

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİNİN
İKTİSAT POLİTİKASI İLE İLİŞKİLERİ**

ERSİN GÜREL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İktisat Anabilim Dalı / İktisat Bilim Dalı**

**AKADEMİK DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Nedim DİKMEN**

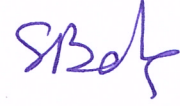
ORDU – 2015

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bu çalışma jürimiz tarafından 05/11/2015 tarihinde yapılan sınav ile İktisat Anabilim Dalı,
İktisat Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç.Dr. Selçuk BALI

Üye: Yrd.Doç.Dr. Nedim DİKMEN

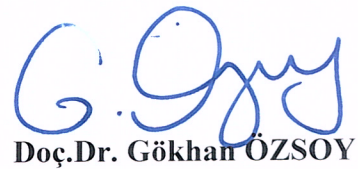

Üye: Yrd.Doç.Dr.Adem KULAÇ

ONAY : Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

10 / 11 / 2015

Doç.Dr. Gökhan ÖZSOY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

05 /11 /2015

Ersin GÜREL

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, ülkemizde yıllar boyunca ekonomik göstergeler olarak kullanılan makro ekonomik istikrar değişkenlerinin iktisat politikası ile olan ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlk olarak makro ekonomik istikrar değişkenleri ve türleri ile ilgili bilgi verilmiş ardından iktisat politikasının tanımı, amaçları ve araçları hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. Son bölümde ise, Türkiye’de 1990-2008 ekonomik kriz yıllarında makro ekonomik istikrar değişkenlerinin iktisat politikası üzerindeki etkileri tablolarla analiz edilmiştir.

Yapmış olduğum çalışmanın bu aşamaya gelmesinde büyük katkısı olan tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Nedim DİKMEN’e, maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama teşekkürlerimi sunarım.

Ersin GÜREL

ÖZET

[GÜREL, Ersin]. [Türkiye’de Makro Ekonomik İstikrar Değişkenlerinin İktisat Politikası İle İlişkileri], [Yüksek Lisans], Ordu, [2015].

Makro ekonomik istikrar değişkenleri, ulusal ekonomileri ve dünya ekonomisini analiz etmek için kullanılan ekonomik göstergelerdir. Bu ekonomik göstergeler bir ülke ekonomisinin bir dönemdeki başarısında veya başarısızlığında önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ekonomik göstergeler gelişmekte olan ülkelere nazaran daha başarılı bir seviyededir. Ekonomik göstergeleri belli bir dönemde başarısızlığa sürükleyen en önemli etken yaşanan krizlerdir. Gelişmekte olan Türkiye’nin ekonomik sorunlarının başında kriz yıllarında makro ekonomik istikrar değişkenlerini sağlayamaması gelmektedir. Ekonomik istikrarın sağlanamaması sadece ekonomik bir kavram değil, toplum huzurunu da yakından ilgilendiren sosyo-ekonomik bir kavramdır. Bu ilgi alanı içerisinde iktisat politikası toplumda ortaya çıkan ekonomik sorun ve hedeflerle ilgilenecek bir ülkede yaşayan insanların refah düzeylerini arttırarak insanların hayatlarını güven ortamı içerisinde sürdürebilmelerine imkan sağlamaktadır. Makro ekonomik istikrar değişkenleri iktisat politikasının amaçları doğrultusunda kullanılarak toplumsal kaynak ve etkinliği sağlayacak bir ortamın oluşmasına neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makro Ekonomik İstikrar Değişkenleri, İktisat Politikası, Ekonomik Krizler.

ABSTRACT

[GÜREL, Ersin], [Relations with the Economic Policy of Macro Economic Stability Variables in Turkey]. [Master's Degree], Ordu, [2015].

Macro economic stability variables in the national economy and economic indicators are used to analyze the world economy. These economic indicators play an important role in the success or failure of a country's economy in a period. Economic indicators in developing countries compared to developed countries are more successful level. Economic indicators are the most important factors that led to the failure crisis in a given period. Developing macro economic problems of the early years of crisis in Turkey comes not provide economic stability variables. Failure to achieve socio-economic stability, economic concepts concerning the social peace is not just an economic concept closely. This interest in economic policy and objectives with the economic problems out in the community by increasing people's welfare living in a country are paying attention to enable people to sustain in an environment of trust within their lives. Macro economic stability, an environment variable will cause the formation and effectiveness of using community resources to provide for the purposes of economic policy.

Key Words: Macro Economic Stability Variables, Economic Policy, Economic Crisis.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı :	ERSİN GÜREL
Doğum Yeri ve Tarihi :	DACHAU/ALMANYA 22.02.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi :	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ / MALİYE
Yüksek Lisans Öğrenimi :	ORDU ÜNİVERSİTESİ / İKTİSAT
Bildiği Yabancı Diller :	İNGİLİZCE
Bilimsel Etkinlikleri :	-
İş Deneyimi	
Uygulamalar :	-
Projeler:	-
Çalıştığı Kurumlar:	-
İletişim	
E-Posta Adresi :	ersing7@gmail.com
Telefon:	
İş:	-
Ev:	(0454) 216 94 62
Cep:	05395803527
Tarih ve İmza:	

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	İ
BEYAN SAYFASI	İİ
ÖNSÖZ	İİİ
ÖZET	İV
ABSTRACT	V
ÖZGEÇMİŞ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ	XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
KISALTMALAR LİSTESİ	XVI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİ VE TÜRLERİ

1. MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİ	3
1.1. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK	3
1.1.1. İstihdam Tanımı	3
1.1.1.1. İstihdam Türleri	4
1.1.1.1.1. Tam İstihdam	4
1.1.1.1.2. Eksik İstihdam	5
1.1.1.1.3. Aşırı İstihdam	5
1.1.2. İşsizlik Tanımı	6
1.1.2.1. İşsizlik Türleri	6

1.1.2.1.1. Başlıca İşsizlik Türleri	6
1.1.2.1.1.1. Gizli İşsizlik	6
1.1.2.1.1.2. Açık İşsizlik	7
1.1.2.1.1.2.1. Friksiyonel İşsizlik.....	7
1.1.2.1.1.2.2. Yapısal İşsizlik.....	8
1.1.2.1.1.2.3. Mevsimsel İşsizlik	9
1.1.2.1.1.2.4. Konjonktürel İşsizlik.....	9
1.2. ENFLASYON	10
1.2.1. Enflasyon Tanımı.....	10
1.2.1.1. Enflasyon Türleri	11
1.2.1.1.1. Fiyat Artışına Göre Enflasyon Türleri	11
1.2.1.1.1.1. İlmli Enflasyon	11
1.2.1.1.1.2. Aşırı Enflasyon	11
1.2.1.1.1.3. Hiperenflasyon.....	11
1.2.1.1.2. Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri.....	12
1.2.1.1.2.1. Talep Enflasyonu	12
1.2.1.1.2.2. Arz Enflasyonu	13
1.3. DÖVİZ KURU	14
1.3.1. Döviz Kuru Tanımı.....	14
1.3.1.1. Döviz Kuru Türleri	15
1.3.1.1.1. Döviz Alış Kuru ve Satış Kuru	15
1.3.1.1.2. Vadeli ve Vadesiz (Spot) Döviz Kuru	15
1.3.1.1.3. Direkt Kur (Dolaysız Kur) ve Çapraz Döviz Kuru	16
1.3.1.1.4. Efektif Döviz Kuru	16
1.3.1.1.5. Nominal Döviz Kuru	17
1.3.1.1.6. Reel Döviz Kuru	17

1.4. BORÇ STOKU	18
1.4.1. Borç Stoku Tanımı	18
1.4.1.1. Borç Stoku Türleri	18
1.4.1.1.1. İç Borç Stoku	18
1.4.1.1.2. Dış Borç Stoku	19
1.5. ÖDEMELER DENGESİ	19
1.5.1. Ödemeler Dengesi Tanımı	19
1.5.1.1. Ödemeler Dengesi Ana Hesap Türleri	20
1.5.1.1.1. Cari İşlemler Hesabı	20
1.5.1.1.2. Sermaye Hesabı	20
1.5.1.1.3. Resmi Rezervler Değişimleri Bilançosu	21
1.5.1.1.4. İstatistik Farklar Hesabı	21
1.6. DIŞ TİCARET	22
1.6.1. Dış Ticaret Tanımı	22
1.6.1.1. Dış Ticaret Türleri	22
1.6.1.1.1. İthalat	22
1.6.1.1.1.1. Akreditifli İthalat	23
1.6.1.1.1.2. Özelliği Olan İthalat	23
1.6.1.1.1.3. Belge Karşılığı İthalat	23
1.6.1.1.1.4. Ticari İthalat	23
1.6.1.1.1.5. Bedelsiz İthalat	23
1.6.1.1.1.6. Kredili İthalat	24
1.6.1.1.1.7. Geçici İthalat	24
1.6.1.1.1.8. Ankonsinyasyon İthalat	24
1.6.1.1.2. İhracat	24
1.6.1.1.3. Transit Ticaret	25

1.7. FAİZ ORANI	25
1.7.1. Faiz Oranı Tanımı	25
1.7.1.1. Faiz Oranı Türleri	26
1.7.1.1.1. Nominal Faiz Oranı	26
1.7.1.1.2. Reel Faiz Oranı	26
1.8. KAMU KESİMİ BORÇLANMASI	27
1.8.1. Kamu Kesimi Borçlanması Tanımı	27
1.8.1.1. Kamu Kesimi Borçlanması Türleri.....	29
1.8.1.1.1. Kamu Kesimi İç Borçlanması.....	29
1.8.1.1.2. Kamu Kesimi Dış Borçlanması.....	29
1.8.1.1.2.1. Kredi Almak Yoluyla Borçlanma	30
1.8.1.1.2.2. Tahvil İhracı Yoluyla Borçlanma	31
1.8.1.1.2.3. Devletlerden Borçlanma	31
1.8.1.1.2.4. Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanma	31

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKASININ TANIMI, AMAÇLARI VE ARAÇLARI

2.1. İKTİSAT POLİTİKASININ TANIMI	32
2.2. İKTİSAT POLİTİKASININ AMAÇLARI	33
2.2.1. Kaynak Kullanımında ve Kaynak Dağılımında Etkinlik Sağlanması	33
2.2.2. Adil Bir Gelir ve Servet Dağılımı Sağlanması	33
2.2.3. İktisadi İstikrarın Sağlanması	33
2.2.4. İktisadi Büyüme ve Kalkınmanın Sağlanması	34
2.2.5. Ödemeler Bilançosunda Denklik Sağlanması.....	34
2.3. İKTİSAT POLİTİKASININ ARAÇLARI	34
2.3.1. Para ve Kredi Politikası	34

2.3.1.1. Açık Piyasa İşlemleri Politikası	35
2.3.1.2. Reeskont Politikası	36
2.3.1.3. Zorunlu Karşılıklar Politikası	37
2.3.1.4. Kredi Politikası	38
2.3.2. Maliye Politikası	39
2.3.2.1. Vergi Politikası	39
2.3.2.1.1. Kişisel Gelir Vergisi	41
2.3.2.1.2. Kurumlar Vergisi	42
2.3.2.1.3. Servet Vergileri	43
2.3.2.1.4. Harcama Vergileri.....	44
2.3.2.1.5. Negatif Gelir Vergisi	46
2.3.2.2. Kamu Harcamaları Politikası.....	47
2.3.2.2.1. Cari Harcamalar	49
2.3.2.2.2. Yatırım Harcamaları	50
2.3.2.2.3. Transfer Harcamaları	51
2.3.2.3. Borçlanma Politikası.....	52
2.3.2.4. Bütçe Politikası	53
2.3.3. Gelirler Politikası	55
2.3.3.1. Kanuni Gelirler Politikası	55
2.3.3.1.1. Sendika Gücünün Sınıflandırılması	55
2.3.3.1.2. Fiyat ve Ücretlerin Dondurulması	56
2.3.3.1.3. Vergilendirme	56
2.3.3.2. Gönüllü Gelirler Politikası	57
2.3.4. Dış Ticaret Politikası	57
2.3.5. Regülasyon ve Kontroller Politikası	58
2.3.6. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) Politikası	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİNİN
İKTİSAT POLİTİKASI İLE İLİŞKİLERİ: KRİZ YILLARI ÖRNEĞİ (1990-2008)

3.1. KÖRFEZ KRİZİ	60
3.1.1. Körfez Krizi’nin Ortaya Çıkışı.....	60
3.1.2. Körfez Krizi’nin Nedenleri	60
3.1.2.1. İran-İrak Savaşı.....	61
3.1.2.2. Irak-Kuveyt Anlaşmazlığı.....	61
3.1.3. Körfez Savaşı’nın Sonuçları	62
3.1.4. Körfez Savaşı’nın Türkiye Ekonomisi Açısından Sonuçları.....	63
3.2. 1994 EKONOMİK KRİZİ	65
3.2.1. 1994 Ekonomik Krizi’nin Ortaya Çıkışı.....	65
3.2.2. 1994 Ekonomik Krizi’nin Nedenleri	66
3.2.2.1. 1994 Ekonomik Krizi’nin İçsel Nedenleri	66
3.2.2.2. 1994 Ekonomik Krizi’nin Dışsal Nedenleri	67
3.2.3. 5 Nisan 1994 Kararları.....	67
3.2.4. 5 Nisan 1994 Kararlarının Amaçları	70
3.2.5. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları	71
3.2.6. 5 Nisan 1994 Kararları Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler	73
3.2.7. 9 Aralık 1999 İstikrar Programı	73
3.3. 2000 KASIM VE 2001 ŞUBAT EKONOMİK KRİZLERİ	75
3.3.1. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine Neden Olan Gelişmeler	75
3.3.2. 2000 Kasım Ekonomik Krizi	77
3.3.2.1. 2000 Kasım Ekonomik Krizi ve Öncesi Ortam	77
3.3.2.2. 2000 Kasım Ekonomik Krizi’nin Etkileri.....	79
3.3.2.3. 2000 Kasım Ekonomik Krizi’nin Sonuçları	81

3.3.3. 2001 Şubat Ekonomik Krizi	84
3.3.3.1. 2001 Şubat Ekonomik Krizi ve Öncesi Ortam	84
3.3.3.2. 2001 Şubat Ekonomik Krizi'nin Etkileri	86
3.3.3.3. 2001 Şubat Ekonomik Krizi'nin Sonuçları.....	87
3.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)	88
3.3.5. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye Ekonomisi	90
3.4. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ	91
3.4.1. 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin Çıkışı ve Alınan Önlemler	91
3.4.2. 2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisine Makro Ekonomik Açıdan Etkileri	94
3.4.3. 2008 Küresel Ekonomik Krizin Dünya Ekonomisine Makro Ekonomik Açıdan Etkileri	96
3.4.4. 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin Sonuçları	103
3.4.4.1. Konut Fiyatlarında Meydana Gelen Düşüş.....	104
3.4.4.2. Büyüme Oranındaki Düşüşler.....	104
3.4.4.3. İşsizlik Oranlarındaki Artış.....	104
3.4.4.4. Enflasyonist Etki	105
3.4.5. 2008 Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Türkiye Ekonomisi	105
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	110

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: 1988-1999 Döneminde GSMH ve Sektörel Hasıllar Büyüme Oranları (%) (1987 Faktör Fiyatları ile).....	64
Tablo 2: 1990-1993 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler.....	65
Tablo 3: 1993-1994 Yılı Ekonomik Göstergeleri	72
Tablo 4: Merkez Bankası'nın Bilançosu, Faiz Hadleri ve Kur; Kasım-Aralık 2000.....	80
Tablo 5: Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	82
Tablo 6: Temel Makro Ekonomik Göstergeler (1991-2001)	83
Tablo 7: 2001 Krizinin Ekonomiye Etkileri.....	86
Tablo 8: Temel Ekonomik Büyüklükler (2002-2007)	91
Tablo 9: Seçilmiş Makro Ekonomik Göstergeler.....	94
Tablo 10: Temel Makro Ekonomik Gelişmeler (2008-2014)	95
Tablo 11: Kriz ve Dünya: 2008-2014'te Büyüme ve 2015 Tahmini	97
Tablo 12: GSYİH, 2008-2014, Cari Fiyatlarla, Milyon \$.....	98
Tablo 13: Enflasyon, 2008-2015 (%).....	99
Tablo 14: İşsizlik Oranları 2008-2015 (%)	100
Tablo 15: Bütçe Dengesinin GSYİH'ya Oranı (%)	101
Tablo 16: Avro Bölgesi- Temel Ekonomik Göstergeler	102
Tablo 17: 2007-2012 Yılları Arası Faiz Oranları (%).....	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1: Talep Enflasyonu Eğrisi	12
Şekil 2: Arz Enflasyonu Eğrisi	13
Şekil 3: Döviz Kurunun Oluşumu	14
Şekil 4: Negatif Gelir Vergisi.....	46
Şekil 5: Bütçe Fazlalığı ve Bütçe Açığı	54

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- BAE:** Birleşik Arap Emirlikleri
- BDDK:** Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BoE:** İngiltere Merkez Bankası
- DİBS:** Devlet İç Borçlanma Senetleri
- DİTAŞ:** Denizcilik İşletmeleri Türkiye Anonim Şirketi
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- EMP:** Enflasyon ile Mücadele Programı
- EUROSTAT:** Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
- FED:** Federal Merkez Bankası
- GEGP:** Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
- GSMH:** Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYH:** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HUD:** Hazine Konut-Kentsel Kalkınma Sekreterliği
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KİT:** Kamu İktisadi Teşebbüsü
- KKBG:** Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
- KKDF:** Kaynak Kullanım Destekleme Fonu
- KVDB:** Kısa Vadeli Dış Borç
- MB:** Merkez Bankası
- MEB:** Milli Eğitim Bakanlığı
- OPEC:** Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
- OVP:** Orta Vadeli Plan
- PTT:** Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TDB: Toplam Dış Borç

TEFE: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

TEK: Türkiye Elektrik Kurumu

THY: Türk Hava Yolları

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UDTA: Uzun Dönem Toplam Arz Eğrisi

vb: ve benzeri

GİRİŞ

Ekonomik istikrarsızlık, en basit anlamda temel makro ekonomik istikrar değişkenlerinin kötüye gitmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanım da ise, var olan ekonomik dengenin korunamaması, denge koşullarının sağlanamaması ve yaşanan olumsuzluklar nedeniyle ekonomi de meydana gelen dalgalanmalar olarak da tanımlanmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması sürekli olarak aynı düzeyde gerçekleşmemektedir. Yaşanan bu istikrarsızlık bir ekonomi de dalgalanmaların, canlanmaların ve bunalımların yaşanmasına neden olmaktadır.

1930'lu yıllar boyunca yaşanan Büyük Bunalım Dönemindeki ekonomik olaylar makro ekonomi ile ilgili konuların üzerinde durulmasına neden oldu. 1920'li yıllara gelinceye dek dünya ekonomisinde çok büyük sorunların yaşanmadığını görmekteyiz. Budönemde iş arayan herkes çok fazla zorlanmadan iş bulabilmiş, gelirler önemli ölçüde artmış ve fiyatlar nispeten istikrarlı bir seyir izlemişti. Ancak 1929'un sonlarına doğru işler birden ters gitmeye başlamıştı. Büyük Bunalım Dönemi olarak adlandırılan 10 yıl boyunca özellikle işsizlik oldukça yüksek düzeylerde kalmış ve bu durum makro ekonominin ortaya çıkmasına ve gelişimine öncülük etmiştir.

Büyük bunalımın gerçekleşmesinden 2008 Küresel Ekonomik Krizi'ne kadar çeşitli ekonomik krizler yaşanmıştır. Bu ekonomik krizlerin bir bölümü bir ülkenin kendi ekonomik politikasında yapmış olduğu hatalardan (1994 Krizi, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi, 2008 Küresel Krizi gibi) kaynaklanırken, bir bölümü ise, bir ülkenin kendi dışında yaşanan gelişmeler (1930'ların Dünya Bunalımı, Körfez Krizi gibi) sonucu kaynaklanmaktadır. Yaşanan bu krizler gerekli önlemler alınmadığından dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkileyerek iktisadi faaliyetlerinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu durum sağlam ve istikrarlı bir ekonomik yapı oluşturulamamasına, işsizlik, enflasyon ve faiz gibi ekonomik gösterge oranlarının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu kötüye gidişi tersine çevirmek veya en azından durdurmak için gerekli tedbirlerin alınması ve istikrar politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Bir ülke içinde ve dışında yaşanan krizler ekonomi de gerekli önlemler alınmadığı takdir de sağlıklı işleyip işlemediğine ilişkin, dolayısı ile makro ekonominin ilgi alanına giren temel makro ekonomik istikrar değişkenlerini hükümetin dikkatle

izleyerek ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Hükümetin makro ekonomik dinamikleri etkileyerek ekonomiyi istenmeyen ve aykırı olan bir denge konumundan başka bir denge konumuna getirmeyi hedeflemektedir. Bunun için sıkı para, maliye ve finans politikalarını gündeme getirmek durumundadır.

Öte yandan ekonomik göstergeler günlük yaşantımızı yakından ilgilendirdiği için sosyo-ekonomik bir yapıya da sahiptir. Toplum oluşturulan birey ve ailelerin iktisadi refahı, bir ülke içersindeki huzur ve barış ortamını iktisat politikası oluşturmaktadır. İktisat politikası, hükümetin ekonomik performansı artırmak için ekonomik değişkenlere müdahale etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden iktisat politikasının temelinde toplumun ekonomik ve sosyal refahının artırılması yatmaktadır.

Bu doğrultu da iktisat tarihinin en önemli çalışmalarından birisi John Maynard Keynes tarafından kaleme alınan 'İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi' isimli kitaptır. Keynes bu kitabında hükümetin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale ederek ekonomik performansı sağlamaya yönelik bir çalışma yapması gerektiğini vurgulayarak ekonominin refah bir düzeye çıkmasını amaçlamaktadır. Bu çalışma ile hükümet bir ülkede etkinlik ve eşitliği sağlayarak iktisadi dalgalanmaları kontrol altında tutarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamaya çalışmaktadır.

Bu bağlamda; çalışmanın birinci bölümünde makro ekonomik istikrar değişkenleri tanımlanmış ve türlerini hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde iktisat politikası tanımlanmış araç ve amaçlarından bahsedilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise 1990-2008 ekonomik kriz yılları örneğinde Türkiye'de makro ekonomik istikrar değişkenlerinin iktisat politikası ile ilişkilerinin nasıl olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİ VE TÜRLERİ

1.MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİ

Bu bölümde alt başlıklar halinde genel olarak makro ekonomik istikrar değişkenlerinin iktisat politikası üzerindeki etkisi incelenecektir. Makro ekonomik istikrar değişkenleri oldukça fazla olduğundan literatür taramasında sıkça karşılaşılan ve iktisat politikası ile ilişkisi olduğuna kanaat getirilen faktörlerin açıklamaları yapılacaktır.

1.1.İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

1.1.1.İstihdam Tanımı

İstihdam kavramı günlük dilde hizmete almak ve çalıştırmak anlamına gelmektedir. İstihdamın amacı gelir sağlamaktır. İktisat literatüründe de istihdam kavramı anlatılmak istenenle aynıdır. Ekonomik kavram olarak istihdam, üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak özlü bir şekilde tanımlanmaktadır (Pekin, 2005:92). Buradaki çalışma sözcüğü zorla değil, gönüllü çalışma anlamını taşımaktadır. Gönüllü işsizlik, işsizlik olarak kabul edilmez (Eren, 2006:20). İstihdam sadece emek faktörünün çalışıp çalışmamasını değil ayrıca üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretiminde kullanılıp kullanılmamasını da incelemektedir.

Bir ülkenin ürettiği toplam mal ve hizmeti ile üretim faktörleri arasında aynı yönlü bir ilişki vardır. Mevcut üretim faktörlerinin ne kadar çok kısmını işe koşarsa üretilen mal ve hizmet miktarı o kadar fazla ve o ülkede yaşayan insanların refah dereceleri de o ölçüde yüksek olacaktır. Kuşkusuz aksi de geçerlidir: söz konusu ülke sahip olduğu üretim faktörlerinin ne kadar azı çalıştırıyorsa ekonominin üreteceği mal ve hizmet miktarı da o kadar az olacak ve buna bağlı olarak da kişilerin refah düzeyi düşecektir (Pekin, 2005:92).

Bir ülkede çalışmayan insanların toplumda oluşturacağı huzursuzluk, emek faktörünün boşa kalmasının üretim faktörünün boşa kalmasından daha önemli

olduğunu göstermektedir. Buradan istihdam kavramını dar ve geniş anlamda tanımlarsak dar anlamda istihdam, işgücünün çalışması veya çalıştırılmasıdır (Bocutoğlu, 2013:74). Geniş anlamda istihdam ise, işgücü faktörünün yanı sıra üretim faktörlerinin de kullanılmasını ifade etmektedir. Anlaşılacağı üzere işgücü faktörü kullanılmadan hiçbir üretimin yapılamayacağı, işgücü yani emek ne kadar çok çalışıyorsa üretim faktörlerinin de o kadar çoğu çalışıyor demektir.

1.1.1.1.İstihdam Türleri

1.1.1.1.1.Tam İstihdam

Geniş anlamda baktığımızda bir ekonomide üretim faktörlerinin hepsi çalışıyor ve üretime katılıyorsa, bu ekonomide tam istihdam söz konusudur (Acun, 2013:6). Bir başka tanımda ise, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyi şeklinde tanımlanmaktadır (Aren, 2008:35).

Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomi de, mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi, ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve doğa faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır (Pekin, 2005:99). Bu durum böylelikle bir ekonomide üretim kapasitesinin tamamından yararlanılmış olduğunu göstermektedir.

Tam istihdam düzeyinde üretim faktörlerinin tamamının üretime katılması milli geliri maksimum yapmaktadır. Çünkü tam istihdam sağlandığında milli gelir maksimum düzeyde gerçekleşir. Tam istihdamın milli geliri maksimum seviyelere çıkarması ise istihdam edilen herkesin verimli işlerde çalışmasıyla mümkün olabilir (Ulusoy, 2006:23). Çünkü çalışma bireylerin ve ailelerin geçimini sağlamak amacıyla gelir elde etmelerine neden olur. Tam istihdam toplumda gelir dağılımını düzenler, sosyal huzursuzlukları giderir ve psikolojik tansiyonu düşürür (Unay, 2000:398).

Tam istihdam seviyesi pasif olmaktan ziyade aktif bir seviyedir. Bir taraftan nüfus artışları, diğer taraftan teknolojik gelişme istihdam hacmini ve milli gelir seviyesini yükseltir (Ulusoy, 2006:24). Nüfus ve teknoloji de meydana gelen gelişmeler milli gelir düzeyini sürekli arttırabilir. Bu durum az gelişmiş ülkelere göre çok gelişmiş ülkelerde daha fazla görülmektedir.

1.1.1.1.2.Eksik İstihdam

Eksik istihdam, mesleki becerisi (eğitim durumu ve iş deneyimi) dikkate alındığında bir kişinin belirli normlara veya alternatif bir işe göre yetersiz kalması halinde söz konusu olan işsizlik durumudur (Tunay, 2007:46). Eksik istihdam kapsamına girenler aslında düzenli bir işleri olmayıp, amele pazarında iş bulunca çalışan iş bulamayınca boş gezen işgücünden meydana gelmektedir (Bocutoğlu ve diğerleri. 2006:45).

Noksan istihdam ekonomik faktörlerin tayin ettiği istihdam hacmi, çalışma arzusu ve gücünde olanların ancak bir kısmını üretime katabilir (Unay, 2000:399). Üretime katılmayan kısım ise işsiz olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, işgücü kaynaklarının yanlış tahsisini göstermekte ya da emek ile üretim faktörleri arasında önemli bir dengesizlik bulunduğunu yansıtmaktadır (Tunay, 2007:46).

Keynes yapmış olduğu incelemeler sonucunda talep yetersizliğinin eksik istihdama neden olacağını ispatlamıştır. Eğer üretilen malların bir kısmı alıcı bulmuyorsa, o ekonomide talebin yetersiz olduğundan söz etmek gerekecektir (Pekin, 2005:101). Bu durum mal üretiminin azalmasına, bazı üretim faktörlerinin boşta kalmasına neden olacaktır.

1.1.1.1.3.Aşırı İstihdam

Geniş anlamda aşırı istihdam, bir ekonomide veya bir bölgede tüm üretim faktörlerinin aynı zaman dilimi içersinde tam kapasite ile üretim sürecinde olduğu halde, miktar veya sayı itibariyle daha çok üretim faktörüne ihtiyaç duyulduğu ekonomik durumdur (Bekiroğlu, 2010:12).

Aşırı istihdam durumunda girişimciler mevcut talebi karşılamak için kapasitelerinin üstünde ve koşullar elveriyorsa vardiya yöntemi ile çalışarak daha fazla mal ve hizmet üretecekler, bunun için de daha fazla üretim faktörü talep edeceklerdir (Pekin, 2005:101). Bu durum emek faktörünün önemli derecede değerlendiğini göstermektedir. Emek faktöründen daha fazla yararlanmak için ya diş ülkelerden emek talep edilmekte ya da çalışan işgücü daha fazla çalıştırılmaktadır.

Aşırı istihdam durumunda üretim faktörlerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artar. Ancak bu sürekli olmayacağı için kısa bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir (Güner, 2010:8).

1.1.2.İşsizlik Tanımı

İşsizlik olgusu, cari ücret haddi ve çalışma şartları altında arz edilen emek miktarı (işgücü seviyesi) ile talep edilen emek miktarı (istihdam seviyesi) arasında ikincisi aleyhine oluşmuş bulunan fark olarak tanımlanmaktadır (Şimşek ve Aydın, 2004:134). Bir başka tanımda ise işsizlik, çalışabilir yaşta ve nitelikte olduğu halde iş arayıp da bulamayanları ifade etmektedir (Tunay, 2007:44).

İşsizlik sorunu günümüz ekonomilerinin başlıca sorunları arasındadır. Bu sorunun sorumluluğu işsizlerin iş bulamamaları değil ekonominin içinde bulunduğu konumdan kaynaklanmaktadır. Çünkü çoğu defa kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak zorunda bulunan milyonlarca kişi çalışma arzu ve gücünde olup iş aramalarına karşılık bulamamaktadır (Unay, 2000:400). Bu durum işsizliğin sürekli bir şekilde artmasına neden olacaktır. İşsizlik oranının yükselmesi ülke içinde bulunan ekonomik değişkenleri olumsuz yönde etkilemektedir (Tayyar, 2011:48).

İşsizliğin varlığı bir huzursuzluk kaynağıdır. Toplumlarda ve kişilerde geçim sıkıntısı ve sosyal bunalımlara neden olan olumsuzluklar doğurmaktadır. Diğer yandan işsizlik insanların boş oturmayı alışkanlık haline getirmelerine, sahip oldukları yeteneklerini kaybetmelerine ve insanların kendilerini yenileyememesine neden olmaktadır.

İşsizliğin büyümesi, üretime katılmayan grubun sayısının artmasına ve daha önce üretken olan insanların da tüketici grubuna katılmasına yol açacağından çalışmakta olan nüfusun bakacağı insanların sayısı artacaktır (Pekin, 2005:103). Böylelikle işsizliğin büyümesi ekonomik büyümenin ve kalkınmanın yavaşlamasına neden olacaktır.

1.1.2.1.İşsizlik Türleri

1.1.2.1.1.Başlıca İşsizlik Türleri

1.1.2.1.1.1.Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik, çalışır görünen fakat elinde olan ya da olmayan nedenlerle normalin altında çalışan düşük verimli insanları ifade etmektedir (Tunay, 2007:47). Bu kavramı şöyle bir örnekle daha somut bir hale getirebiliriz: üretim teknolojisini değiştirmeksizin, işletme yönetiminin, çalıştırdığı insanların bir bölümünün işine

verdiğini düşünelim. Sonuç itibariyle üretim hacminde bir daralma meydana gelmiyor ise, bu işletmenin gizli işsizliği yaşadığı söylenebilir (Şimşek ve Aydın, 2004:135).

Bu işsizlik türünde genellikle piyasada iş arayanlar olmamasına rağmen, işsizlik saklı, gizli bir nitelik taşır (Unay, 2000:402). Görünürde açık bir işsizlik hüküm sürmediği halde, iş gücünün ancak düşük bir produktivite ve uygun düşük bir ücretle istihdamı ekonomide gizli işsizliğin mevcut olduğunu belirtir (Ülgener, 2000:120). Bu mevcut durum işyerindeki çalışan işçilerin sayısının artmasına ve işçilerin birbirlerine ayak bağı olmalarına neden olacaktır.

Gizli işsizlikte işgücünün marjinal verimliliği sıfırdır. Gizli işsizlerin işleri vardır fakat üretime katkısı yoktur (Bocutoğlu ve diğerleri, 2006:41). Bu durum işsizlerin işten çıkarılsalar bile üretimde verimliliği düşürmeyecekleri anlamına gelmektedir.

Bir ülkede emek arzı sermaye artışının önündeyse ve arkadaş, akraba, eş ve dosta iş temini gerekli ise gizli işsizlik katlanılması gereken bir işsizlik türüdür (Unay, 2000:402).

1.1.2.1.1.2.Açık İşsizlik

Açık işsizlik kavramı, çalışmaya gücü ve arzusu olduğu halde, cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamının oluşturduğu işsiz kitleyi ifade etmektedir (Zaim, 1997:170).

Bir işsizinin açık işsiz sayılabilmesi için çalışma isteğine ve gücüne sahip olması gerekmektedir. Çalışma isteği ve gücüne sahip olanların açık işsiz sayılabilmesi için, aynı zamanda cari (o gün için piyasada geçerli olan) ücret ile kanun veya o yöredeki örf ve adetlere göre belirlenen günlük çalışma saatlerinde çalışmayı kabul ettikleri halde iş bulamamış olmaları gerekir (Bocutoğlu ve diğerleri, 2006:41). Dolayısıyla piyasada belirlenmiş ücret ile kanun veya o yöredeki örf ve adetlere göre belirlenen günlük çalışma saatlerinde çalışmanın kabul edilmemesi açık işsizlik kapsamına girmez.

1.1.2.1.1.2.1.Friksiyonel İşsizlik

Bir ekonomide kaba olarak toplam emek arzının emek talebine eşit olması halinde bile, işyeri, bölge ve şehir değiştirme nedeniyle ve yeni işgücünün arzıyla doğan işsizliğe friksiyonel işsizlik denir (Unay, 2000:401).

Emek arzı ile emek talebi arasında meydana gelen dengesizlikler friksiyonel işsizliğe yol açmaktadır. Buna ek olarak emek sahipleri ile girişimcilerin emek piyasası hakkındaki bilgi yetersizliği, işgücünün mobilite (akışkanlık) noksanlığı, hammadde'nin zamanında temin edilememesi (bu durumda fabrikalar üretimi yavaşlatacaklarında bir kısım işçiler geçici olarak işsiz kalacaklardır) bir teknik arıza nedeniyle mal ve insan ulaştırmanın yavaşlaması gibi nedenler de friksiyonel işsizliğe yol açabilirler (Pekin, 2005:104-105).

Ancak friksiyonel işsizler kendilerine teklif edilen yeni işleri, eski işleri ile ve aldıkları eski ücretleri ile veya başka işlerle karşılaştırarak beğenmezler (Bocutoğlu ve diğerleri, 2006:42). Bu durum, İnsanların daha iyi bir işe girmek için iş beklentileri olarak tanımlamak da mümkündür (Tunay, 2007:47).

Friksiyonel işsizlik, insanların kendi ekonomik refah düzeylerini geliştirme sürecinde katlandıkları bir tür bedel olarak görüldüğünden “iyi işsizlik” olarak kabul edilmektedir (Tunay, 2000:48).

1.1.2.1.1.2.2.Yapısal İşsizlik

Üretim süreci, bazen, faktör bileşim oranının, emek aleyhine olacak şekilde değiştirilmesini kaçınılmaz kılmaktır. Böyle bir durumda emek arzı değişmez iken, emek talebi düşeceği için, belli bir seviyede işsizlik meydana gelecektir. İşsizliğin bu türüne yapısal işsizlik denmektedir (Şimşek ve Aydın, 2004:134).

Herhangi bir sektörün ürettiği mal ve hizmetlere olan talep azalır, bu sektör karlı olmaktan çıkar ve o sektörde çalışanların pek çoğu işsiz kalır (Pekin, 2005:107). Diğer taraftan bir iş kolunun çeşitli nedenlerle farklı ve uzak bir coğrafi bölgeye taşınması da bu alanda çalışanların işsiz kalmasına neden olabilir (Tunay, 2007:49). Toplumların yapısında görülen sosyo-ekonomik değişikliklerin, uygulamadaki farklılaşmaların ve trendlerin yapısal işsizliğe yol açtığı söylenebilmektedir (Zaim, 1997:188-189).

Yapısal işsizlik genel itibariyle az gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Bu durum o ülkelerde özellikle sermayenin yetersiz kalması sonucu emek faktörünün yoğun olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Emek talebinin yapısındaki değişimin hızı arttıkça ve işgücünün bu değişimlere uyum gösterme hızı düştükçe yapısal işsizlik artmaktadır (Durak, 2011:7-8). Bazı görüşlere göre ise yapısal işsizlik yoğun emek

kullanan küçük sanayiden nispeten az emek istihdam eden fabrika sanayine geçişlerden doğabilir (Unay, 2000:400).

1.1.2.1.1.2.3.Mevsimsel İşsizlik

Turizm, inşaat ve tarım gibi sektörlerde, üretim düzeyi ve buna bağlı olarak da işsizlik oranı mevsimsel olarak dalgalanır. Bu tip sektörlerde üretimin mevsimsel olarak arttığı dönemlerde çalışan kişilerin önemli bir kısmı, izleyen dönemde işlerini kaybederler ve üretim düzeyi bir sonraki dönemde artana kadar işsiz kalırlar. Bu tip işsizliğe “mevsimsel işsizlik” denir (Ünsal, 1999:54).

Mevsimsel işsizlik, inşaat ve tarım sektöründe daha fazla görülmektedir. Bu sektörler kış mevsiminde çalışan işçilerini kaybetmektedir. Çalışan işçilerini kaybeden sektörler ekonomik faaliyetlerinin düşmesiyle birlikte üretimde meydana gelen azalma sonucunda bir daralma ve duraklama içersine girmektedirler.

Mevsimsel işsizlik, gelişmekte olan ülkeler için hala önemli bir işsizlik türü olmasına karşın gelişmiş ülkeler bakımından önemli bir problem olmaktan çıkmıştır. Çünkü tarım sektöründe çalışan nüfusun azalması tarımdaki; kış mevsiminde çalışmaya imkan veren yeni inşaat tekniklerinin gelişmesi inşaattaki; kış ve yaz turizminin birlikte geliştirilmesi de turizm sektöründeki mevsimlik işsizliği neredeyse ortadan kaldırmış bulunmaktadır (Bocutoğlu, 2013:79).

1.1.2.1.1.2.4.Konjonktürel İşsizlik

Genellikle efektif talep yetersizliğinden kaynaklanan iktisadi durgunluk dönemlerinde bir takım insanların işsiz kalmaları durumu ise konjonktürel işsizlik olarak tanımlanmaktadır (Şimşek ve Aydın, 2004:135). Bu tür işsizlik, ekonomik hayatın ve faaliyetlerin hep aynı düzeyde devam etmemesi ve dalgalanmalar göstermesinden kaynaklanmaktadır (Durak, 2011:6).

Ekonominin tam istihdama yaklaştığı, yatırımların çoğaldığı, sermayenin verimini arttırdığı, paranın değerinin istikrar kazandığı, tüketim hacminin genişlediği dönemlere yüksek konjonktür, buna karşılık üretim faktörlerinin tamamından yararlanılmadığı, yatırımların ve tüketim hacminin daraldığı, kredi taleplerinin azaldığı, para istikrarının bozulduğu dönemlere de alçak konjonktür (ya da depresyon) dönemleri denmektedir (Pekin, 2005:105). Depresyon dönemlerinde ekonomi bir durgunluk

dönemi içersine girmektedir. Çünkü talebin yetersiz kalması sonucunda üretilen malların elde kalmasıyla birlikte yeniden üretime ihtiyaç duyulmayacaktır. Böylelikle işten çıkarılmalar başlayacak ve işsizlik gitgide artacaktır.

1.2.ENFLASYON

1.2.1.Enflasyon Tanımı

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyi ve maliyetler sürekli olarak yükseldiği zaman enflasyon meydana gelir (Parasız, 2007:197). Başka bir tanımda ise fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak yükselmesine enflasyon denir (Bocutoğlu, 2013:93).

Fiyatlar genel seviyesindeki bir kerelik bir artışın enflasyon olmadığını vurgulayan bu tanımdaki genel fiyat düzey kavramı, çok sayıda maldan oluşan bir sepetin fiyatını (sepetteki malların ortalama fiyatını) temsil eder. Böyle bir sepetin fiyatı da, sepetteki bazı malların fiyatları değişmediği veya düştüğü halde, sürekli artabilir. Bu nedenle enflasyonu, tüm malların fiyatlarının sürekli arttığı bir durum olarak algılamamak gerekir (Ünsal, 2004:37).

Enflasyonun birçok ekonomik soruna neden olduğu açıktır. Enflasyon gelir dağılımı üzerinde doğrusal olmayan bir etkinliğe sahiptir (Tayyar, 2011:50). Geliri, borç verenlerden borç alanlara doğru yeniden dağıtır. Çünkü enflasyonist bir ortamda, borçlananlar borcun vadesi geldiğinde reel olarak daha az ödeme yapacaklarından zenginleşirken, alacaklılar da vade tarihinde reel olarak daha az kazanacaklarından fakirleşirler (Tunay,2007:70).

Enflasyon ekonomik birimlerin kaynaklarını ekonomik etkinliğe katkısı olacak verimli alanlardan uzaklaştırarak, enflasyona karşı güvenli tasarruf araçlarına yönlendirmelerine neden olur. Enflasyonun paranın dolayısıyla parasal gelir ve servetin alım gücünü düşürmesi nedeniyle birikimlerini korumak için ekonomik birimler enflasyon karşısında değeri güvenli döviz, altın vb. aktiflere rağbet ederler. Bunun sonucunda, tasarruflar ekonomik etkinliği arttıracak alanlardan uzaklaşır (Tunay, 2007:70).

Enflasyon bir yandan gelir dağılımını bozarken, diğer yandan tasarrufları azaltabilmekte, faiz oranlarının yükselmesine, paranın değerinin düşmesine, gerçekçi kur ayarlaması olmadığında dış ticaret açıklarının artmasına yol açabilmektedir (Ulusoy, 2006:184).

1.2.1.1.Enflasyon Türleri

1.2.1.1.1.Fiyat Artışına Göre Enflasyon Türleri

1.2.1.1.1.1.İlmlı Enflasyon

Rahvan enflasyon, sürünen enflasyon ve hatta sinsi enflasyon da denilen ılımlı enflasyon, fiyat artışlarının yıllık % 4 ile % 6 gibi, oldukça düşük oranlarda olması halinde söz konusudur (Dinler, 2007:203).

İlmlı enflasyon ortamında reel faiz oranı enflasyon karşısında fazla aşınmaz. Öte yandan ılımlı enflasyon ortamında olanların bekleyişleri istikrarlıdır. Dolayısıyla insanlar nominal koşullarla sözleşme yapmaktan çekinmezler. Bir diğer deyişle sözleşmeler enflasyona endekslenmez (Parasız, 2007:198). Enflasyonun ekonomik ve sosyal etkileri ılımlı enflasyon ortamında söz konusu olmaz. Üstelik ılımlı enflasyon girişimcilere iyimserlik havası verir, yatırım şevkini artırır. Dolayısıyla milli hasıla ve istihdam seviyesi yükselir (Şahin, 2006:472).

1.2.1.1.1.2.Aşırı Enflasyon

Enflasyon oranının iki hatta üç rakamlı düzeye ulaştığı durumlara yüksek oranlı enflasyon denilmektedir (Şahin, 2006:472).

Aylık fiyat artışlarının %5 ile %10'a hatta %15'e eriştiği bu tür enflasyonda, ev halkı ve firmalar, paranın değer kaybına karşı kendilerini koruyabilmek için büyük mücadele verirler (Dinler, 2007:203).

Yüksek oranlı enflasyon yaşayan bir ekonomide bazı ciddi ekonomik sapmalar ortaya çıkmaktadır. Genellikle yapılan sözleşmeler bir fiyat endeksine ya da yabancı bir paraya (dolara) endekslenmektedir. Çünkü para değerini hızla kaybetmektedir (Parasız, 2007:198). Bu yüzden yüksek enflasyonla mücadele etmek oldukça güçtür.

1.2.1.1.1.3.Hiperenflasyon

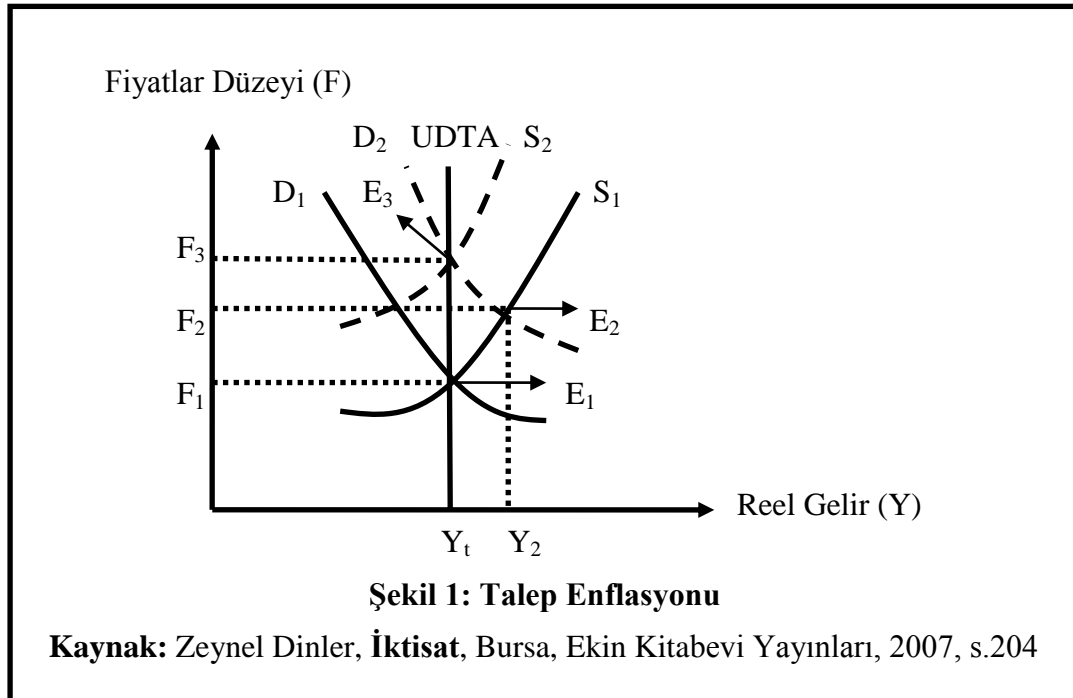
Bu enflasyon türünde fiyat artışları öylesine büyük ve hızlıdır ki, fiyatlar genel seviyesi iki günde veya aynı gün içinde birkaç katına çıkabilir (Bocutoğlu, 2013:94). Kişiler satın aldıkları bir malı yeniden aynı fiyata satın alma olanağına sahip olamazlar (Dinler, 2007:203).

Bu ölçekteki bir enflasyon dolaşımındaki parayı tahrip etmekte, yabancı paraların ya da yabancı parayla mevduat hesaplarının yerli paranın yerini almasına neden olmaktadır (bu olguya para ikamesi denir). Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta hiperenflasyonların karşılıksız para rejimlerinde ortaya çıkmasıdır (Parasız, 2007:198).

1.2.1.1.2.Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri

1.2.1.1.2.1.Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu; ekonomide bir mal ve hizmetlere olan toplam talebin bunların maliyetleri ve fiyatları artmaksızın ekonominin üretim kapasitesinin üstünde artmasına bağlı olarak genel fiyatlarda baskı yaratmasıdır (Tunay, 2007:68). Talep enflasyonunun nedenini yatırım ve kamu harcama şokları oluşturur (Parasız, 2007:199).

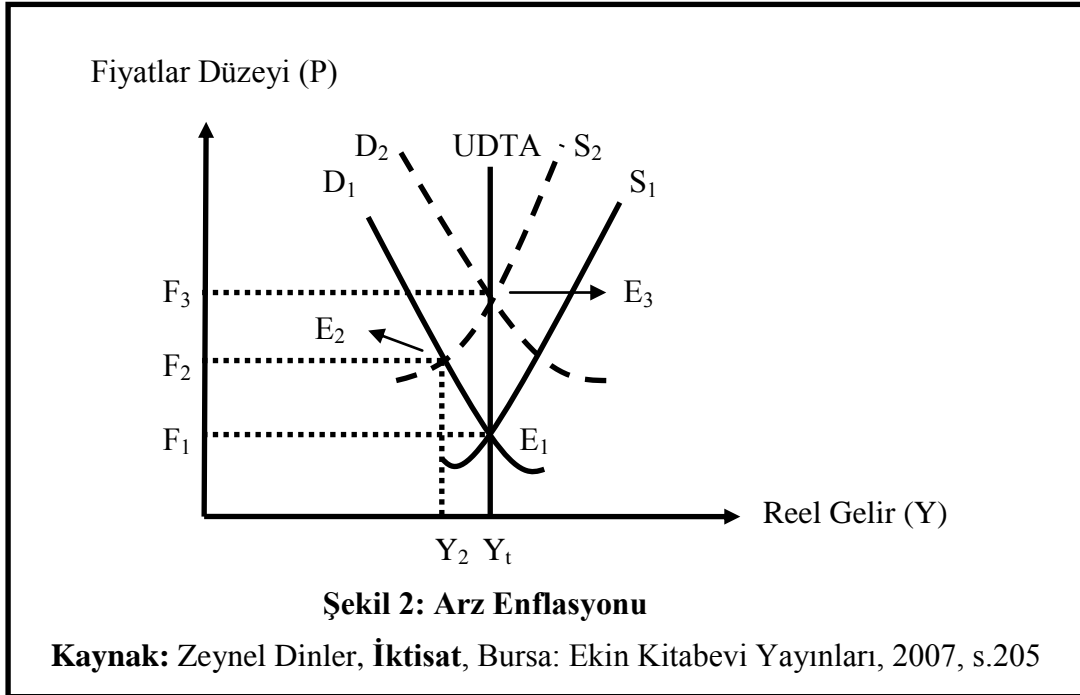

Toplam talep eğrisi (D₁) ile toplam arz eğrisinin (S₁) kesiştiği (E₁) noktasında dengede olan bir ekonomide (Y_t) milli gelirin, tam istihdam milli geliri olduğunu varsayalım. Söz konusu ekonomide fiyatlar genel düzeyi (F₁)'dir (Şekil 1). Herhangi bir nedenle örneğin kamu harcamalarının artması sonucu toplam talep artarak (D₂) konumuna geldiğinde (talep şoku), fiyatlar genel düzeyi (F₂)'e yükselirken, milli gelir

(Y_2) düzeyine erişecektir. Milli geliri (Y_t) tam istihdam denge milli gelirden sonra artırmak mümkün olmadığından milli gelirdeki $Y_t Y_2$ kadarlık artış reel artış değil, nominal bir artıştır. $Y_t Y_2$ mesafesi de enflasyonist açığı göstermektedir. Fiyatlar genel düzeyinin (F_1)'den (F_2)'ye çıkması üretim faktörlerinin ve özellikle işgücünün fiyatının artmasına neden olacaktır.

1.2.1.1.2.2. Arz Enflasyonu

Bir ekonomide mal ve hizmet fiyatlarının oluşumunda maliyet koşulları esas alınmıyorsa ve maliyet öğelerindeki artışa bağlı olarak fiyatlar genel seviyesi yükseliyorsa arz (veya maliyet) enflasyonu ortaya çıkar (Şahin, 2006:476). Yani firmaların maliyetlerinde bir artış olmadan karlarını artırmak amacıyla fiyat yükseltmeleri maliyet enflasyonuna neden olur. Kısaca belirtmek gerekirse, ister üretim faktörlerine yapılan ödemelerin maliyetleri yükseltmeleri, isterse işletme karlarını arttırmak için fiyat yükseltmeleri maliyet enflasyonu doğuracaktır (Düğer, 1998:470).

Arz enflasyonunu açıklamak için başlangıç noktası olarak, bir ekonomide (S_1) toplam arz eğrisiyle, (D_1) toplam talep eğrisinin kesiştiği (E_1) noktasında makro ekonomik dengenin gerçekleşmiş olduğu bir durumu göz önüne alalım (Şekil 2). Herhangi bir nedenle toplam arzın azaldığını, yani arz eğrisinin yukarıya kaydığını

varsayalım. Arzın azalması (S_1) konumunda (S_2) konumuna gelmesi, makro ekonomik dengenin (D_1)’den (D_2)’ye kaymasına neden olurken, fiyatlar genel düzeyi (F_1)’ den (F_2)’ ye yükselecektir. Talep yetersizliği nedeniyle istihdamın azalmasına paralel olarak da milli gelir (Y_2) seviyesine inerken $Y_2 < Y_1$ kadar, deflasyonist açık ortaya çıkacaktır.

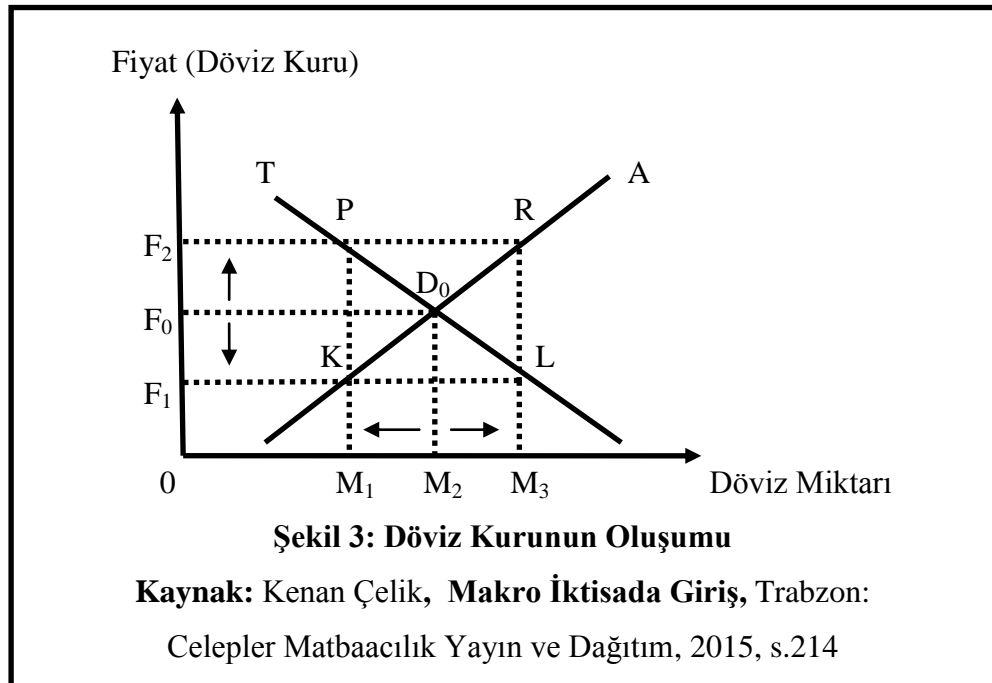
1.3.DÖVİZ KURU

1.3.1.Döviz Kuru Tanımı

Uluslararası ticaretle, yurt içi ticaret arasındaki en önemli farklardan biri, uluslar arası ticaretin az iki farklı ulusal para ile ilgisinin olmasıdır. (Atılgan, 2011:3). Her ülkenin milli para birimi kendi ulusal sınırlar içerisinde kullanılırken, uluslar arası ticarete başka ülkelerin paralarına ihtiyaç duyulması ulusal paraların birbirine çevrilmesini gerekli kılar (Seyidoğlu, 2009:344). Bu durum döviz ihtiyacını doğurur. Döviz, en genel tanımıyla uluslar arası ödemelerde geçerli olan yabancı paradır (Dinler, 2007:239).

Döviz kuru ise, bir ülkenin para biriminin, diğer bir ülke para birimi cinsinden değeridir (Yıldırım ve diğerleri, 2006:71).

Döviz, uluslararası ticaret ve yatırım işlerinde kullanıldığından, döviz kuru da farklı ülkeler arasında bu tür işlemlerin gerçekleştirilmesinde ilgili ülke paralarının hangi nispette el değiştireceğini belirler (Tunay, 2007:85).

Bir ekonomide, döviz piyasasına hiçbir müdahalede bulunulmaması halinde, döviz kuru, döviz arz ve talebini eşitleyen düzeyde gerçekleşir. Döviz arz ve talebi (D_0) noktasında dengededir (Şekil 3). Döviz kurunun oluşmasının piyasa güçlerine bırakılması halinde, döviz kuru, denge döviz kurunun altında ya da üstünde olamaz.

Döviz kurunun denge döviz kuru (F_0)'in altında (F_1) düzeyinde olduğunu varsayalım. Bu durumda söz konusu ülke malları, dış ülkelerde pahallı olacağından ihracat azalacak, öte yandan yabancı mallar yerli mallara göre ucuzlayacağından ithalat azalacak ve KL kadar döviz talebi fazlası söz konusu olacaktır. Böyle bir durumda dış ticaret açık verirken, döviz kıtlığı nedeniyle döviz kuru (F_0) fiyatına kadar yükselecektir.

Döviz kurunun (F_0)'in üzerinde olması halinde ise ihracat artarken ithalatın kısılması, dış ticaretin fazla vermesi sonucunda döviz bolluğuna (döviz arzı fazlası) paralel olarak, döviz kuru, (F_0) düzeyine kadar gerileyecektir.

1.3.1.1.Döviz Kuru Türleri

1.3.1.1.1.Döviz Alış Kuru ve Satış Kuru

Döviz ve efektif üzerinden işlem gerçekleştiren aracı kurumların döviz ya da efektif satın almak için ulusal para cinsinden belirledikleri fiyata alış kuru adı verilmektedir. Yine döviz ve efektif üzerinden işlem gerçekleştiren aracı kurumların döviz ya da efektif satarken ulusal para cinsinden belirledikleri fiyat, satış kuru olarak tanımlanmaktadır (Ordu, 2013:6).

Her ticari piyasada olduğu gibi, döviz piyasasında da döviz almak ya da satmak isteyenler için geçici olarak döviz alan aracılarda vardır. Bu aracılarda, çoğu zaman döviz alıcılarıyla satıcılarını buluşturma hizmeti için bir ücret ya da komisyon talep ederler. Aracıların asıl kaynağı ise, döviz aldıkları fiyatla, sattıkları fiyat arasındaki farktır (Atılğan, 2011:4). Bu aradaki farka “Kur Marjı” denir. Kur Marjı bankanın döviz alım satım işleminden karını ve işlem giderlerini içermektedir (Erçevik, 2011:6).

1.3.1.1.2.Vadeli ve Vadesiz (Spot) Döviz Kuru

Yabancı paranın gelecek bir tarihte ödenecek döviz kuru için bugünden anlaşma yapılmasına vadeli döviz kuru denir (Sever, 2004:9). Spot döviz kuru ise, iki taraf

arasında yapılan ve bir dövizin spot alış veya satış anlaşması ayrıntılarının telefon veya telex aracılığı ile belirlenerek sonuçlandırılmasını öngören bir işlemdir (Ordu, 2013:7).

Başka türlü ifade edilmediği sürece her döviz kuru spot kurdur. Bunun anlamı, pazarlıkta iki taraf arasında anlaşmaya varır varmaz para tesliminin gerçekleşmesidir. Diğer bir deyişle döviz alıcısıyla satıcısı arasındaki döviz deyiş tokuşunun yaklaşık olarak aynı zamanda gerçekleşmesidir. Çünkü döviz piyasasında gerçekleşen her anlaşmada döviz takası hemen gerçekleşmeyebilir (Atılğan, 2011:4). Vadeli döviz kurunda ise bu durum, iki tarafın önceden belirlenmiş bir fiyatta anlaşması sonucunda gelecekte belirlemiş oldukları bir tarihte döviz takasının o tarihte gerçekleşmesidir.

1.3.1.1.3.Direkt ve Çapraz Döviz Kuru

İki ulusal para arasında piyasada fiilen uygulanan deyişim oranına dolaysız kur denir (Atılğan, 2011:4). Örneğin; bir ABD doları 1,5 TL ya da bir Euro 2 TL gibi direkt ifadeler direkt döviz kuru ifadeleridir (Seyidoğlu, 2009:345).

Üçüncü bir ülke parası cinsinden iki ülke parası arasındaki kura, çapraz kur denir (Dinler, 2007:239). Örneğin, TL ile US \$ arasında kur 1,5 milyon TL/\$ ve TL ile € arasındaki kur 1,8 milyon TL/€ ise bu iki kur değerinden hareketle \$ ve € arasındaki döviz kurunu $1,20 \text{ \$/€} = (1800000 \text{ TL/€}) / (1500000 \text{ TL/\$})$ olarak hesaplayabiliriz. Bu değer \$ ile € arasındaki çapraz kurdur. Yani bir € almak için gerekli \$ miktarı 1,20 \$'dır (Yıldırım ve diğerleri, 2006:73-74).

1.3.1.1.4.Efektif Döviz Kuru

Başlıca ticaret partnerleri ile oluşan reel döviz kuru deyişkenleri bir biçimde bir endekste bütünleştirilerek nominal efektif kuru veya reel efektif kuru olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve diğerleri, 2006:72). Ancak döviz kurlarının piyasanın işleyişine bırakıldığı sistemlerde bir ulusal para, zaman içinde yabancı paralara karşı değer kazanırken (appreciation), diğerlerine karşı değer yitirmiş (depreciation) olabilir. Böyle bir durumda ulusal paranın dış değerini belirlemek için efektif döviz kurunun (effective exchange rate) hesaplanması gerekir (Atılğan, 2011:5). Efektif döviz kuru, ulusal paranın dış değerini belirlemek için ticaret ortaklığı bulunan ülkelerin ticaret oranları kullanılarak hesaplanır. Hesaplanan bu kurlar o ülkenin ekonomisi için bir anlam ifade edecektir. Bununla birlikte, hesaplanan bu kurların nominal kurlar

olduğunu, satın alma gücündeki değişimleri bulmak için reel kurların hesaplanmasının gerekli olduğu bilinmelidir (Seyidoğlu, 2009:346).

1.3.1.1.5.Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuru, uluslararası para ya da döviz piyasalarında işlem gören iki farklı ülke parasının birbirlerine göre nispi fiyatları ya da değişim oranları olarak da tanımlanabilir (Tunay, 2007:86). Döviz piyasalarında, nominal kurlar her para birimi için farklı bir şekilde belirlenmektedir. Örneğin; 1 dolar 2,26 TL denildiğinde veya 1 Euro 2,81 TL denildiğinde nominal döviz kurundan bahsedilmektedir.

Eğer döviz kuru Türk Lirasının daha fazla Amerikan doları alacağı şeklinde değişirse bu değişim Türk Lirasının değerlenmesi (appreciation) denir. Eğer bunun tam tersi bir değişim olup ta Türk lirası daha az Amerikan doları alabilecek hale gelirse, bu değişime Türk Lirasının değer kaybetmesi (depreciation) denir (Atılğan, 2011:6). Bu karşılıkların artması veya azalması nominal döviz kurunun yükselmesi veya düşmesidir (Eren, 2006:37).

1.3.1.1.6.Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru ise, iki ülke arasındaki mallar arasında değişim oranını, satın alma gücündeki değişimleri gösterir (Eren, 2006:37). İki taraflı reel döviz kuru şöyle tanımlanabilir (Yıldırım ve diğerleri, 2006:71).

$$RER=ER \times (P^f/P^d)$$

RER= Reel Döviz Kuru

ER= Nominal Döviz Kuru

P^f = Diğer Ülkenin Fiyat Düzeyi

P^d = Yurtiçi Fiyat Düzeyi

Reel kur formülüne göre, belli bir dönemde yurtiçi fiyat düzeyi, diğer ülkenin fiyat düzeyinden daha yüksek olursa, nominal kur da reel kurdan daha yüksek olacaktır. Bunun tam tersi durum söz konusu olursa ve ilgili dönemde diğer ülkenin fiyat düzeyi, yurtiçi fiyat düzeyinden daha yüksek gerçekleşirse reel kur nominal kurdan daha yüksek olacaktır.

Burada dikkat edilmesi gereken husus nominal döviz kurunda olduğu gibi reel döviz kurunda da yabancı bir maddenin adedi, yerli maddenin adedi cinsinden ifade edilir. Ancak bu kez bahsi geçen madde bir para birimi değil, bir maldır (Atılgan, 2011:6).

1.4.BORÇ STOKU

1.4.1.Borç Stoku Tanımı

Bir ülkenin borç stoku denildiği zaman, o ülkenin herhangi bir dönemdeki iç ve dış borçlarının toplam miktarı anlaşılır (Eğilmez ve Kumcu, 2008:155). Buradaki borç toplamı, borç stokudur; yani yıl içindeki toplam borçlanma tutarından “anapara” geri ödemeleri çıkarıldıktan sonra kalan net borçlanmanın bir önceki yılın borç stokuyla toplamıdır (Kepenek ve Yentürk, 2007:303). Borç stokuna anapara yükümlülükleri dahil edilirken faiz ödemeleri stok hesabına dahil edilmez.

1.4.1.1.Borç Stoku Türleri

1.4.1.1.1.İç Borç Stoku

İç borç stoku, devlet tahvilleri, hazine bonoları, Merkez Bankasından alınan kısa vadeli avans ile çeşitli kaynaklardan sağlanan veya kısa süreli borçların konsolidasyon yoluyla oluşan konsolide borçların toplamından oluşmaktadır (Karluk, 2007:154).

İç borç stokunun ekonomideki ağırlığının bir diğer göstergesi, mali baskınlık oranıdır. Mali baskınlık oranı, borç stokunun para arzına M2Y oranıdır. Bilindiği gibi M2Y, dolaşımdaki para, vadesiz mevduat, vadeli mevduat ve yurtiçi yerleşiklerin yabancı para mevduatının toplamıdır (Kepenek ve Yentürk, 2007:303).

Kamu açıklarının giderek artması paralel olarak iç borç stoklarının artmasına neden olmaktadır. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık sonucunda enflasyon beklentisi ile hazine ancak yüksek reel faiz oranlarından ve gittikçe kısa vadelerle borçlanmak zorunda kalmıştır. Böylece borç stoku hızla artmıştır. İç borç faizleri bütçenin transfer harcamaları kaleminin şişmesine dolayısıyla bütçe açıklarının büyümesine yol açmıştır (Karluk, 2007:154). İç borç faiz oranlarının yüksek seviyelere çıkması sonucunda, iç borç faiz ödemeleri de önemli boyutlara ulaşmıştır. Bunun sonucunda bütçe

harcamaları, faiz ödemeleri ile özdeşleşmiş, konsolide bütçe iç borç anapara ve faiz ödemelerine yetmez duruma gelmiştir (Karluk, 2007:155).

1.4.1.1.2.Dış Borç Stoku

Bir ülkenin dış borç stoku, kamu sektörünün yanı sıra özel sektörün dış borç stokunu da kapsar. Dış borç stoku, ülkenin dış aleme olan toplam yükümlülükleridir. Dış borç stokuna ilişkin olarak ülkenin ödeme gücü değerlendirilirken dış yükümlülükler ve döviz cinsi likit varlıklar birlikte ele alınmaktadır. Dış yükümlülüklerin, uluslararası rezervler ve döviz cinsi mevduatlar gibi likit varlıklarla netleşmesiyle hesaplanan net dış borç stoku, dış yükümlülüklerin yerine getirilebilmesine ilişkin önemli bir göstergedir (Karluk, 2007:171).

1.5.ÖDEMELER DENGESİ

1.5.1.Ödemeler Dengesi Tanımı

Ödemeler bilançosu genellikle, bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem içinde yabancı ülkede yerleşik kişilerle yaptıkları tüm ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıt şeklinde tanımlanmaktadır (Eren, 2006:21-22). Dolayısıyla, örneğin Türk iş adamları ABD'ye ihracat yaptıklarında, ödemelerin kendilerine ilke gereği olarak TL cinsinden yapılmasını istemektedirler. Amerikalı ihracatçılar Türk iş adamlarına ya ABD doları ya da doları TL'ye çevirip TL olarak ödemede bulunurlar. Yabancılardan elde edilen tüm gelirler aktif olarak nitelendirilip hem döviz arzını artırır hem de ulusal para birimine talebi arttırır. Aksine, pasif kalemleri ülke vatandaşlarının yabancılara yaptıkları ödemelerden kaynaklanır ve hem döviz talebini hem de ulusal para arzını artırır (Oktay, 2002:174).

Ödemeler dengesi, ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımları bağlamında dış dünyadan sağladığı gelirlerin yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını göstermektedir. Bu dengenin açık veya fazla vermesi, milli gelir seviyesi, büyüme hızı, fiyatlar genel seviyesi gibi makro ekonomik büyüklükleri önemli ölçüde etkilemektedir (Şimşek ve Aydın, 2004:236). Bir bütün olarak ödemeler bilançosunun açık ya da fazla vermesi kadar dış ekonomik ilişkilerin bünyesindeki değişmelerde ülke ekonomisi üzerinde derin etkiler yapar (Öcal, 2007:490).

1.5.1.1.1.Ödemeler Dengesi Ana Hesap Türleri

1.5.1.1.1.1.Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, tüm cari mal ve hizmet alım satımlarının kaydedildiği hesaptır. Bunlar genellikle iki ana gruba ayrılır. İlki madde ticareti olup buna “görünen kalemler” diyebiliriz. Bu gruba hammadde, yiyecek, sanayi ürünü vb. malların ihracatı ve ithalatı girmekte; ve bunların hesabı mal ihracatı ile ithalatı arasındaki farkın değerini ölçmektedir. İkincisi, “görünmeyen kalemler” diye nitelenen hizmetleri içermektedir; bunlar turizm, gemicilik, bankacılık, sigortacılık ve mülk gelirleri (yani faiz ve temettü) ile transfer harcamalarından oluşmaktadır (Oktay, 2002:174).

Sıralanan tüm bu alt hesap kalemlerinin toplanmasıyla, mal ve hizmet satışından elde edilen döviz girdileriyle satın alınan mal ve hizmetlere ödenen dövizler karşılaştırılır. Döviz girdileri ile çıktıları eşitse, denge meydana gelmektedir ve bu denge “cari işlemler dengesi” olarak adlandırılmaktadır. Cari işlemler dengesi, mal hareketlerindeki dengeyi yansıtan “dış ticaret dengesi” ile hizmet hareketlerindeki dengeyi yansıtan “hizmetler dengesi”nin toplulaştırılmasıyla hesaplanmaktadır (Tunay, 2007:81).

1.5.1.1.1.2.Sermaye Hesabı

Ödemeler bilançosunun bu ikinci hesabı ülkenin dış aktif ve pasif işlemlerinin kayıtlarını içermektedir (Oktay, 2002:174). Bu hesap, kabaca ülkeden dışarıya ya da yurtdışından ülkeye olan para aktarımlarını göstermektedir (Tunay, 2007:82).

Ödemeler dengesinin sermaye hareketleri bölümü, özel veya kamu kuruluşları tarafından bir ülkeden diğerine gerçekleştirilen uzun ve kısa süreli sermaye ithalini veya ihracını (doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve resmi yatırımlar) temsil etmektedir (Şimşek ve Aydın, 2004:237). Uzun süreli sermaye, vadesi bir yıldan uzun olan uluslararası sermaye işlemidir. Kısa süreli sermaye, vadesi bir yıldan az olan özel ve resmi uluslararası sermaye akımlarını içermektedir. Vadeler genellikle 30, 60, 90 günlüktür (Eren, 2006:23).

Sermaye hareketleri ile cari işlemler dengesi arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Eğer bir ülkenin cari işlemler dengesi açık veriyorsa, bu açık genellikle

sermaye girişiyle kapatılır. Yabancı ülkelerden kredi alınmaya çalışıldığı gibi, aynı zamanda yabancı sermaye teşvik edilir (Dinler, 2007:237).

1.5.1.1.1.3. Resmî Rezervler Değişim Bilançosu

Resmî rezervler hesabı, otonom işlemlerin doğurduğu dengesizlikler nedeniyle, döviz piyasasına yapılan müdahaleler sonucunda merkez bankasının dış rezervlerindeki (altın, döviz, IMF kaynakları - Rezerv Pozisyonları ve özel çekme hakları (SDR) -) değişmelerini gösteren hesaptır. Yani, cari işlemler ve sermaye ilişkileri sonucu ortaya çıkan dengesizlikleri göstermektedir (Eren, 2006:23).

Piyasada döviz talebinin arzı aşması durumunda, eğer kur istikrarının sağlanması amaçlanıyorsa, merkez bankası döviz satışında bulunur. Böylece resmî rezervler eksilir. Döviz arzının talebin üzerine çıkması durumunda da kur düşüşünü önlemek için piyasadan döviz satın alınarak resmî rezervlere eklenir. Merkez bankasının yaptığı bu işlemler dolayısıyla, ülkenin uluslararası rezervlerindeki değişmelerin net sonucu ödemeler bilançosunun resmî rezervler hesabında gösterilir (Öcal, 2007:497).

Genellikle hemen her ülkede döviz rezervleri, altın, gelişmiş ülkelerin konvertibil paraları (dövizler) ve “Uluslararası Para Fonu” kaynaklarından meydana gelmektedir (Tunay, 2007:84).

1.5.1.1.1.4. İstatistik Farklar Hesabı

İstatistik farklar ödemeler bilançosu istatistiklerini muhasebe kayıtları anlamında denkleştirmek amacıyla kullanılır ve bir tek kalemden ibaret bir kayıttır. Buna bazen net hatalar ve unutma hesabı da denir (Öcal, 2007:497).

Ancak bazen dengeyi gerçekleştirmek mümkün olmaz. Dengenin gerçekleştirilmemesinin nedenleri arasında, ithalat ve ihracatla ilgili kasıtlı ya da kasıtsız yanlış bilgiler, kaçakçılık, unutmalar, malların ülkeye girmesi ile çıkmasının farklı bilanço dönemine rastlaması vb. sayılabilir (Dinler, 2007:237).

Ödemeler bilançosu kapsamında, en önemli ana hesap kalemlerini oluşturan cari işlemler ve sermaye hareketleri ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olduklarından “otonom işlemler” olarak nitelendirilmektedir. Bu tür işlemler ekonominin performans sonucu olduklarından, “denkleştirici işlemler” olarak nitelendirilen rezervlerdeki hareketlerden ayrı değerlendirilmektedir (Tunay, 2007:85).

1.6.DIŞ TİCARET

1.6.1.Dış Ticaret Tanımı

Dış ticaret işlemlerinden kastedilen, ürün ve hizmet hareketleriyle ilişkili işlemlerdir. Başka bir ifade ile ithalat ve ihracat işlemleri ile bu ithalat ya da ihracat işlemlerinin parasal karşılıkları ifade edilmektedir (Kaya, 2013:290). Dış ticaret teorisi ülkelerarası mübadelenin nedenlerini, ülkelere sağladığı faydaları ve dış ticarete fiyatların nasıl belirlendiğini açıklamaya çalışan iktisat teorisinin bir dalıdır (Şahin, 1997:309).

Ülkeler birbirleriyle ticarete girerler çünkü dünyadaki çeşitli ülkeler ya doğal kaynaklar ya da sermaye ve emek gibi üretim faktörleri açısından eşit olanaklara sahip değildirler. Sahip oldukları kaynaklar ya da faktörler farklılık gösterdiği için her bir ülkenin farklı üretim yetenekleri olacaktır (Yıldırım, 2006:256).

Ülke içersinde işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesi mübadeleyi geliştirmiş, mübadele ise işbölümü ve uzmanlaşmayı daha ileri götürmüştür. İşbölümü ve uzmanlaşma ise toplumu oluşturan bireylerin farklı yetenekte olmalarından ve belirli iş yapmaları halinde verimliliklerinden artmasından doğmuştur. Şu halde, rasyonel insanların yaşadığı bir toplumda işbölümü ve uzmanlaşmaya başvurmak ve üretileni karşılıklı mübadele etmek herkesin çıkarına olan bir davranıştır (Şahin, 2006:309). Bu durum uluslararası ticarete verimliliğin yükselmesine, gelir ve refah düzeyinin artmasına neden olacaktır.

1.6.1.1.Dış Ticaret Türleri

1.6.1.1.1.İthalat

İthalat; kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması amacıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemler kapsamı içinde (özel izinle ithal edilen) ve dışında kalan (serbestçe ithal edilen) malların, ithalat mevzuatı ile gümrük mevzuatına uygun şekilde fiili ithalatının yapılması (yurda sokulması) ve serbest dolaşıma girişidir (Gürsoy, 2011:23). Örneğin; bir ülke, yabancı bir ülkelerden petrol, kauçuk, makine vb. satın alıyorsa bu bir ithalattır. İthalatın karşılığı olarak malı alan ülkelere dövizle

ödemeler yaparız. Ödediğimiz bu bedel, aldığımız malları yabancı ülkelerde üreten üretim faktörlerinin gelirini oluşturmaktadır. Yani bu miktar gelir, malı alan ülkeden çıkmakta malı satan ülkenin gelirine ilave olmaktadır. O halde ithalat, malı alan ülkede milli gelirin azalması yönünde etki yapar (Pekin, 2005:77).

1.6.1.1.1.1.Akreditifli İthalat

Alıcının, malın sevkinden önce bir banka aracılığıyla satıcının bulunduğu yerdeki bankası nezdinde malın sevk belgesinin teslimi karşılığında ödemek üzere kredi açtırmasıdır (MEB, 2011:10).

1.6.1.1.1.2.Özelliği Olan İthalat

İthalat kanun ve kararnamelerle belirli kuruluşlara bırakılmış malların ithalinin yapılması özelliği olan ithalattır. Yurda sokulması yürürlükteki mevzuat ile kayıt ve şarta bağlanan veya özel izne tabi bulunan maddeler hakkındaki hükümler saklıdır (Gürsoy, 2011:23).

1.6.1.1.1.3.Belge Karşılığı İthalat

Malın gelmiş olama şartı aranmaksızın ithalat yapılan ülkeden yola çıkarılmış olduğunu gösteren belgenin bedelini ödeyerek bankadan belge alınması ile gerçekleştirilen ithalattır (Kaya, 2013:297).

1.6.1.1.1.4.Ticari İthalat

Vergi numarasına sahip her gerçek ve tüzel kişinin yapabileceği (kanun ve tebliğlerle özellik arz edenler hariç) ithalat şeklidir. Kambiyo mevzuatı hükümleri saklı kalmak kaydıyla, ilgili mevzuat hükümleri çerçevesi içerisinde almaları gereken belgeler ile birlikte doğrudan gümrük idaresine başvurmak suretiyle yapılan ithalattır (Gürsoy, 2011:23).

1.6.1.1.1.5.Bedelsiz İthalat

Bedelsiz ithalat, malın bedeli yurt dışına transfer edilmeden yurda sokulmasıdır. Yurda bedelsiz olarak getirilen mallar için (bedelli ithalatta olduğu gibi) gümrük

vergesi, resim ve fonlar gümrükte mal yurda sokulurken tahsil edilir (Gürsoy, 2011:24). Bedelsiz ithalat, vergisiz ithalat (yani gümrük vergileri ve resimlerinin tahsil edilmeyeceği) anlamına gelmez.

1.6.1.1.1.6.Kredili İthalat

Bedeli daha sonra ödenmek üzere yapılan vadeli ithalattır (Kaya, 2013:297).

1.6.1.1.1.7.Geçici İthalat

Bu ithalatta amaç, ihracatçıların kullandığı hammadde, yardımcı maddelerin (üretimdeki girdilerin) daha ucuz ve gümrüksüz olarak ithaline imkan sağlamak ve ihracatçıları teşvik etmektir. Dahilde işletme rejimi kapsamında yapılan ithalat geçici ithalata en güzel örnektir (Gürsoy, 2011:24).

1.6.1.1.1.8.Ankonsinyasyon İthalat

Satışın yapılması ve belirli bir vade sonunda mal bedelinin transfer edilmesi şartıyla yapılan ithalattır (MEB, 2011:11).

1.6.1.1.2.İhracat

Bir malın, yürürlükteki ihracat mevzuatı ile gümrük bölgesi dışına veya serbest bölgelere çıkarılmasını ya da müsteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek sair çıkış ve işlemlerine denir (Kaya, 2013:290). Örneğin; bir ülke yabancı ülkelere pamuk, zeytinyağı, buzdolabı sattığında ihracat yapmış olur. Alıcı ülkeler satın aldıkları bu malların karşılığını satan ülkeye döviz olarak öderler. Ülkeye gelen bu paralar o ülkede bu malları üreten üretim faktörlerine ödenir ve onların geliri olur. Bu nedenle ihracat, ihracatı yapan ülkenin milli gelirini artırıcı yönde etki yapar (Pekin, 2005:77).

Bir ülke için en önemli olan ihracat ve ithalat arasındaki farktır. İhracatı X , ithalatı M ile gösterirsek, ihracat ithalattan küçükse (yani $X < M$) söz konusu ülkenin, dış ülkelere daha fazla mal satın aldığını göstermektedir ve o ülkenin dış ticareti açık veriyor demektir. Dış ticaretin açık vermesi, milli gelirin azalmasına neden olacaktır. Eğer ihracat ithalattan büyükse (yani $X > M$) söz konusu ülkenin, dış ülkelere mal almak yerine dış ülkelere daha fazla mal satıldığını göstermektedir ve o ülkenin dış

ticareti fazla veriyor demektir. Dış ticaretin fazla vermesi, milli gelirin artmasına neden olacaktır.

1.6.1.1.3. Transit Ticaret

Alış ve satış bedelleri arasında lehte fark olması kaydıyla mal bedelleri için transfer yapılarak ya da yapılmaksızın satın alınan yabancı menşeli veya Türk menşeli olmakla birlikte gümrük sınırları dışına satılmış malların (serbest bölgelere yapılan satışlar dahil) transit olarak ya da direkt bir şekilde Serbest Dolaşıma Giriş ve İhracat Rejimleri hükümlerine tabi olmaksızın başka bir ülke ya da serbest bölgeye satılmasıdır (Bedestenci ve Canitez, 2007:27).

Uluslararası anlaşmalarla ticareti yasaklanmış mallar ile Müsteşarlığın madde politikası itibariyle transit ticaretin yapılmasını uygun görmediği mallar transit ticarete konu olamaz. İthalat ve ihracat yapılması yasaklanmış ülkelere transit ticaret yapılamaz (MEB, 2011:12).

1.7. FAİZ ORANI

1.7.1. Faiz Oranı Tanımı

Faiz oranı, herhangi bir nedenle ertelenen bir TL'lik nakdi ödemenin bedeli olup, gelecekte yapılacak ödeme ile şimdiki ödeme arasındaki oransal farktır. Örneğin, bugün bankaya yatırdığımız 100 bin TL için size tam bir yıl sonra 135 bin TL ödeniyorsa, burada yıllık faiz oranı % 35'tir (Yıldırım ve diğerleri, 2006:67).

Faiz oranları, ekonomide yatırım kararlarını etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Yatırımların karlılık düzeylerine göre sıralanması ancak faiz oranlarına bakılarak gerçekleştirilebilir. Yani faiz oranları ekonomide yatırımların karlılık sırasına göre yukardan aşağıya sıralanmasına yardımcı olur. Hangi yatırımın öncelikle yapılacağına faiz oranlarına bakılarak karar verilir. Yatırımın beklenen karlılığı faiz oranlarından yüksek olduğu sürece yatırım yapma kararı verilir. Bu bağlamda faiz oranları yatırım ve tüketim kararlarını etkileyen önemli bir değişken olmaktadır (Durgut, 2010:6).

Faiz oranlarının yükselmesi borçlanma maliyetini arttırır. Bu hem konut ve tüketici kredisiyle ev ya da araba almak isteyenleri hem de taksitle dayanıklı tüketim

malları almak isteyenleri güç durumda bırakır. İşadamları yatırım kararlarını alırken daha ürkek davranırlar. Çünkü yüksek faiz oranları kredi maliyetlerini arttırmaktadır. Yüksek faizler yatırım öz kaynakları ile finanse etmeyi planlayan bir girişimci üzerinde bile caydırıcı etki yapar, zira bir yatırımın yapılması için en azından faiz oranına eşit ya da ondan daha yüksek oranda bir kar beklentisi olmalıdır. Aksi takdir de elinde yatırılabilir fonu olan işletmeler risk içeren yatırımlar yapmak yerine ellerindeki fonları banka mevduatı ya da devlet tahvili biçiminde tutmayı tercih edeceklerdir. (Yıldırım ve diğerler, 2006:66-67).

Faiz oranlarının toplam harcanabilir gelirin tüketimle tasarruf arasındaki tahsis şekline etki yapabileceğini oldukça kesin olarak söyleyebiliriz. Ancak çok yüksek faiz oranlarında gelirin daha büyük bir kısmının tasarrufa, daha küçük bir kısmını tüketime tahsis edileceği gibi bir sonuca aynı kesinlikle varamayız ya da tersi. Bir başka deyişle faiz oranındaki bir değişikliğe cevap, mevcut harcanabilir gelir düzeyinden toplam tasarrufa giden kısmında bir artış ya da azalış şeklinde olabilir (Parasız, 2006:104).

1.7.1.1.Faiz Oranı Türleri

1.7.1.1.1.Nominal Faiz Oranı

Nominal faiz oranı TL, Dolar, Euro gibi para cinsinden ifade edilen faiz oranıdır. Genel olarak, nominal faiz oranının bugün bilindiğini kabul edebiliriz (Eren, 2006:35). Örneğin, bir bankanın 1 aylık mevduat faiz oranının % 20 olması, bankanın kendisine 200 liralık tasarruf hesabı açtıran bir kişiye 1 ay sonra 200 TL anapara dışında 200 TL x 0,20 = 40 TL faiz ödemeyi (toplam 240 TL ödemeyi) taahhüt etmesi anlamına gelir.

(Nominal) faiz haddi borç alanın borç verenden para kiralamak için ödemesi gereken fiyat veya borç alanın borç verene onun tüketimden vazgeçmesini sağlamak için ödemeye razı olduğu getiri haddi diye de tanımlanabilir (Ünsal, 2004:102).

1.7.1.1.2.Reel Faiz Oranı

Reel faiz haddi (real interest rate, r), borç alanın borç verene ödemeyi tahahhüt ettiği nominal getiri haddi nominal faiz haddi (nominal interest rate, i) ile enflasyon haddi (π) arasındaki farka eşittir (Ünsal, 2004:102). Reel faiz oranı mal cinsinden faiz oranıdır. Reel faiz oranını bulabilmek için, nominal faiz oranının enflasyon oranından

arındırılmış olması gerekir (Eren, 2006:35). Enflasyonsuz bir ortamda nominal (açıklanan piyasa) faiz oranındaki değişimler, hane halkları ve firmalar için kredi maliyetlerini değerlendirmede kullanılabilir. Ancak enflasyon ortamında nominal ve reel faiz oranları arasındaki hayati ayırımı yapmak gerekmektedir. Firmaların yatırım kararları enflasyona göre düzeltilmiş faize yani reel faiz oranına dayanır (Özyurt, 2010:277-278).

$$\text{Reel Faiz Oranı (r)} = \text{Nominal Faiz Oranı (i)} - \text{Enflasyon Oranı (\pi)}$$

Örneğin, bir ekonomide nominal faiz haddi % 40 ve enflasyon haddi % 35 olsun. Reel faiz haddi % 40 - % 35 = % 5 olur.

Enflasyon haddi ve nominal faiz haddinin yüksek olduğu bir durumda reel faiz haddinin yaklaşık ve tam ölçüm değerleri arasında büyük farklılıklar vardır. Dolayısıyla da enflasyonun ve nominal faizin yüksek olduğu durumlarda reel faiz haddini yaklaşık ölçüm formülü ($r = i - \pi$) üzerinden değil türetilişi üzerinde durulmayacak olan aşağıdaki tam ölçüm formülü üzerinden hesaplamak gerekir (Ünsal, 2004:103).

Tam ölçüm yöntemine göre reel faiz (Yıldırım ve diğerleri, 2006:69):

$$r = R - \pi - \pi.r$$

Bu eşitlikten de görüleceği gibi nominal faiz oranından (R) enflasyon oranı çıkarılmakta, yine enflasyon oranı ile reel faiz oranının (r) çarpımı da çıkarılmaktadır. Örneğin, bir yıl vade için nominal faiz oranı % 65 ve o yılın enflasyon oranı % 50 ise, dönem sonunda gerçekleşen reel faiz oranı tam ölçüm yöntemi ile $[(65 - 50 - 50r)] = r$ ise, $r = \% 10$ olacaktır. Ancak nominal faiz oranı ile yılın enflasyon oranı yaklaşık yöntemle hesap edilirse (% 65 - % 50 = % 15) çok farklı bir sonuca ulaşılır.

1.8.KAMU KESİMİ BORÇLANMASI

1.8.1.Kamu Kesimi Borçlanması Tanımı

Kamu kesimi borçlanma gereği, kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan açıktan dolayı meydana gelir. Kamu kesimi finansman açığının standart tanımı, toplam kamu gelirleriyle giderleri içinde borçlardaki değişimler dışında ortaya çıkan fark olarak verilebilir (Eğilmez ve Kumcu, 2008:143).

Kamu kesiminin gelir kaynaklarının başlıcaları, vergiler ve borçlanmadır. Bunun dışında emisyon hacminin arttırılması, özelleştirme ve devlet mülklerinin satışı veya kiralanması gibi yöntemler çok sınırlı olup, devlete sürekli gelir yerine geçici gelir sağlamaktadır. Devlet, vergiyi karşılıksız olarak aldığı halde, borcun alacaklısı bellidir ve ödemekle mükelleftir. Bu nedenle kamu harcamalarının finansmanının vergilerle yapılması, borçlanmaya ancak zorunlu hallerde başvurulması gerekmektedir (Özer, 2006:215).

Borçlanmanın vergiden en önemli farkı, geçici gelir kaynağı olmasıdır. Devlet vergilerle elde ettiği gelirleri ileride mükelleflere geri ödeyemeyeceği halde, borçlanmada anapara yanında bir de faiz geri ödemesi yapılmaktadır (Ulusoy, 2006:40).

Devletin borçlanmaya gitmesini başlıca üç sebebe dayandırmak mümkündür. Devlet bazen, mevcut vergi yasaları ile elde edilebilecek olanın üstünde gelire ihtiyaç duyabilir. Savaş, doğal afetler gibi olaylara bağlı olarak harcamaların birden artışı ya da gelirlerin azalışı karşısında, ek gelir ihtiyacını kısa sürede çözebilmek için borçlanmaya gidilir. Çünkü vergi gelirlerinin kısa sürede önemli ölçülerde yükseltilmesi teknik ekonomik, politik sebeplerle mümkün olmayabilir. Vergi yasalarının değiştirilmesi, yeni yasaların çıkarılması uzun zaman alabilir. Bu durumda acil gelir ihtiyacının karşılanması mümkün olmaz. Mevcut vergi yükünün çok yüksek olması bu yükü arttırma çabalarının başarısını güçleştirir. Kısa dönemli gelir ihtiyacının borçlanma ile sağlanması, ileri şartlar daha uygun olduğunda vergi gelirleriyle bu borcun tasfiyesi uygun görülebilir (Karluk, 2007:149).

Borçlanma durumunda da konunun iki yönü vardır; borçlanan ve borç verenler. Borçlanan kamu için önemli olan, borçların sayısal büyüklüğünün, kamu hizmetlerinin gelecekte sınırlandırılması nedeniyle olası kayıpların göz önüne alınması ve girişimlerin yatırım kararlarını ve üretim faaliyetlerini olumsuz yönde etkilememesidir. Ek olarak düşük maliyetle, yani faizle ve olabildiğince uzun vadeli borç bulunması önem kazanır. Devlete borç veren kesimler için önemli olan borçların faiziyle birlikte geri döneceği güvencesi; daha doğrusu her borç verenin düşüneceği risk sorunudur (Kepenek ve Yentürk, 2007:301-302).

Borçlar farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Niteliği ve ekonomik etkileri bakımından birbirinden farklı olan iki borçlanma çeşidi vardır: bunlar iç borçlanma ve dış borçlanmadır.

1.8.1.1.Kamu Kesimi Borçlanması Türleri

1.8.1.1.1.Kamu Kesimi İç Borçlanması

İç borçlanma, en dar kapsamıyla kamu kesiminin ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmasıdır (Uluatam, 1999:430). İç borçlanma, devlete yurtiçi kaynaklarını kamu ekonomisinde kullanmak üzere büyük hareket serbestisi tanımaktadır.

Devlet iç borçlanmayı çeşitli kaynaklardan yapabilir. Devletin iç borç alabileceği kaynakları; Merkez Bankası, Ticaret Bankalar, Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Bireyler ve Özel Firmalar olarak sayılabilir. İç borç almak üzere seçilecek kaynağın yaratacağı ekonomik ve parasal (mali) etkiler birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle, devletin iç borçlanma yapacağı kaynak bilişiminin çok iyi seçilmesi gerekmektedir. Yönelinecek kaynak, ekonomik etkileri açısından varılmak istenen amaca uygun değilse, ileride çok büyük bunalımlara neden olabilir (Özçelik, 2005:17).

İç borçlar başlıca iki gruba ayrılır. Vadelerine göre, kısa ve uzun vadeli olabilirler. Kısa vadeli (dalgalı) borçlara, hazinenin gelir ve giderleri arasındaki zaman itibariyle dengesizliği gidermek için başvurulur. Kısa vadeli borçlanmaya, devletin faiz yükünü hafifletmek amacıyla gidilir. Yüksek faizli uzun vadeli borçlar yerine düşük faizli kısa vadeli borçlanma daha avantajlıdır. Bazen uzun vadeli borçlanma hedeflerine rağmen, hazırlık aşamasının zaman alması sebebiyle kısa vadeli borçlanmaya gidilir (Karluk, 2007:151). Uzun vadeli borçlara, ekonomideki enflasyonist durumu ortadan kaldırmak ve yatırımları finanse etmek için başvurulur. Devletin büyük bayındırlık yatırımları ve büyük sanayi tesisleri gibi finans gereksinimi yüksek, sermaye geri dönüşü uzun yıllara yayılı yatırımların finansmanında uzun vadeli borçlanmaya gitmesi gerekmektedir (Özçelik, 2005:15). Uzun vadeli borçların kullanım kolaylığı olmasına rağmen, vadesi uzun, riski ve faizi oldukça yüksektir.

1.8.1.1.2.Kamu Kesimi Dış Borçlanması

Dış borçlanma ile ulaşılmak istenen asıl amaç ülkenin kullanabileceği kaynakları artırmak, yani ek kaynak oluşturmaktır (Özçelik, 2005:19). Böylece mevcut kaynakları destekleyerek kalkınma çabalarının başarıya ulaşmasına katkıda bulunur (Karluk, 2007:157). Dış borçlanma yurtdışı kaynakları (özellikle ödünç yabancı paranın

kullanabildiği kaynakları) kullanma yetkisi vermektedir. Bu nedenle dış borçlanma sadece Hazinesinin dış açıklarını kapatmamakta, aynı zamanda dış ticaret açıklarını da geçici olarak kapatmaktadır (Özer, 2006:215).

Hazine dış borçlanmasının genelde iki amacının olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ödemeler dengesinin finansmanı, ikincisi ise belirli projelerin yürütülmesi için gerekli olan dış kaynağın sağlanmasıdır. Aslında ikincilerde dolaylı ödeme dengesinin iyileştirilmesine hizmet etmekle birlikte asıl amaçları bu değildir. Nitekim söz konusu projelerin uygulanmasından vazgeçildiği takdirde ödemeler dengesi açısından herhangi bir değişiklik olmaz. Oysa doğrudan ödemeler dengesine katkıda bulunmak amacına yönelik kredilerin alınmasından vazgeçilmesi, ödemeler dengesinin finansmanı sorununun devam etmesine yol açar. Doğrudan ödemeler dengesinin finansmanına yönelik borçlanmaların, herhangi bir proje vb. ile ilgisinin olmaması gerekir. Bununla birlikte bu amaçla borç verenler, ülkenin aldığı borcu geri ödeyebilmesini garanti altına almak için kredi koşulları dışında da bazı koşulların yerine getirilmesini anlaşmalara koyabilirler (Eğilmez ve Kumcu, 2008:154).

Dış borçlar, belirli bir ekonomik veya siyasal yükü beraberinde getirdiği için, özellikle döviz girişi sağlayan üretken yatırım alanlarında kullanılması yararlı olacaktır. Dış yardım ve borçların desteğiyle, kalkınmada başarı sağlamış bazı ülkeler, sanayileşmiş ülkelerin ve uluslararası kredi kuruluşlarının yönlendirmeleri ile dışa açık bir büyüme stratejisi izlemişlerdir. Dışa dönük büyüme stratejisi karşılıklı bağımlılığı ve dünya ekonomilerinden etkileşimi beraberinde getirmiştir. Bu etkileşimin bir sonucu olarak dünya ekonomisindeki dalgalanmalar, söz konusu ülke ekonomilerini de etkisi altına almıştır (Özçelik, 2005:25-26).

1.8.1.1.2.1.Kredi Almak Yoluyla Borçlanma

Bu talebin karşılanması tek bir bankanın kredi vermesi şeklinde olabileceği gibi, birden çok bankanın veya kredi kuruluşunun bir araya gelerek ortaklaşa kredi vermesi şeklinde de olabilir. Birden çok banka ve/veya kredi kuruluşunun bir araya gelerek, çeşitli hükümler çerçevesinde hem borçlunun yapacağı geri ödemeleri hem de kredinin koşullarındaki değişimleri birlikte kararlaştıracak şekilde ortaklaşa kredi açmaları işlemine “sendikasyon”, bu tür kredilere de “sendikasyon kredisi” adı verilir (Eğilmez ve Kumcu, 2008:155).

1.8.1.1.2.2.Tahvil İhracı Yoluyla Borçlanma

Devlet tahvili devletin borçlanmak amacıyla başvurduğu mali bir araçtır. Bunlar, aslında faiz gelirini, faiz kuponu yoluyla sağlamayı amaçlamaktadır (Özyurt, 2010:56). Kamu kurumu yurt dışı piyasalarına tahvil ihraç ederek karşılığında borçlanma yoluna gider. Bu tahviller yabancı para cinsinden veya TL cinsinden olabilir. Tahvillerin dış borç sayılmasındaki ayırt edici özelliği hangi piyasaya ihraç edildiğidir.

Dış piyasalara borçlanılan tahvil, ülkenin kredi değerliliğini, piyasanın yapısını ve koşullarına ek olarak borçlanmanın zamanı, miktarı ve maliyetini büyük ölçüde etkiler (Eğilmez ve Kumcu, 2008:155).

1.8.1.1.2.3.Devletlerden Borçlanma

Normal şartlarda devlet borçlanması, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamaması durumunda aradaki farkın bireylerden, yerli ve yabancı mali kuruluşlardan ve ülkelere borçlanarak kapatıldığı bir finansman biçimidir. Bu amaçla devlet vatandaşlara, merkez bankasına, uluslararası finansal kuruluşlara ve ülkelere borçlanmaktadır. Ayrıca makro ekonomik kamu hedeflerine ulaşma yönünden de devlet borçlanması etkin bir araç olarak kullanılabilir. Alınan borçlarla üretken yatırımlar finanse edilerek, üretkenlik artışının borç faizinden daha yüksek olduğu refah artırıcı etkilerinden yararlanılabilir. Bu tür borçlanma ile ülke refahının yükselmesi, borçların kaldıraç etkisinin ortaya çıkmasıyla sağlanabilmektedir. Örneğin, ABD bile geçen yüzyılda Kanada'dan aldığı borçlarla ekonomik kalkınmasını finanse etmiştir (Şener ve diğerleri, 2009:142).

1.8.1.1.2.4.Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanma

Dış borçlanma; diğer ülkelere, uluslararası kuruluşlardan ve dış mali piyasalardan olmak üzere değişik şekillerde yapılabilir. Dış borç alınan uluslararası kuruluşlardan en önemlileri Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), İslam Kalkınma Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası sayılabilir (Özçelik, 2005:19). Uluslararası kuruluşlardan alınan dış borçlar, program veya projelerin desteklenmesi için alınan borçlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKASININ TANIMI, AMAÇLARI VE ARAÇLARI

2.1.İKTİSAT POLİTİKASININ TANIMI

İktisat politikası, devletin belli iktisadi ve sosyal amaçları gerçekleştirmek için kararlar alması, bu kararları uygulayabilmek için de ekonominin işleyişini belirleyen değişkenlere bilinçli müdahale etmesidir (Ulusoy, 2006:11).

İktisat politikası toplumda ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve toplum tarafından belirlenen ekonomik hedeflerle ilgilenmektedir. İktisat politikasının temel amacı toplumda ekonomik ve sosyal refah düzeyinin arttırılmasını sağlamaktır. İktisat politikasının temel amacı, birçok ülkede birbirine benzer özellikler göstermesine rağmen ülkelerin gelişmişlik düzeyi, coğrafi ve kültürel farklılıkları, iktisat politikasının temel amacının ülkeden ülkeye değişik sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Hükümetin etkinlik, eşitlik, istikrar ve büyüme amaçlı politikalarla ekonomik performansı teorik açıdan olumlu biçimde etkileme imkanına sahip olması, hükümetin piyasaya müdahalesinin ekonomik performansı gerçek hayatta daima olumlu bir biçimde etkileyeceği anlamına gelmez. Her şeyden önce hükümetlerin etkinlik, eşitlik, istikrar, büyüme için iyi niyetle izledikleri iktisat politikaları, bilgi ve/veya veri yetersizliklerine bağlı teşhis hataları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanabilir. Etkinlik, eşitlik, istikrar ve büyüme amaçlı hükümet müdahalesinin ekonomik performansı olumlu biçimde etkilememesine, kısaca hükümet başarısızlığı (government failure) denir. Ayrıca gerçek hayatta hükümetler piyasaya politika amaçla da (oylarını arttırmak amacıyla da) müdahale ederler ve bu tür popülist müdahaleler, her ülkede de ekonomik performansı olumsuz biçimde etkilerler. Dolayısıyla da hükümet müdahalesinin ekonomik performansı olumlu etkileyebilmesi için, hükümetlerin hem piyasaya politik amaçla müdahale etmemeleri hem de yeterli veri ve bilgi donanımına sahip olmaları gerekir (Ünsal, 2012:54-55).

Hükümet uygulayacağı ekonomik kararları belirlerken toplumun refah düzeyi için iktisat politikasının hem olumlu hem de olumsuz etkilerini gözden geçirmesi gerekmektedir.

2.2.İKTİSAT POLİTİKASININ AMAÇLARI

İktisat politikasının temel amaçlarını beş başlık altında sınırlamak mümkündür;

- Kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlamak
- Adil bir gelir ve servet dağılımı sağlamak
- İktisadi istikrarın sağlanması
- İktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması
- Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması olarak sıralanmaktadır.

2.2.1.Kaynak Kullanımında ve Kaynak Dağılımında Etkinlik Sağlanması

Kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik, ekonomideki kıt kaynakların toplumların sınırsız istekleri karşısında en fazla toplumsal faydayı sağlayacak şekilde ihtiyaçları tatmin edecek mal ve hizmetlerin üretime tahsis edilmesidir.

2.2.2.Adil Bir Gelir ve Servet Dağılımı Sağlanması

Milli gelirden üretim faaliyetine katılanların dengeli ve adil bir pay almalarına gelir dağılımında adalet adı verilmektedir (Kubar, 2009:48). Gelirin dağılımı belli iktisadi kanunlarca belirlenmektedir. Bunlar; kişilerin ve sınıfların milli gelirden alacağı paylar, üretim süreci içindeki yerleri, üretimde oynadıkları roller ve üretim araçlarıyla ilgili mülkiyet ilişkileri gibi etmenlerdir (Ulusoy, 2006:301).

2.2.3.İktisadi İstikrarın Sağlanması

İktisadi istikrar, ekonomide var olan makro ekonomik istikrar değişkenlerinin ekonomide verimli bir şekilde kullanılmasıyla, toplam taleple toplam arzın, yatırım ile tasarrufun, ithalat ile ihracatın dengede olduğu bir durumda sağlanmaktadır.

2.2.4.İktisadi Büyüme ve Kalkınmanın Sağlanması

Bir toplumda üretim düzeyinde yirmi-yirmi beş yıl gibi uzun bir zaman diliminde meydana gelen artış iktisadi büyüme olarak nitelendirilir (Ünsal, 2012:14). Ekonomideki kantitatif ve kalitatif bütün değişiklikler iktisadi kalkınma anlamına

gelmektedir (Kubar, 2009:48). İktisadi büyüme ve kalkınma kavramları arasında belirlenen farklılığa karşın, kalkınma için büyümenin gerekli olduğu konusu açıktır. Gerçekten de sürekli iktisadi büyüme yaşanmadan ekonomik yapıda değişiklik olması söz konusu değildir (Ulusoy, 2006:283).

2.2.5.Ödemeler Bilançosunda Denklik Sağlanması

Ödemeler bilançosu, bir ülkenin belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) dış âlemden sağladığı gelirlerle, dış âleme yaptığı ödemelerin yer aldığı bir tablodur (Dinler, 2007:235). Ödemeler dengesi genel olarak, cari işlemler hesabı, sermaye ve finans işlemleri hesabı, rezerv hareketleri hesabından oluşmaktadır.

Muhasebe tekniği açısından, ödemeler bilançosunda yer alan borç ve alacak kısımları birbirine eşittir. Dolayısıyla teknik anlamda ödemeler bilançosunun açık vermeyeceği düşünülebilir. Ancak bu doğru değildir. Cari işlemler hesabında oluşabilecek açıklar ile yurt dışı borçlara karşı o yıl yapılacak ödemelerin toplamı ödemeler bilançosu açığını oluşturur. Tersine cari işlemler fazlası ve yurt dışı alacaklar için o yıl alınacak ödemeler toplamı da ödemeler bilançosu fazlasını oluşturur (Tunay, 2007:84-85).

2.3.İKTİSAT POLİTİKASI ARAÇLARI

İktisat politikası araçlarını altı grup altında toplamak mümkündür;

- Para ve kredi politikası
- Maliye politikası
- Gelirler politikası
- Dış ticaret politikası
- Regülasyon ve kontroller politikası
- KİT politikası

2.3.1.Para ve Kredi Politikası

Para politikası, ekonomide bir durgunluk veya enflasyon durumu olduğunda, para arzında gerekli ayarlamalar yapmak suretiyle faiz oranını ve dolayısıyla toplam talebi değiştirmek ve bu yoldan ekonomide istikrar ve tam istihdam düzeyinde üretim

hedeflerini elde etmeye çalışmaktır (Ertek, 2008:250). Üretim, gelir ve istihdam seviyesini artırmak ve fiyat istikrarını sağlamak, yani enflasyonu önlemek amacıyla merkez bankasının para arzını kontrol etmek için takip ettiği politikaya para politikası adı verilir (Bocutoğlu, 2013:175). Para miktarının artırılması ile ekonomik faaliyet hacminin genişletilmesi, para miktarının azaltılması ile ekonomik faaliyet hacminin daraltılması sağlanabilir. Genişletici ve daraltıcı para politikaları olarak nitelendirilen bu para arzı değişimlerini kontrol gücü merkez bankasının elindedir (Tunay, 2007:405).

Bu politikanın temel amaçları; paranın iç ve dış değerinin korunması, tam istihdam ve konjonktür dalgalanmaların hafifletilmesi ve iktisadi büyümeye yardımcı olmak şeklinde ortaya konulabilir (Ulusoy, 2006:14). Para ve kredi politikası ekonomide dengeyi sağlamak için aşağıdaki araçları kullanmaktadır;

- Açık piyasa işlemleri politikası
- Reeskont politikası
- Zorunlu karşılıklar politikası
- Kredi politikasıdır.

2.3.1.1.Açık Piyasa İşlemleri Politikası

Açık piyasa işlemleri merkez bankası tarafından kullanılan en yaygın para politikası aracıdır. Açık piyasa işlemleri, merkez bankasının dolaşımdaki para miktarını kontrol etmek amacıyla, menkul değer alıp satmasıdır. (Özyurt, 2010:260). Açık piyasa işlemi en geniş anlamıyla, finansal enstrümanların açık piyasada merkez bankası tarafından ya birincil ya da ikincil piyasada alınarak veya satılarak bankacılık rezervlerini daraltarak veya genişleterek, nihai olarak ülkenin para arzını etkileyebilmek olarak tanımlanmaktadır (Kubar, 2009:50).

Devlet tahvili, menkul kıymet denilen bir finansal varlıktır. Merkez bankası devlet tahvillerini alıp satan bir kurumdur. Merkez bankası bazen portföyündeki/kasasındaki devlet tahvillerini satarak kendi nakit miktarını artırır, yani piyasadan para çeker; bazen da devlet tahvili satın alarak portföyündeki/kasasındaki devlet tahvili miktarını arttırarak kendi nakit miktarını azaltır, yani piyasaya para sürer. Merkez bankası açık piyasa işlemleri ile piyasadan devlet tahvili satın aldığı zaman, parasını peşin ödediği için ekonomideki para arzı artar. Buna karşılık piyasaya devlet

tahvili sattığı zaman, parasını peşin tahsil ettiği için para arzı azalır. Buna göre merkez bankası para arzını artırmak istediğinde, açık piyasa işlemleri ile devlet tahvili satın alacaktır (Bocutoğlu, 2013:175).

Açık piyasa işlemleri, diğer para politikası araçlarına göre taşıdığı avantajlar nedeniyle daha yoğun kullanılmaktadır. Ancak bu işlemlerin uygulanabilmesinin temel şartı, ekonominin gelişmiş sermaye piyasasına sahip olmasıdır. Açık piyasa işlemlerinin avantajlarını şu şekilde sıralanabilir (Tunay, 2007:410-411);

- Merkez bankası bu işlemlerde tüm kontrol gücüne sahiptir.
- Açık piyasa işlemleri esnekler, herhangi istenmeyen bir durum olduğunda kolayca tersine çevrilebilir.
- Çok küçük miktarlar için olduğu kadar çok büyük miktarlar için de kullanılabilir.
- Açık piyasa işlemlerinin sonuçları hassas ve kesindir.
- Açık piyasa işlemleri etkilerini hızla gösterir.

Açık piyasa işlemlerinin etkin biçimde yürütülmesi için, devlete ait menkul kıymetlerin alınıp satıldığı gelişmiş bir piyasanın bulunması gerekir. Bu sayede, merkez bankasının piyasaya girip alım satım yapması fiyat dalgalanmalarına yol açmayacaktır. Açık piyasa işlemlerinin etkin bir şekilde yürütüldüğü ülke sayısı bu nedenle çok fazla değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde söz konusu piyasanın yeterince derinleşmemiş olması nedeniyle bu ülkelerdeki merkez bankaları döviz piyasalarında yabancı para alım satımı yaparak da açık piyasa işlemlerini yürütebilmektedirler (Şıklar, 2009:97).

2.3.1.2.Reeskont Politikası

Merkez bankasının, ticari bankaların iskonto edilmiş senetlerini yeniden iskonto ederek onlara likidite sağlaması reeskont, buna uygulanan faize de reeskont faizi denir (Seyidoğlu, 2006:619). Reeskont oranı ise, bankaların geçici nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla merkez bankasından yaptıkları borçlanma için ödeyecekleri faiz oranıdır (Özyurt, 2010:250). Reeskont politikasına gelince, bu politika daha önce ticari faaliyetler sonucu alınmış borç senetlerinin bankaların aktifine girmesi bankalarında bu senetleri yeniden iskonto ederek merkez bankasına satması para arzını artıran bir uygulamadır (Ertürk, 2006:323).

Reeskont oranlarının merkez bankasınca arttırılması, piyasa faiz oranları ile reeskont oranı arasındaki farkın azalmasına, ardından sırasıyla “iskonto kredileri”nin (discount loan / DL) ve banka rezervlerinin düşmesine yol açar. Böylece parasal taban (MB) ve para arzı düşer. Elbette, reeskont oranının düşürülmesi halinde de bu süreç tam ters şekilde işleyecek ve para arzı artacaktır (Tunay, 2007:411).

Merkez bankasının uygulayacağı reeskont oranı ne kadar düşük olursa ticari bankaların merkez bankasından borç para alıp bunu müşterilerine kredi olarak aktaracakları para miktarı da o derece fazla olacaktır. Ticari bankaların bu şekilde müşterilerine daha fazla borç para vermeleri bankacılık sistemindeki ve dolayısıyla ekonomideki para arzını arttıracaktır. Merkez bankası uygulayacağı reeskont oranı ne kadar yüksek olursa, ticari bankaların merkez bankasından talep edeceği borç para o kadar az olacak ve dolayısıyla ticari bankaların bu yolla müşterilerine sağlayacakları kredi miktarı azalacaktır. Bunun sonucunda da bankacılık sisteminde ve dolayısıyla ekonomideki para arzı azalacaktır (Ertek, 2008:251).

Reeskont politikasının en önemli avantajı, merkez bankasının nihai kredi mercii olma fonksiyonunu gerçekleştirmesine olanak vermesidir. Bununla birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi reeskont oranlarındaki değişmelerin ifade edilmesindeki karışıklıklar, reeskont oranındaki dalgalanmaların para arzında istenmeyen dalgalanmalara neden olması ve reeskont kredilerinin bankalarca yönlendirildiği alanların tamamen merkez bankasının kontrolünde olmayışı gibi dezavantajları vardır (Tunay, 2007:412).

2.3.1.3.Zorunlu Karşılıklar Politikası

Merkez bankasının ticari bankalara yatırılan vadeli ve vadesiz mevduatlar için ayırdıkları yasal rezerv (karşılık) oranlarını yükseltip indirerek kaydi para arzını düzenlemesine kanuni karşılıklar politikası denir (Parasız, 2007:179). Zorunlu karşılıklar, mevduat sahiplerine güvence vermekle birlikte mali istikrar sağlamak amacıyla, ticari bankaların mevduatlarının belli bir oranını rezerv tutmalarını zorunlu kılmaktadır (Kubar, 2009:53). Yasal karşılıklar politikası reeskont politikasına benzer, yalnız bu araç bankaların yarattığı kaydi para üzerine etkili olan bir araçtır (Pekin, 2005:58).

Kanuni karşılık oranlarının yükseltilmesi, bankaların verecekleri kredi miktarının azalmasına neden olduğundan, bankaların yaratacakları kaydi para miktarını ve

dolayısıyla ekonomideki para arzı artacaktır. Öte yandan kanuni karşılık oranlarının düşürülmesi, bankaların daha fazla kredi vermesi olanağı sağlarken, bankaları yarattığı kaydi para miktarı ve dolayısıyla ekonomideki para arzı artacaktır (Dinler, 2007:200).

Zorunlu karşılık politikasının en önemli avantajı, çok güçlü etkileri olmasıdır. Ancak, zorunlu karşılık oranlarındaki çok küçük değişmelerin bile para arzı üzerinde büyük etkilere yol açması, zorunlu karşılık oranının arttırılması bankaların likidite sorunları yaşamasına neden olması, bu oranın sık sık değiştirilmesinin bankalarda belirsizlik yaratması, finansal piyasalarda mutabakat sağlanmasını güçleştirmesi ve ayrıca bankaların zorunlu rezervleri üzerinden gelir sağlanmasını önlediğinden bankalar için bir vergi etkisi yaratması gibi dezavantajları vardır (Tunay, 2007:413).

2.3.1.4.Kredi Politikası

Kredi politikası, kaydi para yatırılmasına getirilen bir diğer sınırlama, ticari bankaların verecekleri kredilere Merkez Bankası'nın üst sınır koymasındadır (Dinler, 2007:200). Böylece ticari bankalar, merkez bankasının koymuş olduğu sınırlar içerisinde kalmak şartıyla kredi kullanabilmektedirler. Böyle bir politikaya özellikle dolaşımdaki para miktarının daraltılması söz konusu olduğunda gidilir. Dolaşımdaki para hacminin genişletilmesi için böyle bir önleme gerek yoktur. Bu yöntemin en önemli özelliği arzulanan sonucun kesin olarak sağlanmasıdır (Parasız, 2006:372).

Para miktarını etkileyen politikalar yanında, para politikasını yürüten yetkili organlar, istedikleri ekonomi politikası amaçlarına ulaşabilmek için, para ve kredinin sektörler arasında ne şekilde dağıldığını ve hangi amaçlarla kullanıldığını da izlemek isterler. İşte selektif kredi politikası bu olanağı sağlayan araçlardan biridir (Pekin, 2005:61). Selektif kredi, belirli kesimlere kredi açılırken uygulanacak koşulların güçleştirilmesi veya gevşetilmesi demektir. Söz gelişi, öteki grupların kredi faizleri yükseltilirken tarımsal üreticilere, esnaf ve sanatkarlara, ipotekli konut kredisi alanlara göreceli olarak düşük faizli ve yüksek miktarda kredi vermesi gibi. Bunun tersine diyelim ki taksitli satışlarda peşinatın yükseltilmesi gibi uygulamalar ise kredili satışları önemli ölçüde engelleyici etki yapabilir. Bütün bunlar selektif kredi kontrolü önlemleri arasında yer alır (Seyidoğlu, 2006:621). Selektif kredi kontrolünün uygulamasındaki amaç, kalkınma planlarının tercihlerine göre kredileri sektörel veya bölgesel dağılımını yönlendirmektir (Özyurt, 2010:283).

2.3.2.Maliye Politikası

Devletin, vergi almak, masraf yapmak ve borçlanma yetki ve olanaklarından yararlanılarak ekonomik hayata yapılan müdahalelere maliye politikası denir (Düğer, 1998:448). Maliye politikası, genel ekonomik yapı içerisinde ortaya çıkan sorunların giderilmesi, belirlenen ekonomik hedeflere ulaşılmasında oluşturulan iktisat politikasının bir aracı olarak kullanılmaktadır (Kubar, 2009:55).

Vergi oranlarının artırılması veya azaltılması, bazı yeni vergilerin konması veya bazı mevcut vergilerin yürürlükten kaldırılması, devlet harcamalarının artırılması veya azaltılması ve devlet harcamalarının yapısındaki değişiklikler ekonomideki tasarrufları, yatırımları, tüketim harcamalarını ve dolayısıyla üretim, istihdam ve fiyat düzeyi gibi makro değişkenleri etkileyerek, ekonomiyi istikrar ve tam istihdam düzeyinde üretimin yapıldığı bir düzeye getirebilir (Ertek, 2008:105). Bu politikalardan kamu harcamalarını artırmak yahut vergileri azaltmak toplam talebi genişletici maliye politikaları; kamu harcamaların daraltıcı ve vergileri artırıcı politikalara ise toplam talebi daraltıcı maliye politikaları denir (Ertürk, 2006:314).

Maliye politikasının temel amaçları; ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi, gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması şeklinde nitelendirilebilir. Maliye politikası ekonomide dengeyi sağlamak için aşağıdaki araçları kullanmaktadır;

- Vergi politikası
- Harcama politikası
- Borçlanma politikası
- Bütçe politikasıdır.

2.3.2.1.Vergi Politikası

Maliye politikası araçlarının önemli kategorisinden biri kamu gelirleri veya daha dar anlamda vergilerdir. Kamu harcamalarının finansmanında temel bileşen olan vergilerin, kişilerin ekonomik davranışları üzerinde çok önemli etkileri olabilir. Bunun ötesinde hükümet vergileri sadece bir finansman aracı olarak değil, belirli ekonomik kararları etkilemek amacıyla da kullanılabilir (Pınar, 2010:39).

Vergi, bireylerin harcama güçlerini denetim altına tutmak bakımından çok etkin bir araçtır (Düğer, 1998:451). Vergiler, kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, bu yolla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle kısa dönemde, enflasyonla mücadelede maliye politikasının temel araçlarından birisi ya yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını yükselterek vergi gelirlerini artırmak olacaktır (Ataç, 2006:169). Enflasyonla mücadelede vergi politikasıyla mükellefler vergilendirilecekleri için sert tepki göstereceklerdir. Çünkü mükellefler kamu harcamalarından elde ettikleri faydaya değil ödediği vergiye bakarlar. Enflasyonla mücadele vergi politikasına getirilen itirazları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz (Ulusoy, 2006:206-207);

- İş hayatı vergilerdeki değişikliklerden dolayı olumsuz etkilenebilir. Bu etkilenme süreci üretimi azaltabilir.
- Hükümete yetki devri bulunmaksızın vergi sisteminin ayarlayabilir hale getirmekte güçlük vardır. Yeni vergi kararları almak zor bir süreçtir.
- Vergi sistemindeki değişiklik, ayarlama ve uyumlaştırma yapılırken zamanlama hatası yapılabilir.
- Yeni vergilerle bütçe dengesinden uzaklaşılabilir. Yeni vergilerle üretim ve dolayısıyla matrah kısılarak daha az vergi toplanabilir. Bunun neticesinde bütçe gelir-gider dengesi daha da bozulabilir.

Vergiler, maliye politikasının amaçlarına ulaşabilmek açısından vazgeçilmesi güç araçlardan birini oluşturmaktadır. Vergiler aracılığıyla; ülkenin genel ekonomik, sosyal, ekonomik ve mali yapısı üzerinde etkili olmak suretiyle, amaçlanan etkiler yaratabilmektedir (Akdoğan, 2007:468). Devlet fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yaptığı harcamaları finanse etmek üzere gelire ihtiyaç duyar ve özel kişi ve kurumlardan farklı olarak zor kullanma yetkisine sahiptir. Kamu gelirlerinin bir kısmı özel sektördeki ekonomik faaliyetlere benzer bir şekilde gönüllülük esasına dayanırken, kamu gücüne dayanan gelir kaynakları da bulunmaktadır. Kamu mülkiyetinde bulunan arazi, gayrimenkul veya ticari faaliyetlerden elde edilen ve zorlama gücü ile ilgisi bulunmayan gelir kaynakları yanında devlet, anayasadan aldığı yetkiye dayanarak özel kişi ve kurumlardan vergi de alabilir. Bir diğer gelir kaynağı ise, sadece devletin sahip olduğu para basma yetkisidir (Pınar, 2010:39).

2.3.2.1.1.Kişisel Gelir Vergisi

Kişisel gelir vergisi mükelleflerin özelliklerine göre kişileştirilmesi nedeniyle, gelir dağılımını iyileştirirken; diğer taraftan çeşitli teşvik önlemlerini uygulamaya olanak vermesi nedeniyle de kaynak ayırımında etkinliği sağlamada önemli bir rol oynar. Ayrıca, kişisel gelir vergisi uygun koşulların varlığı durumunda ekonomide istikrarın kendiliğinden ve otomatik bir biçimde sağlanması olanağı da vermektedir (Şener, 1998:221).

Şahsi gelir vergileri mükelleflerin bir takvim yılı içinde elde ettikleri gelir, yani kazanç ve iratların safi tutarı üzerinden alınır. Gelir vergilerinin tarifeleri artan oranlıdır. Bu yüzden gelir vergilerinin kişiler arasındaki gelir dağılımını eşitleyici yönde etkide bulunduğu kabul edilebilir (Türk, 2007:330).

Artan oranlı bir gelir vergisi tarifesinin gelir dağılımını iyileştirici etkisinin ortaya çıkabilmesi için (Şener ve diğerleri, 2009:168);

- Gelir skalasının alt dilimlerinde marjinal gelir oranlarındaki artış az olmalı; orta gelir dilimlerinde düz; yüksek gelir dilimlerinde ise artan oranlarla artmalıdır.
- Gelir dilimlerinin saptanmasına ilişkin olarak, alt gelir dilimlerinin genişliği dar; üst gelir dilimlerinin ise gelirin marjinal faydasındaki azalışı yansıtacak biçimde geniş tutulmalıdır.
- Alt gelir dilimlerinden üst gelir dilimlerine geçtikçe marjinal vergi oranının hep ortalama vergi oranından daha yüksek olması gerekmektedir.
- Asgari geçim düzeyinin altında kalan gelirlere vergi alınmamalıdır.

Bireysel gelir vergilerinin artan oranlı bir yapıya sahip olması konjonktürel dalgalanmalara uyum göstermesini kolaylaştırmıştır. Bu vergi türü milli gelir arttıkça (genişleme dönemlerinde) otomatik olarak milli gelirden daha hızlı artmaktadır. Bu özelliği anti konjonktürel bir politika aracı olarak gelir vergilerinin gücünü ortaya koymaktadır (Ulusoy, 2006:208).

Çağdaş vergi sisteminin en önemli vergisi sayılan gelir vergisinin, enflasyonist bir ekonomide gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi açısından olduğu kadar, toplam talebi kırmak açısından da güvenilir bir vergi olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten artan oranlı yapısı nedeniyle maliye politikasının son derece önemli bir aracıdır. Çünkü

enflasyon nedeniyle parasal gelirden ortaya çıkan artışlar, kişileri gittikçe daha yüksek vergi dilimleri içine sokmakta böylece, otomatik olarak bir taraftan, gelir vergisi aracılığı ile devlerin kişi ve firmalardan kamu kesimi nispi pay büyümekte, diğer taraftan, kişi ve firmaların satın alma güçleri artan vergi kadar azalmaktadır (Ataç, 2006:169).

2.3.2.1.2.Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisi; gelir vergisinin kapsamına giren gelir unsurlarının, ilgili yasada belirtilmiş olan kurumlar tarafından elde edilmesi halinde, bu kurumların ayrı hukuki ilişkileri sonucu safi kazançları üzerinden alınmaktadır (Işık ve diğerleri, 2005:127).

Kurumlar vergisi gelir vergisinin kapsamında bulunmakta ancak aralarında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Gelir vergisi ile kurumlar vergisi arasındaki temel fark mükellefiyettir. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişilerdir. Buna karşılık kurumlar vergisinin mükellefleri ise, başta sermaye şirketleri olmak üzere bazı tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan diğer bazı kuruluşlardır. Gelir vergisi ile kurumlar vergisi arasındaki bir diğer önemli fark ise tarife yapısıdır. Gelir vergisi tarifesi artan oranlı, kurumlar vergisinin tarifesi ise sabit (düz) oranlıdır (Pehlivan, 2009:247).

Kurumlar vergisinin yükümlülerini sadece tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar olarak belirtmek hatalı olur. Çünkü tüzel kişiliğe sahip bazı şahıs işletmeleri kurumlar vergisi yükümlülüğü dışında bırakılırken tüzel kişiliğe sahip olmayan bazı iktisadi üniteler verginin mükellefleri arasında sayılmıştır (Erdem ve diğerleri, 2007:163). Bunlar;

- Sermaye şirketleri
- Kooperatifler
- İktisadi kamu müesseseleri
- Dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler
- İş ortaklıkları

Kurumlar vergisi yeni yatırım fonlarını kısıtladığı ve beklenen geliri azalttığı için genel etkisi bakımından yatırımları kısıtıcı bir özellik taşımaktadır. Kurumlar vergisi aynı zamanda kurum ortaklarının kullanılabilir gelirlerinde bir azalmaya yol açacağından tüketimi kısıtıcı bir özelliği de vardır (Ulusoy, 2006:209).

Kurumlara; yapmış oldukları faaliyetler dolayısıyla elde ettikleri kazançlar için vergi uygulaması, genellikle normal karşılanmaktadır. Bunun nedeni, kurumların yapıları sonucu gerçek kişilere kıyasla imtiyaz ve üstünlüklerinin bulunması ve ortaklara ek fayda sağlamalarıdır. Bunlar arasında; uzun ömürlü olmaları, ortaklarının sorumluluklarının koymuş oldukları sermaye ile sınırlı tutulmaları, pay senetlerini pazarlama yoluyla kurum sahipliğinin el değiştirebilmesi, kazancın dağıtılmaması veya sınırlı sayıda dağıtılarak otofinansman sonucu büyümenin gerçekleşmesi, pazarlık ve rekabet güçlerinin büyük olması belirtilebilir (Akdoğan, 2007:256).

2.3.2.1.3.Servet Vergisi

Servet, gelir akım cinsinden bir kaynak değil statik stok cinsinden durağan bir kavramdır. Servet bir anlamda üretim faktörüdür sermayedir. Bu sermayenin gelirine ise irat denir (Kubar, 2009:58). Servet vergisi ise, kişilerin belirli bir anda malik oldukları menkul ve gayrimenkul malların değerleri üzerinden alınan vergilerdir (Erginay, 2003:84).

Marjinal tüketim ve tasarruf eğilimine, bu eğilimleri etkileyen diğer faktörlere bağlı olarak oluşan servetin ya da bu servet unsurlarının transferinin vergiye esas alınması yoluna gidilmektedir. Amaçlanan vergi hasılatının sağlanması ya da sosyo-ekonomik politikaların gerçekleştirilmesi bakımından çeşitli vergi uygulamalarına dayanan bir vergi sisteminin benimsenmiş olmasının bir uzantısı olarak servetin, vergi ödeme gücünün önemli bir göstergesi olduğunun kabul edilmesi sonucu, servetten ve servetin el değişiminden dolayı vergi uygulaması yoluna gidilmektedir (Akdoğan, 2007:257-258).

Servet vergileri genelde iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Servet üzerinden alınan vergiler; emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve servet transferi üzerinden alınan vergiler; veraset ve intikal vergisi olarak ele alınmaktadırlar.

Servet ve servet transferi üzerinden alınan vergiler aşağıdaki gibidir.

a) Emlak Vergisi: Gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları bina, arsa ve arazileri kendisine konu alan emlak vergisi, servetin tamamı yerine sadece emlak kavramı kapsamına giren servet unsurlarını vergilendirmektedir (Erdem ve diğerleri, 2007:167).

b) Motorlu Taşıtlar Vergisi: Servet unsuru niteliğinde kabul olunmalarından dolayısıyla, servet üzerinden alınan bir vergi olarak değerlendirilmesi gereken bir vergi

de motorlu taşıtlar vergisidir. Motorlu taşıta sahip olma, servet vergilerinin mantığı gereği, vergi ödeme gücünün göstergesi olarak kabul edilmiştir (Akdoğan, 2007:262).

c) Veraset ve İntikal Vergisi: Veraset ve intikal vergisi adından da anlaşılacağı üzere iki ayrı vergiden oluşmaktadır. Veraset vergisi ve intikal vergisi. Veraset vergisi, servetin ölüm halinde veraset yoluyla intikaline olduğu durumda alınan bir vergi olup, bu vergi intikal vergisi ile tamamlanmıştır. Başka bir deyişle sadece ölüm sonrası intikallerden vergi alınsaydı sağken intikal yolu ile vergiden kaçınmak mümkün olabilirdi. İşte böyle bir boşluğu yaratmamak için veraset vergisi intikal vergisi ile tamamlanmıştır (Yılmaz, 2006:198). İntikal vergisi ise, sağlar arasında yapılan bedelsiz servet transferini konu edinir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; veraset vergisinde servet ölen bir kişiden mirasçı konumundaki yeni sahibine kalmaktadır. Oysa intikal vergisinde serveti bırakan (eski sahibi) ve serveti elde eden (yeni sahibi) her iki kişi de hayatta bulunmaktadır (Erdem ve diğerleri, 2007:168).

Genel bir servet vergisi gelir dağılımı adaletini ve kaynak ayırımı etkinliğini sağlayarak, kamu ekonomisinin iki temel fonksiyonunu olumlu yönde etkileyen tek vergidir. Gerçekten, uygun bir oranla ve etkin biçimde uygulanacak servet vergileriyle gelir dağılımı adaletsizliği önemli ölçüde iyileştirilmektedir (Şener ve diğerleri, 2009:239).

2.3.2.1.4.Harcama Vergisi

Vergi literatürün de gider vergilerini ifade etmek gider vergileriyle aynı anlama gelmek üzere çok çeşitli terimler kullanılmaktadır. Bu nedenle vergilerin ismi konusunda sağlanmış bir birlik yoktur. Çeşitli kaynaklarda gider vergileri yerine harcama, satış, muamele, ciro, tüketim vergileri isimleri kullanılmaktadır (Erdem ve diğerleri, 2007:170).

Gider vergileri, fertlerin ihtiyaçları nedeniyle yaptıkları harcamalardan alınan vergilerdir. Mal ve eşyanın değişim, tüketim veya üretim işlemlerine göre gider vergilerinin çeşitleri meydana gelir (Erginay, 2003:85). Gider vergileri mal ve hizmetlerin fiyatları içersine gizlenmiş olarak vergilendirilmektedir. Vergi ödeme gücüne ulaşılabilmesi açısından en iyi gelir olmakla birlikte, gerek vergi ödeme gücünün niteliklerinden doğan ve gerekse verginin uygulanması bakımından içerisinde bulunan idari, mali, siyasi ve ekonomik koşullar, yalnız başına gelirin esas alınmasını

yetersiz kılmaktadır. Bu anlamda gelir üzerinden alınan vergiler yanında, bir taraftan da servet ve servet transferi üzerinden alınan vergilerin uygulanması, diğer taraftan da giderlerin vergilendirilmesi zorunlu ve gerekli olmaktadır (Akdoğan, 2007:268).

Harcama vergisi, diğer gider vergilerine kıyasla gerek toplumsal adalet, gerekse iktisadi sonuçlar açısından açık bir üstünlüğe sahiptir (Işık ve diğerleri, 2005:139). Özellikle harcamaların vergilendirilmesi açısından toplam talep düzeyi üzerinde etkili olarak kullanılması yanında bu verginin tasarruf ve yatırımları teşvik edici özelliği de bulunmaktadır (Kubar, 2009:59).

Gider üzerinden alınan vergiler, kural olarak dolaylı vergi niteliğindedir. Mal ve hizmetlerin fiyatları içersinde gizlenmiş olduğundan mükellef psikolojisine daha uygundur. Dolaysız vergilere kıyasla yönetimi daha kolay olan bu vergiler, önemli hasılat sağladıklarından ve çok çeşitli sayıda mal ve hizmet üzerine yayıldığından büyük ölçüde başvurulan bir vergi grubu niteliğindedir (Akdoğan, 2007:268).

Gider vergileri enflasyonist bir ekonomi de vergilerin başlangıçta vergilenir mallar üzerinde meydana getirdiği fiyatları yükseltici etkisinin, ücret-fiyat etkilemini hızlandırdığı için, enflasyonist baskıları artıracığı söz konusudur. Kuramda, gider vergilerinde gerçekleştirilecek bir atışın, kamu malları sabit tutulduğu takdirde, genel fiyat düzeyini yükseltmeyeceği ifade edilmektedir. Çünkü kurama göre, vergilerin piyasadaki bazı malların fiyatlarını yükseltmelerine karşın, piyasadaki satın alma gücünü emerek, diğer malların fiyatlarının düşmesini sağlayacakları veya bu malların fiyatlarının çok hızlı yükselmesini önleyecekleri düşünülmektedir. Ancak gerçek hayatta, durum bundan farklı olabilmekte, faktör fiyatlarında fiyat yükselmelerine bağlı olarak meydana gelebilen artışlar, tüketim malları fiyatlarında yeni artışlar meydana getirebilmektedir (Ataç, 2006:171).

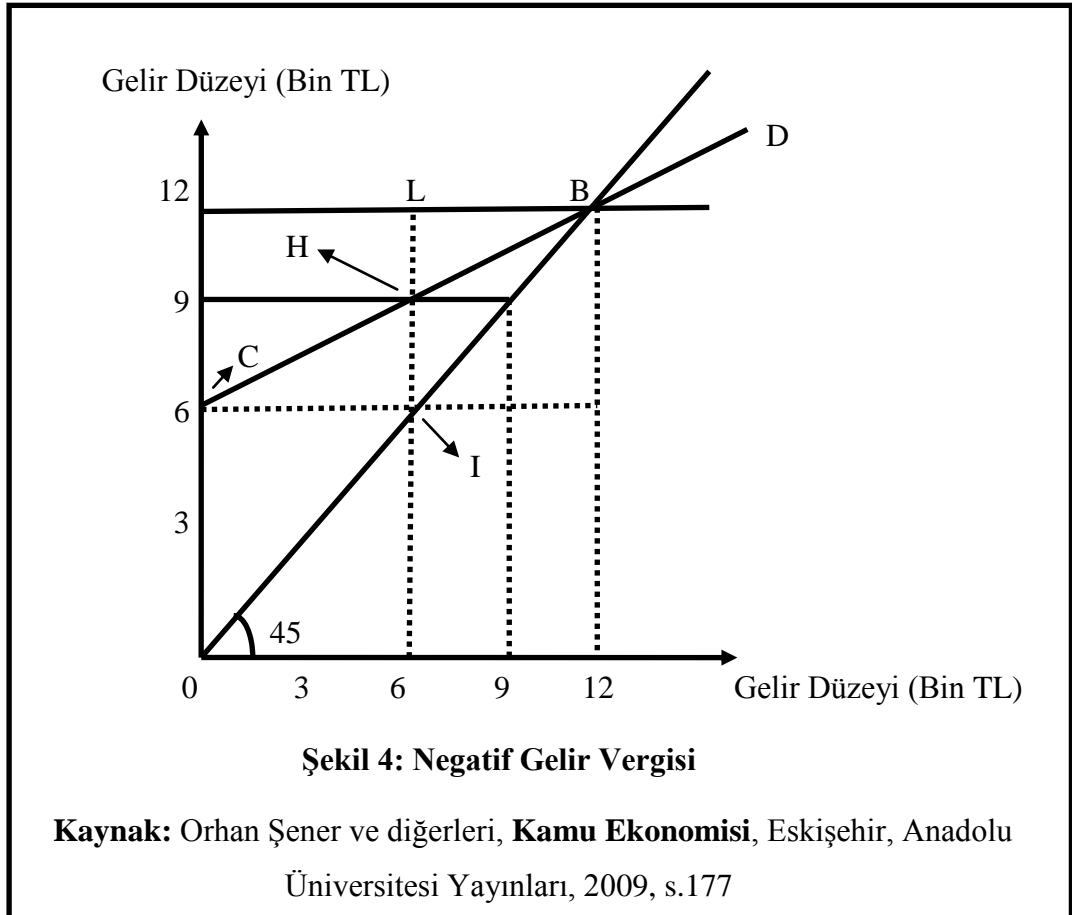
Gider vergileri daha çok dar ve sabit gelirliler üzerinde etkili olan vergilerdir. Bu gelir grupları vergilerden kaynaklanan fiyat artışları karşısında satın alma güçlerini azaltacaklarından harcamalarını kısmak zorunda kalacaklardır. Ya da harcamalarını vergilendirilmemiş ikame mallarına kaydıracak (bu davranış kaynak dağılımında etkinliği bozabilir) veya erteleyeceklerdir (Ulusoy, 2006:211). Bu durumda mükelleflerin, tüketimleri arttıkça giderek artan oranlar üzerinden vergi ödemek zorunda kalacaklarından dolayı daha düşük miktarda tüketim yapacakları kabul edilmiştir (Yılmaz, 2006:200).

2.3.2.1.5.Negatif Gelir Vergisi

Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için sermaye geliri elde edenler lehine konulan teşvik önlemleri, vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınabilme olanaklarının varlığı nedeniyle, gelir dağılımını düşük gelirli aleyhine bozular. Bu nedenle, negatif gelir vergisiyle, bozulan gelir dağılımını düzeltme amacı güdülmektedir (Şener, 1998:242).

Fakirliğe karşı savaş açısından ileri sürülen uygulamalardan birisi olan negatif gelir vergisi, gelirin daha adil bir şekilde dağılımını sağlayıcı yönde etki yaratan bir yapıya sahiptir. Ailenin gelirinin fakirlik çizgisinin altında gerçekleşmesi halinde, aradaki farkın (yani fakirlik boşluğunun), negatif vergi uygulaması suretiyle kapatılması söz konusudur (Akdoğan, 2007:487).

(Şekil 4) CDB eğrisi, vergi sonrası gelir düzeyini, yatay ve dikey eksenler gelir düzeylerini, OB ya da 45 derece doğrusu ise, vergi öncesi ve sonrası gelirin birbirine

eşit oldukları noktaların geometrik yerini göstermektedir. Şekilde en az geçim düzeyi yıllık olarak 12 bin TL olarak gösterilirken, yılda 6 bin TL gelir elde eden işçinin durumu C noktasıyla gösterilmektedir. Bu durumda yılda 6 bin TL gelir elde eden bir aile için yoksulluk boşluğu 6 bin TL (12 bin TL - 6 bin TL) olmaktadır. Şekle göre yoksulluk boşluğunun yarısı olan 3 bin TL söz konusu aileye negatif gelir vergisi olarak (IH) ödenirken, geriye kalan 3 bin TL ise, gelir transferi ya da sübvansiyon olarak (HL) ödenmektedir. Buna karşın hiç geliri olmayan başka bir mükellefe ise, yoksulluk boşluğuna ya da 12 bin TL (12 bin TL - 0 bin TL) eşit miktarda bir negatif gelir vergisi ödenmektedir.

Negatif gelir vergisi, saptanan düzeyin üstünde gelir elde edemeyen bireye devlet tarafından vergi ödemesi yapılması durumudur. Negatif gelir vergisinin amacı, bir ailenin insanca yaşabilmesine olanak verecek biçimde ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak gelir düzeyini sağlamaktır. Bu amaçla devlet, yoksulluk boşluğunu giderecek bir biçimde gelir transferi yapar. Uygulamaya göre devlet, minimum yaşam standartlarını karşılamaya yetecek gelirleri olmayan kimselere negatif gelir vergisi ödemesi yapılmaktadır. Böylece, yaşam için zorunlu olan eğitim, sağlık, barınma, beslenme ve taşımacılık gibi giderleri karşılayacak gelir düzeyi ile fiilen elde edilen gelir arasında ortaya çıkan yoksulluk boşluğu devlet tarafından doldurularak insanların minimum düzeyde yaşamalarını devam ettirmeleri olanağı verilemeye çalışılmaktadır (Şener ve diğerleri, 2009:176-177).

2.3.2.2.Kamu Harcamaları Politikaları

Kamu harcamalarının tanımlanmasında her şeyden önce hangi harcamanın kamu harcaması, hangi harcamanın özel harcama olduğuna ve dolayısıyla hangi kurumların ve hangi harcamaların dikkate alınacağı belirlenmesi gerekmektedir. Kamu harcamaları dar ya da geniş anlamda ele alınabilir.

Dar Anlamda Kamu Harcaması: Dar anlamda kamu giderleri kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin (belediye, il özel idaresi ve köyler gibi) yaptıkları ödemelere denir. Başka bir deyişle, kamu kuruluşlarının bütçelerinden kamu hizmetlerinin doğrudan doğruya maliyetine giren bütün unsurlar kamu gideridir. Belirli hizmetler karşılığı olarak ödenen aylıklar ve ücretler güvenlik, bayındırlık, sağlık, eğitim giderleri, sosyal yardımlar, sanayi veya

ziraatın korunması için ödenen primler vb. kamu giderleri örnekleridir (Erginay, 2003:131).

Geniş Anlamda Kamu Harcamaları: Geniş anlamda kamu harcamaları ise Devlet ve kamu kuruluşlarının bütçe ödemelerinin yanı sıra, İktisadi Devlet Teşekküllerinin sermayelerini oluşturmak için genel bütçeden aldıkları paralar ile bunların zararlarının Devletçe karşılanması için yapılan ödemeleri, sosyal güvenlik kuruluşlarının harcamalarını, vergi muaflik istisnalarını da içerir (Doğruyol, 2006:43).

Genel olarak, kamu kurumlarının siyasal karar alma sürecinde belirlenen kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla yaptığı parasal harcamalara kamu harcamaları denir. Kurumsal açıdan herhangi bir tartışma olmamakla birlikte harcama alanları ve harcamanın konusu hakkında tartışmalar vardır. Kamu harcamaların hangi alanlara ve ne amaçla yapılacağı büyük ölçüde siyasal karar alma sürecinde belirlenir. Bu süreç kamu harcamaları açısından bütçe sürecinde somutlaşır. Siyasi otoritenin sadece koruyucu işlev yüklenmesi durumunda, kamu harcamaları ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmeyecek biçimde yapılır. Ancak pratikte devletin sadece koruyucu işlevi söz konusu olmamakta, çerçevesi değişmekle beraber, ekonomik ve sosyal alanlara müdahale de ortaya çıkmaktadır. Sosyal devlet anlayışının güçlü olması halinde ise, harcamaların önemli bir bölümü bu amaçla yapılmaktadır (Pınar, 2010:36-37). Kamu harcamalarının önemi, makro ekonomik yapı üzerindeki çok yönlü etkisinden ve kamu hizmetlerinin çeşidi ve talebindeki artışın gerektirdiği harcamaların büyük boyutlara ulaşmasından kaynaklanmaktadır (Ulusoy, 2006:38).

Devletin varlığını sürdürebilmesi için en azından kolektif ihtiyaçların (Ulusal güvenlik, iç güvenlik gibi) giderilmesi gerekir. Kolektif ihtiyaçlar toplumun tüm bireyleri tarafından duyulan ihtiyaçlardır. Literatürde kolektif ihtiyaçlara kamusal ya da sosyal ihtiyaçlar adı da verilmektedir. Bu tür ihtiyaçlar bölünüp pazarlanamadıklarından, piyasa koşullarında üretilmesi olanaksızdır. Bu nedenle devlet kolektif ihtiyaçları ürettiği kolektif (kamusal, sosyal) mallarla giderir. Bu mallara ek olarak, devlet bazı yarı kolektif mallar yanında özel mallarda üretmektedir. Devlet söz konusu ihtiyaçları giderirken piyasadan çeşitli üretim faktörleri alma durumundadır. Üstlendiği görevleri yerine getirebilmesi için devletin aldığı üretim faktörlerinin karşılığını ödemesi yani kamu giderinde bulunması kaçınılmazdır. Böyle bir durum,

kollektif ihtiyaçlar ile kamu giderleri arasında sebep-sonuç ilişkisinin varlığını ortaya koyar (Erdem ve diğerleri, 2007:27).

Kollektif ihtiyaçların uzerinde gorus birliği olan temel ozellikleri şunlardır (Erdem ve diğerleri, 2007:27-28):

- Kollektif ya da kamusal ihtiyaçlar sosyal gruplar tarafından duyulurlar.
- Kollektif ihtiyaçların giderilmesi karşılığında kolektif bir fayda sağlanır.
- Kollektif ihtiyaçların giderilmesini devlet siyasal surece uygun bir biçimde gerçekleştirir.

2.3.2.2.1.Cari Harcamalar

Cari harcamalar bir donem icersinde yapilan ve ilgili donemde mal ve hizmet talebi oluşturan harcamalardır (Pınar, 2010:37). Cari harcamalara mal ve hizmet satın almaya yonelik harcamalar olduklarından ekonomide toplam arz toplam talep dengesi efektif talep duzeyi uzerinde etkide bulunmakta ve ekonomide makro dengeleri etkilemektedir (Kubar, 2009:62).

Cari harcamalar ise doğrudan uzerimi arttırıcı etkisi bahis konusu olmayan ve faydası bir donemde sınırlı sayılabilecek her tur harcama kalemi girer. Cari harcamalarda bir bakıma, ozel kesimin tuketim harcamalarına benzer ve devletin uztlendiği goevlerin guenluk devamını sağlamaktadır (Işık ve diğerleri, 2005:81-82). Cari harcamalar kamu tuketimi ile ilgili giderlerdir. Bu giderlerden bazıları iktisadi gelişme ile ilişkisi bulunmuştur. İktisadi gelişme cari giderleri, daha ziyade milli eğitim, sosyal guvenlik ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sonucu, insan uzerine yapilan yatirimlar diyebileceğimiz cari harcamalardan meydana gelmektedir (Turk, 2007:41).

Cari giderler, nitelikleri itibariyle her yıl tekrarlanma gozunumundedir. Genellikle, bir butce icersinde tuketilmesi soz konusu faydanın elde edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Orneğin, personel giderleri bu yapıdadır. Personel istihdamından elde edilen faydanın suzdurulebilmesi icin, bu konuda yapılması soz konusu giderlerin de suzdurulmesi gerekmektedir. Aynı durum ısıtma, aydınlatma, kırtasiye vb. giderler acısından da vardır. Daha cok devletin yuklendiği kamu hizmetlerinin yapılması bakımından ihtiyaç duyulan idari hizmetlerin sağlanması ve suzdurulmesi ile ilgili olan bu giderler, ulkeden ulkeye değişmekle birlikte, toplam kamu giderlerinin onemli bir bolumunu oluşturmaktadır (Akdoğan, 2007:86).

2.3.2.2.2.Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları; üretimi arttıran üretkenliği olumlu yönde etkileyen, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan bir ya da birden fazla kullanılmakla tükenmeyen (dayanıklı) üretim faktörlerinin verimliliğini artıran, faydası birden fazla yıla yayılan ve özellikle üretimde kullanılacak mallar için yapılan harcamalardır. Bu bakımdan yatırım harcamaları tasarruf-yatırım dengesi ilişkilidir. Yollar, barajlar, makine ve tesisler, büyük onarımlar, yapılar, kamulaştırma giderleri, vb. bu çeşit harcamalardır (Edizdoğan, 1998:77).

Özellikle yatırım giderleri; bir taraftan kaynakların etkin kullanımı, diğer taraftan dengeli kalkınma ve istihdam düzeyinin yükseltilmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Ülkenin sosyo-ekonomik yapısına, finansal koşullara ve sosyo-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi bakımından gösterilen çaba ve tercihlere göre, yatırım giderleri; üretim araçlarını ve üretim kapasitesini artırmaya yöneliktir (Akdoğan, 2007:87).

Nitelikleri birbirinden farklı olan harcamaları teorik olarak ayırmak ve her birini ayrıca tanımlamak kolaydır. Ancak uygulamada kamu harcamalarını cari veya yatırım harcaması olarak ayırmak güçtür. Genel olarak yatırım harcamalarının nitelikleri şunlardır (Erdem ve diğerleri, 2007:52);

- Yatırım ve fedakarlık gerektirir.
- Yatırım harcamaları sermaye malları birikimini artırır.
- Bu mallar tüketimden vazgeçilerek arttırıldıklarından ve kendileri de tüketime elverişli olduklarından bir fedakarlığı gerektirir.
- Çoğunlukla dayanıklı mal biçimindedir.
- Sağladıkları fayda uzun sürelidir.
- Üretkenliği arttırırlar. Bu da, kaynakları daha iyi kullanma, kullanılmayanları kullanılabilir hale getirme, yeni kaynak bulma, üretim faktörlerinin etkinliklerini artırma yönünde ve biçimlerinde olabilir.
- Üretkenliği artırma, yapılan fedakarlığın bir ödülüdür. Bu ödül, kişisel planda olduğu kadar, toplumsal planda da önemlidir.
- Yatırım harcamaları, devletin sermaye malları oluşumuna olan katkısını gösterir.
- Yatırım harcamaları tasarruf-yatırım dengesi ile ilişkilidir.

2.3.2.2.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamalarının karakteristik niteliği, karşılığında devlete mal, hizmet ya da faktör verme zorunluluğun bulunmamasıdır (Işık ve diğerleri, 2005:82). Bunlar kişilere, ailelere ve bazı gruplara yapılan, kazanç amacı bulunmayan harcamalardır. Transfer harcamalarının bu özelliği literatürde hediye kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır (Erdem ve diğerleri, 2007:47-48).

Transfer harcamaları, milli gelir üzerinde doğrudan doğruya bir etki meydana getirmezler, sadece satın alma gücünün özel şahıslar veya sosyal tabakalar arasında el değiştirmesine sebep olurlar. Bu el değiştirmeler genellikle karşılıksız yapılır ve adı geçen harcamalar yoluyla milli ekonomideki mal ve hizmet akımında bir değişiklik meydana gelmez. Böylece, kamu makamları tarafından yapılan ödemeler gerçek anlamda reel kaynakların tüketimini ifade etmez; olsa olsa, bu yolla kamu sektöründen diğer sektörler satın alma gücü aktarılmış olabilir. Esasen, transfer harcamaları yoluyla ortaya çıkan reel harcamalara devlet sebep olmaz, bu harcamalardan yararlananların yaptıkları harcamalar sebep olur (Türk, 2007:36).

Transfer harcamaları, tüketim harcamalarında istikrar sağlayıcı rol oynarlar. Duraklama ve işsizlik dönemlerinde transfer ödemeleri otomatik olarak artacağından, tüketim harcamalarındaki düşme önlenmiş olur. Canlanma ve refah döneminde, tersine transfer harcamaları azalacağından toplam tüketim dolayısıyla toplam talepteki hızlı artış frenlenmiş olur. Öyleyse sosyal güvenlik ve işsizlik yardımları gibi transfer ödemeleri ekonomik istikrara katkıda bulunur. Yaşlılık, malullük ve işsizlik sigortası için yapılan ödemeler bunalımdan çıkışta yardımcı olurlar. Bunlar gibi tarımsal destekleme alımları ekonomiye istikrar kazandırıcı bir öge olabilirler. Durgunluk döneminde her mal gibi tarımsal ürünlere olan talep azalacağından, tarım kesiminde çalışanların gelirleri düşer. Destekleme alımlarıyla bu kesime kaynak transferi, toplam talebi yükselteceğinden ekonomik faaliyeti olumlu yönde etkiler. Canlanma ve refah döneminde taban fiyatlarının düşük tutulması toplam talepte frenleme etkisi yaratır (Unay, 2000:330).

Transfer harcamalarının diğer önemli bir kalemi ise, devlet tahvili ve bonolara ödenen faizlerdir. Faiz ödemelerinin gelir bölüşümü üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için tahvilleri elinde bulunduran kesimlerin gelir düzeyi ile verilen reel faiz düzeyinin bilinmesi gerekmektedir. Ancak düşük gelir gruplarının tasarruf

eğiliminin düşük olduğu ve tahvillerin satılabilmesi için pozitif reel faiz verilmesi gerektiği dikkate alındığında, bu harcamaların fonksiyonel gelir bölüşümünü sermaye lehine bozabileceği ifade edilmektedir (Kubar, 2009:64).

2.3.2.3.Borçlanma Politikası

Borçlanma niteliği itibariyle vergiden farklı bir kamu geliridir. Hatırlanacağı üzere vergi, mükelleften doğrudan doğruya, karşılıksız, zora dayanarak ve kesin olarak alınır ve gelir dağılımını etkiler; hatta bu etki vergi kanunlarını koyanların böyle bir arzusu olmasa bile meydana gelir. Halbuki, borçlanma vergiden ayrılır; karşılıksızdır, rızaya dayanır ve kesin değildir. Bu itibarla devlet borçlandığı vakit, tasarruf erbabından borçlanır (Türk, 2007:342).

Devlet borçlarını arttırmak ve azaltmak yolu ile ekonomik durumu etkiler. Bütçe açık verirse borç artar, fazla verdiği zaman ise devlet borçları azalır. Öyleyse bütçe açıklarının nereden borçlanılarak kapatılacağı ve bütçe fazlalıklarının nasıl kullanılacağı önem taşır (Unay, 2000:331). Gelir harcama dengesine göre bütçe açık veya fazlası ortaya çıktığında hükümetin borçlanma davranışı etkilenir. Diğer yandan, bir iktisat politikası aracı olarak borçlanma, hükümet tarafından bilinçli olarak da kullanılabilir. Yani harcama ve vergi kalemleri tek başlarına birer araç olabilirken, bütçe dengesi de ayrı bir araç olarak kullanılabilir (Pınar, 2010:43).

Devletin toplam harcama miktarının, vergi ve diğer cari gelir (örneğin teşebbüs gelirleri) miktarını aşması durumunda bütçenin açık vereceği bilinmektedir. Bu açığın vergi oranları artırılarak, ya da yeni vergiler konularak finanse edilmesi düşünülebilir. Ancak gerek ekonomik gerekse politik açıdan vergilemenin sınırlarına ulaşılmış olması bu açığın borçlanma ile karşılanmasını gerektirebilir. Açığın vergileme yerine borçlanma ile karşılanmasının ise, doğaldır ki, ekonomi üzerindeki etkisi farklı olacaktır. Hatta borçlanma seçeneği bir kere tercih edildiğinde borcun miktarındaki veya bileşimindeki değişikliklerin ekonomik etkileri de farklı olmaktadır. Özellikle devlet borçlarının büyük boyutlara ulaştığı ülkelerde ekonomi ile borçlanma arasındaki bu ilişkiler önem kazanmakta, bu nedenle borçların başarılı biçimde yönetimi gerekmektedir (Ataç, 2006:173-174).

Borç yönetimi, devletin sadece bütçe açığını gidermek amacıyla borçlanma işlemlerini yapmasını değil, aynı zamanda ülkede ekonominin yönetimini ve piyasayı da

kontrol etmesidir. Bu nedenle borç yönetim işlemleri devletin sadece mali açıdan yönetimi değil, aynı zamanda ekonomik yönetimini de içermektedir (Özçelik, 2005:43). Borç yönetimi mali politikanın para politikasına en yakın olanıdır. Gerçekten devlet borçlarını artırmak ya da azaltmak yoluyla para hacmine ve harcama düzeyine etki yapabilir (Düğer, 1998:451). Bu yüzden, borç yönetiminin temel amaçları, kamu kesiminin borçlanma gereği kadar finansman sağlama, uzun vadede risk primi ve dolayısıyla maliyeti minimize etme ve para politikalarıyla paralel bir borçlanma programı yürütmek olmalıdır. Borç yönetiminde en önemli iki unsur reel yüksek faiz ve borçların vade yapısıdır. Başarıya ulaşmak için mutlaka reel faiz oranlarının düşürülmesi, borçların kısa vadeden uzun vadeli bir yapıya kavuşturulması gerekir (Vurucu Demir, 2004:109).

2.3.2.4.Bütçe Politikası

Belirli bir zaman içinde insanların elde ettikleri gelirlerle aynı zaman içinde, ihtiyaçları için yapılacak giderleri arasında bir bağlantı olması gerekir. Hiç kimse, borçlanmadıkça veya servetinden kullanmadıkça, belirli zamandaki gelirinden daha fazla gider yapamaz. Şu halde bir kimsenin belirli bir dönem için, kendi gelir ve giderlerini karşılaştırması ve yerine göre ihtiyaçları bakımından gelirlerini artırması veya giderlerini kısması gerekir. İşte böyle bir karşılaştırma yapmak üzere, gelecek belirli bir dönem bir ay veya bir yıl için gelir ve giderlerin bir arada gösterilmesi halinde bütçe meydana gelir (Erginay, 2003:156).

Dolayısıyla bütçe, bir ülkenin belirli bir döneme ait (genellikle yıllık) gelir ve giderlerini gösteren bir tahmin belgesidir; bütçenin kamunun geleceğe yönelik bir mali plan olması, tahmin belgesi niteliğini ortaya çıkarmaktadır (Bülbül ve diğerleri, 2005:3).

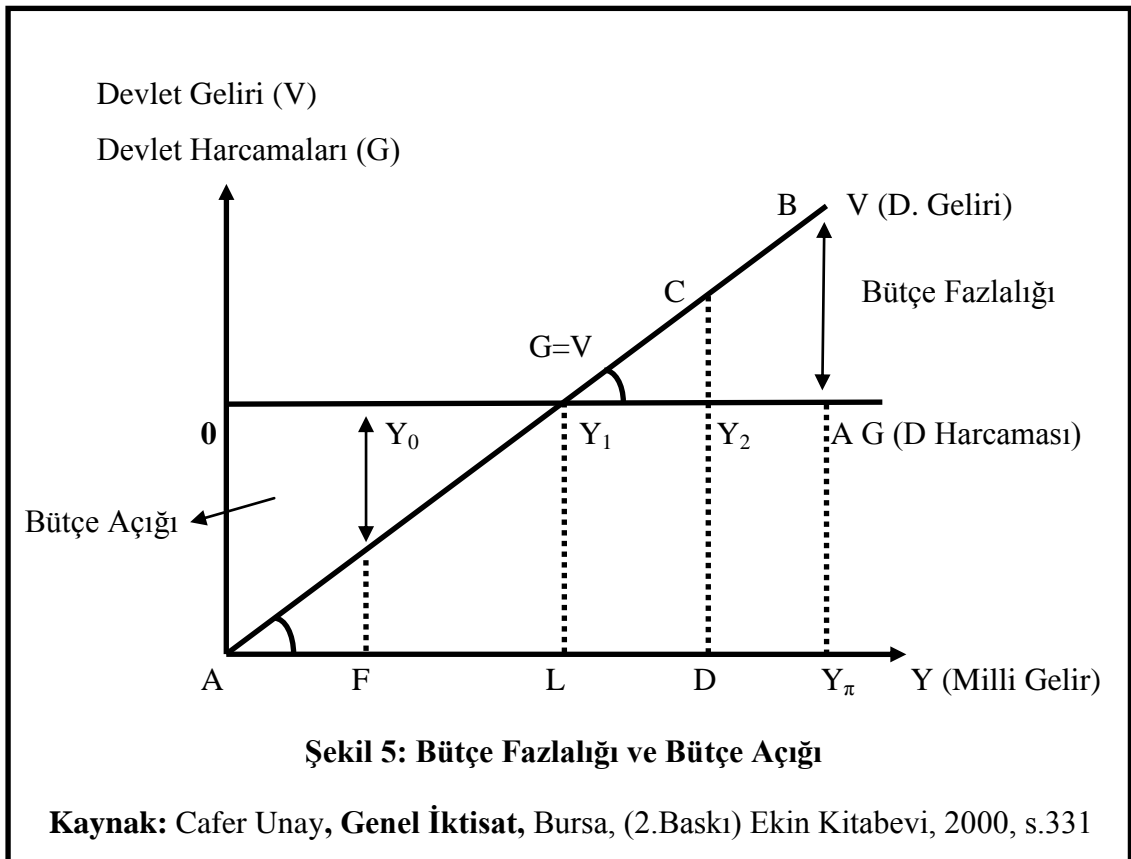
Bütçe devletin ve yüklendiği görevlerin gelişimine bağlı olarak gittikçe gelişen, kapsamı ve yapısı değişen bir nitelik kazanmıştır. Toplum açısından devletin yüklendiği fonksiyonlara, sosyo-ekonomik ve teknolojik zorunluluklara ve toplumsal isteklere bağlı olarak bütçe, hemen her dönemde üzerinde dikkatleri toplayan bir yapı ve boyut taşımıştır (Akdoğan, 2007:328).

Devlet, ekonomik gelişmeyi sağlamak ve ekonomide yaşacak dalgalanmalarla mücadele etmek için gelir ve giderlerin akışında denge kurmak zorundadır; özellikle enflasyonun yoğun olarak yaşandığı dönemlerde ekonomik istikrarı sağlamak için bütçe

politikalarına başvurulur. Bütçe politikası, bütçedeki kamu gelir ve giderlerinin hacim ve niteliğini değiştirerek ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme gibi iktisat politikası amaçlarına ulaşılmaya çalışılması şeklinde tanımlanabilir (Ulusoy, 2006:261). Bu durumda devlet, enflasyon yoğunluğunu azaltmak için harcamaları kısarak borçları ve faizleri ödeyebilmek için gelirleri artırma yoluna başvurmuştur.

Bütçe politikaları temel olarak iki kısma ayrılmıştır. Bunlar denk bütçe ve açık bütçe politikalarıdır. Denk bütçe politikası, kamu gelir ve giderlerinin birbirine denk olduğu bir bütçeye dayandırılan bir bütçe politikasıdır. Bir denk bütçe ise, kamu sektörü dengesiz politika yapmıyor demektir, böyle bir bütçede ancak harcama kalemlerinde ve faaliyetlerinde bütçe içi tercihler kullanılarak politika yapılır (Ertürk, 2006:317). Açık bütçe politikası ise, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı bir şekilde artış göstermesidir. Bütçe açığı ya da fazlası devlet gelirleri ve harcamaları arasındaki farktan oluşur (Unay, 2000:331).

(Şekil 5) Denk bütçe politikası, devlet harcamalarının (G) ve devlet geliri (V) olan Y_1 noktasında eşittir. Devlet harcamasının (G) devlet gelirinden (V) hızlı bir

şekilde artması, Y_0 noktasında bütçe açığını göstermektedir. Devlet gelirin (V) devlet harcamasından (G) hızlı bir şekilde artması, A ile B arasında bütçe fazlalığını oluşturmaktadır.

2.3.3.Gelirler Politikası

Bu bölümde kimi zaman “fiyatlar ve gelirler politikası” kimi zaman da “ücret ve gelirler politikası” olarak isimlendirilen ve kısaca “gelirler politikası” olarak nitelendirilen politika aracı incelenecektir (Oktay, 2002:283).

Gelirler politikası, ücretler ve karlar gibi nominal gelirlerin nispi paylarını etkileyerek ve büyümelerini kontrol altına alarak enflasyonun düşürülmesini amaçlayan bir politikadır (Parasız, 2006:481). Bu politikaların uygulanması için farklı gerekçeler gerçekleştirilmiştir (örneğin, gelir dağılımını etkilemek). Ancak bu politikaların temel amacı enflasyon oranını kontrol etmek veya ılımlı hale getirmek olmuştur (Oktay, 2002:283).

Fiyat ve gelir politikaları, genel anlamda devletin fiyatları ücretleri ve çalışma koşullarını etkilemek üzere yaptığı tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Ücret ve fiyat artışları maliyet enflasyonu'nun (cost inflation) kaynağı olarak görüldüğünden, ücret artışları kontrol altında tutularak fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyonun yol açtığı gelir adaletsizliklerinin önlenmesi istenir (Tunay, 2007:469).

2.3.3.1.Kanuni Gelirler Politikası

Kanuni gelirler politikası, devletin emredici müdahalelerini kapsamakta, çeşitli yasaklamalar ve cezalandırmalar getirmektedir. Bu şekilde devlet müdahaleleri ile uygulanan politikaların kapsamına göre tüm faktör gelirlerinin, özellikle fiyat ve ücret artışlarının kontrolü yapılarak piyasa güçleri etkilenmektedir (Uçkan, 2006:18).

2.3.3.1.1.Sendika Gücünün Sınıflandırılması

Ücretlerin işçilerin sendikalı olduğu bir sistem içinde belirlenmesi serbest piyasa mekanizmasını bozabilir. İşçiler ücret artışları sağlamak konusunda büyük bir pazarlık gücüne sahip olduklarından, genel bir maliyet artışı sorunu ekonomiyi etkisi altına alabilir. Örneğin bir iş kolunda, işçilerle işverenler arasındaki toplu pazarlıklar yüksek ücret artışlarıyla sonuçlanacak olursa, bu hızla diğer iş kollarına da yayılacaktır.

Böylece verimlilik artışına bağlı olmayan ücret artışları üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olacaktır. Firmalar bir yandan artan maliyetleri fiyatlarına yansıtırken, diğer yandan da maliyet tasarrufu sağlamak için işçi çıkartmak yoluna gideceklerdir. Bu sürecin sonunda, ekonomi hem maliyet enflasyonu hem de işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalacaktır ve stagflasyon (stagflation) ortaya çıkacaktır. Fiyat ve gelir politikalarının uygulanması, enflasyon ile işsizliğin birlikte hüküm sürdüğü stagflasyon sorununun önlenmesinde son derece etkin bir yöntemdir (Tunay, 2007:471).

2.3.3.1.2. Ücret ve Fiyatların Dondurulması

En kısıtlayıcı ve enflasyonu kesin olarak aşağıya çekici bir özelliğe sahiptir. Bu yolla enflasyondan kurtulmak mümkün olsa bile, ekonomide kaynakların optimal dağılımından uzaklaşılacaktır. Enflasyonla mücadele politikasının temel amacı fiyatların kaynak dağılımındaki rolünü aksatmadan fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Ücret ve fiyatların dondurulmasının kaynak dağılımını bozma maliyeti kısa dönemde küçük olabilir. Fakat uzun dönemde emek ve mal piyasalarında önemli aksamalar meydana gelebilir. Kısaca ücret ve fiyat kontrollerinin kısa dönemli enflasyonu kontrol etmek için uygulanabilirliği söz konusu olmakla birlikte uzun dönemde sürdürülemez bir politikadır (Ulusoy, 2006:252).

2.3.3.1.3. Vergilendirme

Vergi temelli gelir politikası, vergiler yardımıyla parasal ücret artışlarını sınırlandırmak ve böylece fiyat artışlarını kontrol altına almak amacını taşımaktadır. Bu politika daha düşük parasal artışı öneren ve kabullenen firmaları ve mükellefleri mükafatlandırır; tersine hareket edenleri ise cezalandıran bir vergi sistemi önerilmektedir. Bu doğrultuda uygulanan vergi sistemi düşük ücret ve fiyat politikalarını özendirici, yüksek ücret ve fiyat politikalarını cezalandırıcı bir yapı taşımaktadır. Söz konusu sistemin uygulamaya konulması ile bir ekonomide istihdam ya da üretim düşüklüğüne yol açmayan enflasyonun kontrol altına alınabileceği savunulmaktadır (Ulusoy, 2006:255).

Ceza yöntemine dayalı programların en bilineni, vergiye dayalı gelirler politikasıdır. Bu tip politika genelde üç şekilde uygulanabilir (Parasız, 2006:482);

- Daha önce belirlenmiş standarttan daha yüksek ücret artışı gerçekleştiren firmalara artan oranlı vergi cezası yüklenebilir.
- Ücret artışlarına, belli koşullarla izin veren bir plan sunulabilir.
- Her iki tarafın sunduğu son iki teklifin en uygununu seçme yetkisine sahip bir hakemin kararına uyulması istenebilir.

2.3.3.2.Gönüllü Gelirler Politikası

Gönüllü gelirler politikasının en önemli özelliğini, bu politikanın uygulanmasında devletin herhangi bir müdahalede bulunmaması veya sınırlı bir şekilde müdahalede bulunması teşkil etmektedir. Yapılan müdahaleler ise, sosyal taraflar arasında işbirliği sağlama amacı güden ve doğrudan doğruya etkileme amacı gütmeyen dolaylı bir takım müdahalelerden oluşmaktadır (Uçkan, 2006:19). Dolayısıyla gönüllü gelirler politikası, devletin emredici müdahalelerinin yerine sosyal diyalog yolunu esas alarak sosyal taraflar arasında karşılıklı mutabakat sağlanarak işbirliği ve dayanışma içine girilmedir.

2.3.4.Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, devletin dış ticarete müdahale konusunda izlediği politikaları ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile hükümetin ithalat ve ihracatı sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlemlerin yapılış biçimlerini düzenlemek için aldığı önlemlerin oluşturduğu sistematik bir bütündür (Çelik, 2008:189).

Dış ticaret politikasının başlıca araçları şunlardır;

- Gümrük Tarifeleri
- Miktar Kısıtlamaları
- Tarife Benzeri Faktörler
- Görünmez Engeller
- İhracatın Teşviki
- Bağlı Ticaret vb.

Dış ticaret politikası, esas olarak kaynak tahsisi ile ilgili bir politikadır. Bir ithal vergisi veya ihracata sübvansiyon, özel bir malın dahili üreticilerinin korunmasına yol açarak kaynakların bu malın üretimine kaymasına veya orada kalmasına sebep olur.

Ticaret politikası uygulamasındaki amaç ne olursa olsun, bu politikanın etkisi ekonomik kaynakların yeniden tahsisini gerektirir (Karluk, 2003:165).

Dış ekonomi politikasının önemli bir aracı olan dış ticaret politikası ile dış ekonomi politikası arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Dış ekonomi politikası, hükümetlerin ticaret ve üretim faktörlerinin akışları yönüne bileşim ve hacmine müdahaleye yönelik tüm faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Bu anlamda tanım, sadece tarife politikasını değil, fakat aynı zamanda hükümetin para ve maliye politikaları gibi genel ekonomi politikalarını da kapsamaktadır. Özellikle para ve maliye politikaları dış ticaret ve yatırımlara büyük ölçüde etkide bulunma özelliğine sahip olduğundan dış ekonomi politikası ile yakından ilgilidir. Mesela, tam istihdam gibi dahili hedeflere ulaşmak için alınan ekonomik kararlar, aynı zamanda ülkenin dış ekonomik ilişkilerine de yansımaktadır (Karluk, 2003:164).

Devlet, dış ticarete amaçlarını gerçekleştirebilmek için ekonomik anlamda kararlar alarak müdahale edebilir. Dış ticarete ekonomik nedenli müdahalelerden en önemlileri, dış ödemeler bilançosu açığının ortadan kaldırılması ve yerli endüstrinin dış rekabete karşı korunması amaçlı müdahalelerdir. Ancak bunlar dışında sanayileşme stratejisine göre müdahale, kendi kendine yeterlilik, kalkınmanın finansmanını sağlama, tekelleşmeyi önleme ve nihayet istihdamı artırma amaçlı müdahaleden söz edilebilir (Dinler, 2007:230).

Dış ticaret politikası, ihracat ve ithalatın miktar ve oransal olarak artırılması, azalması, tamamen durdurulması, kotalar, gümrük tarifeleri, gümrük vergileri gibi piyasanın miktar ve fiyat etkilerini kullanarak düzenlenmektedir. Bu açıdan dış ticaret politikaları sektör el, bölgesel, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımı üzerinde etkili olabilmektedir (Kubar, 2009:70).

2.3.5.Regülasyon ve Kontroller Politikası

Devlet, iktisat politikası araçlarıyla çeşitli şekillerde ekonomiye müdahale edebilir. Devletin bazı zaman, ekonomiye düzenlemeler yaparak müdahale etmesine 'regülasyon' denilmekte; bazı zaman ise, devletin mal ve faktör piyasalarında serbestçe oluşacak fiyatlara müdahale etmesine 'kontroller' denilmektedir.

Devletin piyasaya giriş çıkışları kontrol etmek, bazı sektörlerde yasal tekeller oluşturması, uluslararası ticareti bazı yasal araçlarla düzenlemeye tabi tutması,

KİT'lerin görev zararına müdahale etmesi, bazı sektörlerde sübvansiyon vermesi gibi önlemler regülasyon politikasına verilebilecek bazı örneklerdir. Kontroller politikası ise, fiyat ve ücretlerin hükümetçe belirlenmesi, faiz oranı kontrolü, kira kontrolü ve döviz kontrolü gibi önlemleri kapsamaktadır (Ulusoy, 2006:15).

Regülasyon politikasının temel amacı, tekel koşullarının hüküm sürdüğü piyasalarda üretimin ve dağıtımın etkin, adil ve istikrarlı olmasını sağlamaktır (Şener ve diğerleri, 2009:91). Kontroller politikasının temel amacı ise, tüketicileri korumak, kaynakların aşırı kullanımına son vermek, fiyat ve kalitenin iyileştirilmesini sağlamaktır.

2.3.6.Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) Politikası

Ülke ekonomisi içerisinde, gerek mali ve gerekse sosyo-ekonomik ve idari açılardan büyük fonksiyonlara sahip kamu girişimleri ya da kamu iktisadi teşebbüsleri, fayda ve maliyetleri konusundaki yaklaşım şekillerine bağlı olarak, hem bilimsel yönden hem de uygulama bakımından sürekli dikkat çekmişlerdir (Akdoğan, 2007:425).

İktisat politikası olarak belirlenen makro ekonomik amaçlara ulaşmada KİT politikası da önem taşımaktadır. Devlet muhtaç duyduğu alanlarda iktisadi teşebbüsler oluşturarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Toplumsal yararı ağır basan alanlarda KİT'ler oluşturarak, düşük bedelle mal ve hizmet üretebilir. Bunun sonucu oluşan zararlar görev zararı olarak nitelendirilip bütçeden finanse edilir (Ulusoy, 2006:15). Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) kaynak ödeme açığı ve bu nedenle ortaya çıkan finansman ihtiyacı belirlendikten sonra bu tutara toplam yatırım tutarı eklenir ve böylece genel finansman ihtiyacı ortaya çıkarılmış olur (Batırel ve diğerleri, 2009:139).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MAKRO EKONOMİK İSTİKRAR DEĞİŞKENLERİNİN İKTİSAT POLİTİKASI İLE İLİŞKİLERİ: KRİZ YILLARI ÖRNEĞİ (1990-2008)

3.1.KÖRFEZ KRİZİ

3.1.1.Körfez Krizi'nin Ortaya Çıkışı

Kod adı Çöl Fırtınası olarak bilinen Körfez Savaşı, İran-İrak Savaşının bitiminden sonra Orta Doğu'nun en önemli askeri gücüne sahip ülkesi olan Irak, Körfez ülkelerinden aldığı borçların geri ödemesinde sıkıntılar yaşamıştır. Irak'ta iktidar da olan Saddam Hüseyin, 1990 yılında Kuveyt'in Irak'a ait petrolünü çaldığını, üretimi yüksek tutarakta petrol fiyatlarının düşmesine neden olduğunu ve bu durumdan Irak ekonomisinin olumsuz etkilendiğini belirtmiş ve bu olanlara karşılık Irak'ın Kuveyt'e olan borcunun silinmesini önermiştir. İki ülke arasına yapılan görüşmeler sonucunda bir sonuç elde edilememiş, Irak askeri birliği 2 Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgal ederek Körfez Krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

3.1.2.Körfez Krizi'nin Nedenleri

Körfez Krizi'ne götüren ve de Körfez Savaşı'nın meydana gelmesine neden olan gelişmeler (Öztürk, 2010:2);

- 1980-1988 Irak-İran savaşında İran'ın savaşın başlarında Irak hareketini püskürterek karşı taarruza geçmesi neticesinde ABD'nin açıkça Irak'a destek vermeye başlaması.
- Bundan sonraki süreçte ABD'nin Irak'ın silahsızlanmasına göz yummasının etkisinden cesaret alan Saddam'ın; Batılı devletlerdeki iç politik istikrarsızlıktan yararlanmak istemesi.
- Saddam'ın Kuveyt'e yönelik tarihsel bir bağı öne sürmesi.
- Irak'ın Kuveyt'in üretimini artırarak petrol fiyatlarını düşürmesinden olumsuz etkilendiğini ileri sürmesi

- Irak, İran savaşında Kuveyt'ten aldığı borçları Kuveyt'in silmemesi gibi sebeplerle 2 ağustos 1990'da Kuveyt işgal edilmiş ve ardından 19. İli olarak ilhak ettiğini açıklamıştır.

3.1.2.1.İran- Irak Savaşı

İran-İrak Savaşı'nın (1980-1988) yılları arasında yaşanmasına neden olan gelişmeleri;

- Savaşın asıl nedeni İran ve Irak'ın Basra Körfezi ve Şattülarap Su Yolu üzerinde egemen olmak istemesidir.
- 1979'da İran'daki rejim değişikliğinden yararlanmak isteyen Irak, daha önce imzalanan Cezayir Anlaşması'nı feshederek saldırıya geçmiştir.
- Irak ordusu 22 Eylül 1980'de İran sınırından içlere doğru ilerlemeye başladı. Savaş sırasında Irak petrol tankerlerine, İran ise Irak petrol tesislerine saldırılar düzenledi.
- Savaş 1988'de yapılan ateşkes ile sona erdi. Savaş sonucunda Irak- İran sınırı değişmedi. İki ülkenin birbirlerinin petrol tesislerine saldırılar düzenlenmesi petrol üretimini düşürdü ve petrol fiyatları arttı.
- Irak'ın bu savaş sırasında borç alarak silah satın alması, bu borçları ödemekte zorlanmasına ve 1990'da Kuveyt'e saldırmasına neden oldu.

3.2.2.2.İrak-Kuweyt Anlaşmazlığı

Saddam döneminde Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmek istemesinin nedenlerinden bir tanesi, Kuveyt'in İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Saddam bu hatanın düzeltilmesi amacı ile iki ülkenin birleştirilmesi (hatta Irak Kuveyt arasındaki 130 millik sınırın çizilmesine yanaşmadığı gibi Fao'nun batısında kalan ve Kuveyt'e ait Bubiyan ve Varba Adaları'nı kendisine bırakılması için baskı yapıyordu) için mevcut konjonktürün uygun olduğunu düşünmüştü. Irak'ın Bubiyan ve Varba Adalarına sahip olmak istemesinin nedenlerinden birincisi; bu adaların kara suları ve kıta sahanlığı alanlarındaki petrol yataklarına ulaşmada önemli bir konumda olmalarıdır. İkinci bir sebebi ise; Irak'ın Körfez'de daha fazla kıyıya sahip olmak (bu adalar Umr Kasr Limanı'nın ağzında

oldukları için limana giriş ve çıkışın kendi denetiminde olması) istemesidir (Arı, 2004:572-574). Hatta 1981'de Kuveyt'e bu iki adanın 99 yıllığına Irak'a kiralanmasına karşılık Kuveyt sınırının Irak tarafından tanınmasına yönelik teklifte bulunulmuş ama Kuveyt bunu reddetmiştir (Armaoğlu, 1999:879).

Bir başka neden ise, OPEC içinde petrol fiyatları politikası konusundaki düşüncelerde farklılıkların su yüzeyine çıkmaya başladığını gösterir bir şekilde Kuveyt ve BAE ihracat kotalarından daha yüksek üretim kapasitesine sahip oldukları için mevcut petrol fiyatlarını sürdürmeyi istiyorlardı. Irak ise, kendi üretim kapasitesi içinde daha iyi bir üretim yapabilmek için fiyatların artırılması için baskı da bulunuyordu. Irak bu yüzden Kuveyt ve BAE'ye sahip oldukları mevcut yüksek üretim kapasitelerini düşürmelerini ve petrol fiyatlarının arttırılmasını istiyordu. Ama Kuveyt ve BAE Irak'ın bu isteğine karşı pek olumlu yanaşmıyorlardı.

3.1.3.Körfez Savaşı'nın Sonuçları

(1990-1991) yılları arasında yaşanan Körfez Krizinin sonucunda yaşanan gelişmeler;

- Saddam Hüseyin yapılan tüm uluslararası uyarılara kulak asmayınca ABD, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye başta olmak üzere 28 devlet Kuveyt'in yanında yer alarak Irak'a savaş açmıştır.
- Müttefik kuvvetlerin 24 Şubat 1991'de Kuveyt'i geri almasıyla Mart 1991'de ateşkes görüşmeleri başladı.
- Müttefik kuvvetler tarafından yenilgi ve daha sonrasında uygulanan ekonomik ambargo Irak'ı kaybeden devlet konumuna getirmiştir.
- 3 Nisan 1991'de yapılan antlaşmada Irak Kuveyt'ten çekildi. Irak bundan böyle BM'nin tüm üye ülkelerine yönelik füze saldırıları ve savaş uçağı uçuşları dahil şiddete ve provokasyona dayalı davranışlardan kaçınacaktı (Yılmaz, 2009:304).
- Kuveyt Emirliği eski devlet düzenini almaya başlamıştı. Irak ise bu savaştan, büyük bir ders almış ve sıkıntılar içine düşmüştü (Gerçeksever, 2005:216).
- Körfez Savaşı sonucunda yapılan görüşmeler Orta Doğu'daki sorunları çözemedi. Ortaya atılan Arap Birliği fikri büyük bir sekteye uğradı ve İran'ın Körfez Bölgesindeki etkinliği arttı.

- ABD Irak'ın antlaşmaya aykırı olarak nükleer silahlanmaya başladığını iddia ederek 2003'te Irak'a saldırdı.

3.1.4.Körfez Savaşı'nın Türkiye Ekonomisi Açısından Sonuçları

1989 yılının ikinci yarısından itibaren yapılan zamlar, tüketim harcamalarını arttırmış ve sanayi üretimini uyandırmıştır. Sonuç olarak 1990 yılında en yüksek büyüme oranına (% 9) ulaşılmıştır. Ancak 1990 yılında Körfez Krizi'nin yaşanması, 1991 yılı erken genel seçimlerinin yarattığı belirsizlik sonucu, olası bir döviz krizi TCMB'sının piyasalara zamanında müdahalesiyle önlenmiştir (duruma göre politikalar uygulanmış). Ayrıca döviz kuru-faiz arasındaki dengeye dayalı politikaların başarısı sonucu, Türkiye uluslararası piyasalardan sağladığı finansmanı bütçe açıklarında kullanmıştır (Parasız, 1998:364-365).

1988-1993 dönemi de talep genişlemesine dayalı büyüme stratejisinin sürdüğü, büyümenin istikrara tercih edildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde ücret ve maaşlar ve tarımsal destekleme fiyatları önceki döneme (1984-1987) göre daha yüksek oranlarda artırılmıştır. Bu politikanın sonucu olarak, bu dönemde GSMH yılda ortalama % 6,1 oranında büyümüş, ancak yıllık enflasyon da ortalama % 60'ın üstünde gerçekleşmiştir. Bu büyüme oranının tatminkar olduğu ifade edilebilir. Fakat bu dönemde GSMH'da düzenli, istikrarlı bir büyüme sağlanamamış ve ekonomideki istikrarsızlık derinleşmiştir. Tablo: 1'de görüleceği gibi dönem içinde üç yıl, 1988, 1989 ve 1991'de büyüme hızı ortalama olarak % 2'nin altında kalmıştır. Türkiye 1988'de stagflasyon ve bu stagflasyonu 4 Şubat 1989'de alınan mali ödemelerle aşmaya çalışmıştır. Fakat stagflasyon 1989'da da sürmüştür. 1988-1993 döneminde GSMH büyümesindeki geniş çaplı istikrarsızlık, iç ve dış piyasalardaki konjonktürel belirsizlikle açıklanabilir. Özellikle 1991'de Körfez Savaşının neden olduğu olumsuz konjonktürün Türkiye'ye maliyeti yüksek olmuş ve ekonomide 1990'de gerçekleşen canlanma, 1991'de tekrar durmuştur. 1992-1993'deki sorunlu, kontrolsüz büyümenin ardından 1994 yılında ekonomi çok ağır bir kriz yaşamış ve GSMH % 6,1 oranında küçülmüştür. 1994'de kişi başına GSMH 1993'de ulaştığı 3056 dolar düzeyinden 2159 dolara gerilemiştir (Şahin, 2007:214-215).

YILLAR	GSMH (MİLYAR DOLAR)	KİŞİ BAŞINA GSMH (DOLAR)	GSMH BÜYÜME ORANI %	GSYH BÜYÜME ORANI %	TARIM BÜYÜME ORANI %	SANAYİ BÜYÜME ORANI %	DİĞER SEK. BÜYÜME ORANI %
1988	90,1	1694	1.5	2.1	7.8	1.8	2.0
1989	108,7	1979	1.6	0.3	-7.6	4.6	4.3
1990	152,4	2712	9.4	9.3	6.8	8.6	8.6
1991	152,3	2657	0.3	0.9	-0.9	2.7	0.3
1992	160,7	2752	6.4	6.0	4.3	5.9	6.3
1993	182,0	3056	8.1	8.0	-1.3	8.2	9.5
1994	131,1	2159	-6.1	-5.5	-0.7	-5.7	-4.2
1995	172,0	2784	8.0	7.2	2.0	12.1	6.4
1996	184,7	2936	7.1	7.0	4.4	7.1	7.5
1997	194,4	3032	8.3	7.5	-2.3	10.4	8.3
1998	206,0	3159	3.9	3.1	8.4	2.0	2.4
1999	187,7	2827	-6.1	-4.7	-5.0	-5.0	-5.2

Tablo 1: 1988-1999 Döneminde GSMH ve Sektörel Hasıllar Büyüme Oranları % (1987 Faktör Fiyatları ile)

Kaynak: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi
(Yenilenmiş 9.Baskı), 2007, s.217

1990 yılında yaşanan ekonomik kriz, ekonomik ve sosyal göstergeleri de etkilemiştir. TCMB reeskont oranları 1991 yılında % 3, 1992 yılında ise bir önceki yıla göre % 6.5 oranında artmıştır ve 1993 yılında ise yine aynı seviyede devam etmiştir. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) yılsonu oranlarında, yıllar itibariyle dalgalanmalar olduğu görülmüş, üretici fiyat endeksi (ÜFE) yılsonu oranları ile Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/ GSYH oranlarında 1990 yılından sonraki yıllarda fazla bir değişiklik yaşanmayarak birbirlerini yakın bir şekilde takip etmişlerdir. İşsizlik oranları 1990 yılından itibaren 1993 yılına kadar küçük çapta olsa da sürekli bir artış halinde olmuştur. 1990 yılına göre 1991 yılında büyüme hızında yaşanan gerileme, devlet müdahalesinin yetersiz kaldığının bir göstergesi olmuştur ve 1992 yılı itibariyle devletin

ekonomiye müdahale etmesi ile tekrar toparlanma sürecine girerek 1992 yılında % 6.4, 1993 yılında ise % 8.1 seviyelerini izlemiştir. Cari işlemler dengesi (Milyon Dolar) 1990-1993 yılları arasında açık ve fazlalıklarına bağlı olarak değişti ve sadece 1992 yılında fazla verdi (Tablo 2)

YILLAR	1990	1991	1992	1993
TCMB REESKONT FAİZ ORANLARI (%)	45.00	48.00	54.50	54.50
TÜFE YILSONU (%)	60.4	71.1	66.0	71.1
ÜFE YILSONU (%)	48.6	59.2	61.4	60.3
KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ/GSYH (%)	5.5	7.5	7.9	7.7
İŞSİZLİK ORANI (%)	8.0	8.2	8.5	8.9
BÜYÜME HIZI (%)	9.4	0.3	6.4	8.1
DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyon Dolar)	-9343	-7813	-8156	14083
İHRACAT/İTHALAT (%)	58.1	64.6	64.3	52.1
CARİ İŞLEMLER DENGESİ (Milyon Dolar)	-2625	250	-974	-6433
İSTİHDAM ORANI (%)	52.1	52.3	51.2	47.5

Tablo 2: 1990-1993 Yıllar arası Ekonomik Göstergeler

Kaynak: T.C Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Ekonomik Göstergeler, TÜİK, DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)

3.2.1994 EKONOMİK KRİZİ

3.2.1.1994 Ekonomik Krizi'nin Ortaya Çıkışı

Türkiye'nin 1980'li yıllar öncesinde yüksek enflasyon, işsizlik, yüklü miktarda dış borç ve ödemeler dengesi açığı gibi temel ekonomik sorunları vardı. 24 Ocak 1980'de ile IMF ile yapılan anlaşma ile tasarruf tedbirleri yürürlüğe konulmuş, ihracatta büyük artış sağlanarak ödemeler dengesi açıkları azaltılmıştır. Ücretlerin düşük tutulması, kurun değerlendirilmesine izin verilmemesi gibi önlemlerle ihracat ve büyüme artmış ancak 1988 yılından itibaren kurun değerlendirilme sürecine girmesi ile ithalatta sıçrama yaşanmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile TL reel

olarak değerlenmeye başlamış ve faiz oranları yükselmiştir. Yüksek faiz oranları bir yandan sıcak paraya cazip bir ortam yaratırken bir yandan da dış borçları ödeyebilmek için yoğun iç borçlanma yapılmasına imkan sağlamıştır (Danışoğlu, 2007:6).

1990'lı yılların başında, iç ve dış borçların hızlandığı yüksek faizler nedeniyle reel kesimdeki yatırım ve üretim faaliyetleri yerine devlete borç vermenin tercih edildiği, dolayısıyla, büyümenin üretken faaliyetler yerine, tüketim harcamalarına ve kısa vadeli dövizlerle finanse edilen ithalata dayandırıldığı, gelir dağılımındaki bozukluğun ve işsizliğin daha da arttığı bir sürece girilmiştir (Tecer, 2005:97)

Hükümet faiz giderlerinin yükünü azaltmak ve borsa endeksini yükseltmek amacıyla 1993 yılı sonunda iç borç faiz oranlarını düşürmeye çalışmış; DİBS üzerinden elde edilen gelirlere % 5 gelir vergisi stopajı getirmiş; borçlanma yerine emisyonla başvurarak para arzını artırmayı, faizleri böylece indirmeyi düşünmüştür. Ancak bu gelişmelerle, devlet iç piyasadan borçlanamaz hale gelirken, fonlar hızla dövizle yatırılmaya başlanmıştır. 1993 yılı sonuna doğru hazine ihalelerine katılmayan ve yaklaşık 5 milyar dolarlık açık döviz pozisyonlarını kapatmaya çalışan bankaların ve halkın dövizle yönelmesi, dış ödemeler dengesinde önemli bir açık beklentisiyle birleşince sıcak para da hızla ülkeyi terk etmeye başladı (Tecer, 2005:97).

3.2.2.1994 Ekonomik Krizi'nin Nedenleri

3.2.2.1.1994 Ekonomik Krizi'nin İçsel Nedenleri

1994 Ekonomik krizinin içsel nedenlerini oluşturan etkenler (Yılmaz, 2006:39);

- Hatalı ekonomi politikaları ve spekülatif sermaye girişlerine müdahaledeki yönetim yanlışları ile kötü kriz yönetimi, 1993 yılında hükümetin dengeleri düzeltmeden ve GSMH içinde faiz ödemelerinin payı % 6 seviyelerinde iken yapay yolla faiz oranlarını düşürme çabasına girmesi
- Esas olarak sermaye hesabından kısmen de içsel dengesizliklerden kaynaklanan ödemeler bilançosu sorunları, 1993 yılında cari işlem açıklarının GSMH'ye oranının kritik eşik sayılan % 5'i açarak % 6.3'e ulaşması
- Kamu kesimini toplam borç stokunun GSMH'ye oranının AB'nin koyduğu % 60'lık sınırı aşması

- 1989-90 dönemindeki ücret artışlarına kar marjlarını arttırarak tepki vererek enflasyonist baskı oluşturan oligopolistik firma davranışları
- Yüksek spekülâtif sermaye girişlerinin makro dengesizlikleri artırması

3.2.2.2.1994 Ekonomik Krizi'nin Dışsal Nedenleri

1994 Ekonomik krizinin dışsal nedenlerini oluşturan etkenler (Yılmaz, 2006:38);

- Türkiye'nin başlıca ihracat pazarları AB ülkelerinde yavaş büyüme ve Irak'a ambargo ile izleyen körfez savaşının olumsuz şokları
- İhraç mallarına rakip mallar satan ülke paralarının devalüasyonu
- Ağustos sermaye hesabının erken liberalizasyonunu takiben ekonominin kırılğanlık yaratan kısa vadeli sermaye girişimlerine aşırı bağımlı hale gelmesi ile önce körfez krizi ardından da 1994'teki Latin Amerika ülkelerindeki krizlerin etkisi ile gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışı
- Reel döviz kurunun sürekli olarak değerlenmesine bağılı olarak ihracatın yavaşlayıp ithalatın patlaması ve ciddi kısa vadeli sermaye kaçışları
- Körfez krizinin takiben artan bölgesel risk sonucu dış finansman maliyetinin yükselmesi

Türkiye'de 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ekonomik dengelerin bozulmasına, enflasyonun ve diğer istikrarsızlık göstergelerinin ileri boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Bu yüzden hükümet 5 Nisan 1994 yılında ekonomide dengeleri tekrar yeniden kurmak amacıyla "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" yürürlüğe konuldu.

3.2.3.5 Nisan 1994 Kararları

5 Nisan 1994 tarihinde hükümet tarafından açıklanan "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" olarak alınan kararlar iki ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, "İstikrar Programı" ikinci bölüm ise, "Yapısal Düzenlemeler" dir.

Kamu gelirlerinin artırılmasına ve kamu harcamalarının kısıtlanmasına ilişkin yeni istikrar önlemler çerçevesinde (Tecer, 2005:98-99);

- KİT ürünlerinden öncelikle şekere % 50, çaya % 70, akaryakıtta % 70, tekel maddelerine % 90 zam yapılması,
- Hükümete akaryakıt tüketim vergisini, % 300'e kadar artırma yetkisinin verilmesi, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan payın % 50'den % 70'e; akaryakıt fiyat istikrar fonunun da % 10'dan % 25'e çıkarılması,
- Kamu kuruluşlarının sosyal tesis, kamp ve lojmanlarının satışı, hazineye ait taşınmaz malların satış işlemlerinin hızlandırılması
- Vergi ödemeyen kesimlerin bu alışkanlıklarına son verilmesi, vergi denetimlerinin yaygınlaştırılması
- Emlak, taşıt, kurumlar ve gelir vergisi mükelleflerden yeni yasal düzenlemelerle bir kere için olmak üzere ek vergi toplanması
- Kamu personel alımının dondurulması
- Memurlara yıl içinde yapılacak maaş zamlarının bütçe ödenekleriyle sınırlandırılması
- Savunmak ve güvenlik harcamaları dışında kamu cari harcamalarında % 30 oranında, 1994 yılında bitecek olanlar dışında tüm yatırım projelerine % 20 oranında kısıntı yapılması
- 1994 için öngörülmüş olan bütçe açığının yarı yarıya azaltılarak 100 trilyon lira aşağıya çekilmesi, kamunun iç borç stokunun 40 trilyon liraya düşmesi, borç-faiz kısır döngüsünün kırılması
- Döviz kurunun serbest bırakılması
- Merkez bankasının, para ve kredi politikasını yürütürken daha özerk bir yapıya kavuşturulması
- Sermaye piyasasında yeni bir mali araç olarak gayrimenkul yatırım fonları ve gayrimenkul yatırım ortaklıklarını düzenleyici tebliğlerin çıkartılması
- Bir menkul değer birkaç kez repo işleminde kullanılmasının önlenmesi
- Başta ihracat olmak üzere turizm, dış müteahhitlik ve döviz kazandırıcı tüm hizmetlerin ekonominin itici gücü haline getirilmesi
- İhracatın finansmanında büyük önemi olan Türk Eximbank ihracat kredi ve sigortalarının genişletilmesi, Eximbank'a bütçe ve dış kredi olanaklarından ek 1 milyar dolar ayrılması

- AB ve diğer dış piyasalarla rekabet gücüne sahip olabilecek sektörlerde üretim ve yatırımın desteklenmesi

Yapısal düzenlemelerin kapsadığı önlemler şöyleydi: orta vadede ekonomik kalkınmanın sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, istikrar programının yanı sıra, kamunun yeniden yapılandırılmasını hedefleyen yapısal düzenlemeleri zorunlu kılmaktır. Bu amaç doğrultusunda VERGİ REFORMU, ÖZELLEŞTİRME, TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI ve KAMU KESİMİNDE İSTİHDAMININ RASYONALİZASYONU konularında köklü değişiklikleri sağlayacak önlemler alınacaktır. Ayrıca Sosyal Güvenlik Kurumlarının mali dengeye kavuşturulmaları ve Yerel Yönetimlerin idari ve mali açıdan güçlendirilmelerine yönelik önlemler de öngörülmüştür (Tokgöz, 2001:35-36).

İstikrar paketinin “Yapısal düzenlemeler” bölümündeki başlıca önlemler ise şunlardır (Tecer, 2005:99-100);

- Özelleştirme çalışmalarının hızlandırılması, 1994 yılı sonuna kadar ERDEMİR, Tüpraş, Petrol ofisi, Pektim, THY, Turban, Havaş, D.B. Deniz Nakliyat, DİTAŞ, Sümerbank, Etibank ve Emlak Bankası’nın 1995 yılında da TEK ve PTT’nin özelleştirilmesi
- Teknolojisi eskimiş, rekabet gücü kalmamış ve 1994’te 5 trilyon zarar edeceği tahmin edilen Karabük Demir-Çelik İşletmeleri’nin özelleştirme olanağını bulunmaması durumunda üretimin yılsonun da durdurulması
- Tarımsal destekleme konusu malların kapsamının tahıl, şeker pancarı ve tütünle sınırlandırılması, üreticilere prim ödeme ve kredi kolaylıkları sağlama gibi konularda ağırlık verilecek tarımsal destekleme politikasının sürdürülmesi
- Sosyal güvenlik kuruluşlarının kaynak yaratmalarının sağlanması, özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edilmesi, Emekli Sandığı gelirlerinin artırılması, SSK emeklilik asgari yaş sınırının yükseltilmesi
- Yerel yönetimlerin finansman sorunlarını gidermek ve mali özerkliklerini artırmak amacıyla belediye gelirleri kanununda düzenlemeler yapılması

3.2.4.5 Nisan 1994 Kararlarının Amaçları

5 Nisan 1994 yılında alınan ‘‘Ekonomik Önlemler Uygulama Planı’’ kararlarının amaçları şunlardır (Şahin, 2007:223-224);

- 5 Nisan kararlarının öncelikli hedefi mali piyasalarda istikrarı sağlamaktır. TL’den kaçışı durdurmak ve borsada düşüşü önlemek için döviz kurlarında yükseliş beklentisini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Döviz hücümünün durması için TL’nin aşırı değerlenmesine son verilmeliydi. Bunu serbest piyasa kendi kendine gerçekleştirdi. TL serbest piyasada süratle değer kaybederek, üç ay içinde, 1 dolar 15 bin TL kurundan 1 dolar 32 bin TL’ye ulaştı. Döviz kurlarındaki çılgın yükselişi durdurmak ve mali piyasalara istikrar kazandırmak amacıyla mevduat faizleri yükseltildi. Böylece likit fonlar mevduat olarak bankalara veya borsaya çekilebilecekti.
- Piyasalara istikrar kazandırmak için fiyat artışlarının durması gerekiyordu. Bu amaçla kamu kesimi tarafından üretilen malların fiyatlarında ayarlamaya gidildi; yüksek oranlı zam yapıldı.
- İstikrar programının bir başka amacı kamu kesimi gelir-gider dengesini kurmak, devletin borçlanma ihtiyacını düşürmektir. Ancak bu sayede faizlerin yükselmesi önlenilecek, devlet bütçesi üzerindeki faiz yükü hafifleyebilecekti. Fiyat istikrarının sağlanması da buna bağlı idi.
- Ödemeler bilançosu açıklarının daraltılması; döviz piyasasında arz talep dengesinin tesisi, hem döviz kurunun istikrar bulması, hem de ekonominin iç dengesinin yeniden oluşturulması için gereklidir.
- Programın başka bir amacı ve aynı zamanda politika araçları KİT’lerin özelleştirilmesi idi. Kamu kesimi açıklarının kapatılması, teknolojik geri kalmışlığa son verilmesi ve kaynakların daha etkin kullanılması için KİT’lerin özelleştirilmesi gerektiği konusunda politik çevrelerde asgari bir konsensus nihayet oluşmuştu.
- Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir temele oturtulması için ekonomide bir dizi yapısal ve kurumsal düzenlemeler gerekiyordu. Merkezi yönetimde ve yerel yönetimlerde etkinliği artıracak düzenlemeler, sosyal güvenlik reformu, vergi

reformu, tarımsal destekleme politikalarının yeniden düzenlenmesi, bankacılık reformu, sermaye piyasasının yeniden düzenlenmesi gibi...

3.2.5.5 Nisan Kararlarının Sonuçları

Ek vergi alınması ve kamu harcamalarının kısılması sonucunda 1994 yılında konsolide bütçe gelirleri % 110.3, giderleri ise % 84 oranında artmıştır. 1993 yılında 133.1 trilyon TL konsolide bütçe açığı, % 13.3 oranında büyüyerek 150.8 trilyon TL olmuştur. 1993 yılında % 6.7 olan konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranı 1994'te % 3.9'a düşürülmüştür. KİT zamları ve kamu harcamalarındaki kısılma sebebiyle KKBG'nin GSMH'ya oranı 1993'de % 12.2 iken, 1994'te % 8.1'e inmiştir. 1994 yılında iç borç stoku, 1993'e göre % 123.8 oranında artarak 799.3 trilyon TL, dış borç stoku ise % 2.7 azalarak 65.6 milyar dolar olmuştur. 1994 yılında ihracat, 1993' göre % 18 oranında artarken, ithalat % 20.9 oranında azalmıştır. Sonuçta dış ticaret açığı % 63.3 oranında daralmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1993'teki % 52.1'den 1994'te % 77.8'e çıkmıştır. Dış ticaret açığının düşmesi sonucunda cari işlemler dengesi 2.6 milyar dolar fazla vermiştir. 1993 yılı sonunda 6.2 milyar dolar olan MB döviz rezervi, Nisan 1994'te 3 milyar dolara gerilemiş, yıl sonunda 7.1 milyar dolara, net uluslararası rezervler ise 16.5 milyar dolara ulaşmıştır (Karluk, 2009:426).

1993 yılında % 8.1 olan büyüme hızı GSYH 14 puan birden kaybederek 1994 yılında % -6.1'e kadar gerilemiştir. Kişi başına milli gelir % 30'luk bir düşüşle 3056 dolardan 2161 dolar'a gerilemiştir. Milli gelir 1993 yılında 173 milyar dolar iken 1994 yılında 41 milyar dolar kaybederek 132 milyar dolara gerilemiştir. Ortalama döviz kuru % 170 artarak 170.000 TL'ye çıkmıştır. 1993 yılında TEFE (12 aylık ortalama) % 66.1 iken yaklaşık % 60.8 oranında büyüyerek 1994 yılında % 106,3 seviyelerine ulaşmıştır. TÜFE (12 aylık ortalama) % 58.4 iken yaklaşık % 106.6 oranında büyüyerek 1994 yılında % 120.7 seviyelerine ulaşmıştır. Vergi gelirleri 323.487 bin TL artarak 1994'te 587.760 bin TL'ye ulaşmıştır. İç borç stoku (Merkezi yönetim) 1993 yılında 357 milyon TL iken, 442 milyon TL artarak 1994 yılında 799 milyon TL olmuştur. Dış borç stoku (Merkezi yönetim) 1993 yılında 67 milyon TL iken, 2 milyon TL değer kaybederek 65 milyon TL seviyelerine gerilemiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (KKBG/GSYH) 1993 yılında % 7.7 iken % 3.1 oranında değer kaybederek 1994 yılında % 4.6 seviyelerine gerilemiştir (Tablo 3).

		1993	1994
NÜFUS	Bin Kişi	57.913	58.837
BÜYÜME HIZI GSYH	%	8.1	-6.1
KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)	\$	3.056	2.161
MİLLİ GELİR	MİLYAR \$	173	132
GSYH DEFLATÖRÜ	%	62.5	116.0
GSYH	Bin TL	2.664.116	5.200.119
ORTALAMA DOLAR KURU	%	63.000	170.000
İTHALAT	MİLYON \$	29.428	23.270
İHRACAT	MİLYON \$	15.345	18.106
İHRACAT/İTHALAT	%	52.1	77.8
İHRACAT-İTHALAT	MİLYON \$	-14.083	-5.164
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	MİLYON \$	-6.433	2.631
NET ULUSLAR ARASI REZERV	MİLYON \$	17.761	16.514
EMİSYON HACMİ	Bin TL	63.104	116.224
TEFE (12 AYLIK ORTALAMA)	%	66.1	106.3
TEFE (YILSONU)	%	71.1	125.5
TÜFE (12 AYLIK ORTALAMA)	%	58.4	120.7
TÜFE (YILSONU)	%	60.3	149.6
KONSOLİDE BÜTÇE GİDERİ	Bin TL	490.438	902.454
KONSOLİDE BÜTÇE GELİRİ	Bin TL	357.333	751.615
İÇ BORÇ STOKU (MERKEZİ YÖNETİM)	MİLYON TL	357	799
DIŞ BORÇ STOKU (MERKEZİ YÖNETİM)	MİLYON TL	67	65
KAMU KES. BORÇ GER./GSYH	%	7.7	4.6
VERGİ GELİRLERİ	Bin TL	264.273	587.760
FAİZ DIŞI FAZLA	Bin TL	-16.635	147.445

Tablo 3: 1993-1994 Yılı Ekonomik Göstergeleri

Kaynak: DPT, <http://www.dpt.gov.tr>

3.2.6.5 Nisan Kararları Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler

Türkiye ekonomisi, 1994 krizinden sonra hızlı bir gelişme trendine girmiştir. Her yıl ortalama % 7-8 gibi çok büyük bir hızla büyüyen ekonomiye rağmen, sağlam ve istikrarlı bir yapı oluşturulamamış, enflasyon düşürülemediği. 5 Nisan 1994'den önce 1980'li yılların ortalarından sonra alınan önlemler, daha çok faiz oranı ile döviz kurunu ayarlayarak para piyasalarının iç ve dış dengelerini sağlamada kısmen başarılı olmuşlardır. Özellikle ekonomik yapısal bir düzenlemeyi gerçekleştirmediği için başarılı olamayan 5 Nisan kararlarının ardından Merkez Bankası, 06.09.1995 tarihinden itibaren bir dizi "para operasyonu"nu yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır (Karluk, 2009:432-433).

5 Nisan Kararları ile 6 Eylül 1995 Kararlarını karşılaştırırsak, 6 Eylül para operasyonunda olup, 5 Nisan'da olmayan önlemler aşağıda ana başlıklar altında özetlenmiştir (Karluk, 2009:433);

- Merkez Bankası'nın kuru sabitlemesi,
- Merkez Bankası'nın döviz devir oranlarını düşürmesi,
- Tüketici kredilerinden % 10 oranında fon kesilmesi,
- Bankaların sendikasyon kredilerinden % 6 oranında Kaynak Kullanım Destekleme Fonu'nun kesilmesi,
- İhracat kredilerinde KKDF'nin sıfırlanması,
- Kabul Kredili Akreditif ve mal mukabili ödeme şekline göre yapılan ithalata % 6 kesinti getirilmesi,

3.2.7.9 Aralık 1999 İstikrar Programı

Aralık 1999 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubunda "Türkiye'de yaşanan enflasyonun sürgit özelliği dikkate alındığında 2000-02 yılları için enflasyonla mücadele hedeflerimizi belirlenmesinde enflasyonu aniden tek haneli rakamlara indirmenin güçlüğü ile geçmişteki uygulamalardan açıkça farklı olunacağını sinyalinin verilmesi ihtiyacının dengelenmesinde büyük önem verilmiştir" denmektedir. Bu nedenle programda, 2000 yılı enflasyonunu (12 aylık TÜFE enflasyonunu) Aralık 2000 sonu itibarıyla % 25'e (TEFE enflasyonunu % 20'ye) düşürmek, TEFE ve TÜFE

enflasyonunu 2001 yılı sonunda % 10-12'ye ve 2002 yılı sonunda tek haneye (yaklaşık % 5-7) düşürmenin amaçlandığı belirtilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011:586).

09.11.1999 tarihinde açıklanan ve Enflasyonu Düşürme Programı olarak uygulamaya konulan kararlar, yarı heteredoks niteliktedir ve “döviz kuru çapasına” dayanan bir programdır (Eğilmez ve Kumcu, 2002:331). Merkez Bankası, kur politikasını enflasyon hedefine göre uygulayacaktır. Bu hedef doğrultusunda Merkez Bankası 2000 Ocak- Aralık dönemini kapsayan ilk 12 ayda TEFE % 20 artış öngörüsüne uyumlu olarak kur sepeti belirlemiştir. Banka 2000 yılında yıllık bazda kur sepeti artış hızını % 20 seviyesinde taahhüt etmiştir. Banka, Program'ın Ocak 2000-Haziran 2001 dönemini kapsayan ilk 18 aylık süresi içinde döviz kuru politikasını, enflasyon hedefine yönelik kur sepeti doğrultusunda, programın ikinci 18 aylık dönemini kapsayan Temmuz 2001-Aralık 2002 döneminde kademeli olarak genişleyen band çerçevesinde yürütecektir. Band uygulamasına geçirildiğinde, aralığın toplam genişliğinin kademeli olarak artırılması öngörülmüştür. Band, 1 Temmuz 2001'den 31 Aralık 2001'e kadar kademeli % 7.5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar % 22.5'e yükselecektir. Band uygulamasında, kurun band içinde kalan dalgalanmalara Banka'nın müdahalesi olmayacaktır. Merkez Bankası, açıklanan kur politikası ile geleceğin belirsizliğini azaltmayı, ekonomideki yüksek enflasyon belirtisini kırmayı, yabancı yatırımlar açısından risk priminin döviz kurunun belirsizliğinden kaynaklanan bölümünü ortadan kaldırmayı amaçlamamıştır. Böylece, ülkeye yabancı sermaye girişinin artması, reel faizlerinin düşmesi mümkün olacaktır. Bu gelişmelerin üretim maliyetlerini düşürerek enflasyon üzerinde olumlu bir katkı yapması beklenmektedir. Uzun dönem sermaye girişlerinin artmasının, büyümeyi hızlandırması da öngörüler arasındadır (Karluk, 2009:444-445).

Tarihsel bir perspektifle incelenecek olursa, 20. yüzyıldaki sermaye hareketlerinin krizlere neden olma potansiyeli 19. yüzyıla göre daha yüksektir. 19. ve 20. yüzyıldaki küreselleşme evreleri arasındaki en önemli fark 19. Yüzyıldaki küreselleşmenin reel bir mal ile altın standardında düzenlenmesi; 20. yüzyıldaki küreselleşmenin ise ulusal paraların değişim değerlerine duyarlı olması ve ulusal paraların değişim değerlerinin altın veya benzeri hiçbir mal tarafından desteklenmeyen, nominal büyüklüklerden ibaret olmasıdır. Ulusal paraların değişim hadlerindeki belirsizlik, finansal sistemin işleyişi açısından büyük riskler taşımaktadır. 20.yüzyıldaki

sermaye hareketlerinin nominal büyüklüklere duyarlı olması, reel ve mali sektör arasındaki ilişkileri bozmuş ve cari işlemler-sermaye hareketleri bağlantısını zayıflatmıştır. Dolayısı ile söz konusu belirsizlik; spekülasyon nitelikli kazançları ve finansal sermayenin hareketliliğini özendirse de, bu hareketlilik reel üretim dünyasından kopuk bir hareketlilik olmuştur (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011:11-12).

Türkiye ekonomisi, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren, içeride biriken sorunların taşınamaz hale gelmesine ek olarak, dış âlemdeki gelişmeler üzerine yeniden ağırlaşan bir krize sürüklendi. Güney Asya ve Rusya’da yaşanan ekonomik krizler Türkiye’yi yeni bir stagflasyona sürükledi. Sözü edilen bölgelerde yaşanan kriz üzerine başta ABD olmak üzere G-7 Ülkelerinin, krizdeki ülkelere sermaye aktarma girişimleri, uluslararası kısa vadeli sermaye akımını etkiledi. Türkiye’den birkaç ay içinde 7 milyar dolar gibi bir sermaye çıkışı oldu. Bu arada bir yandan Güney Asya ülkelerinin ihracatlarını artırmak için paralarını devalüe etmeleri ve ihracatta dumping uygulamaları, öte yandan tüm dünya da genel talep daralması nedeniyle ülkeler arası rekabet yoğunlaştı. Kaçınılmaz olarak Türkiye’nin ihracatı bu gelişmelerden olumsuz etkilendi. Güney Asya ülkeleri ile rekabet ettiğimiz ürünlerin dış satımında ciddi güçlükler yaşandı. 1998 yılının ikinci yarısından itibaren, söz konusu krizden önce tekstil sektörü sonra otomotiv, sanayi ve öteki sektörler etkilendi (Şahin, 2007:244-245)

1994-1995’teki Meksika Peso ve 1997’deki Güneydoğu Asya Finansal Krizi ile sermaye çıkışlarının yarattığı kırılganlık daha da önem kazanmış ve sermaye hareketlerinin özellikle de ani sermaye çıkışlarının ülkeleri krizlere götüren süreçteki rolünü, önceki dönemlerle karşılaştırıldığında daha da artmıştır (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011;11).

3.3.2000 KASIM VE 2001 ŞUBAT EKONOMİK KRİZLERİ

3.3.1.2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerine Neden Olan Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde 5 Nisan Kararlarından sonra ortaya çıkan ve Cumhuriyet tarihinin en büyük mali krizleri olan Kasım ve Şubat Krizlerine değinmeden önce, teorideki “kriz” kavramına açıklık getirmekte yarar vardır. İktisat teorisinde başlıca dört tür temel ekonomik ve mali kriz vardır. Bunlar; para, bankacılık, dış borç ve sistematik finansal krizlerdir. Para krizi, bir spekülasyon etki sonucunda bir ülke parasının devalüe edilmesi ya da değer kaybetmesiyle sonuçlanan, spekülasyon saldırılarının

sonucunda ülke yetkililerinin uluslararası rezervleri önemli ölçüde harcayarak, faiz oranlarını hızlı bir şekilde yükselterek ulusal parayı savunmaya zorlaması durumunda oluşur. Bankacılık krizi iki farklı durumda ortaya çıkar. Bir durumda banka iflasları veya banka başarısızlıkları, bankaların yükümlülüklerini yerine getirmelerini engeller. İkinci durum ise devlet bankacılık kesiminin krizini önlemek için büyük ölçüde bankalara yardımlarını artırarak müdahalelerde bulunur. Sistemik mali krizler, mali sistemde ortaya çıkan ve mali sistemin, varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan bir şok biçiminde tanımlanır. Sistemik krizler, bir para krizi içerebilirken, para krizleri her zaman sistemik mali krizlere yol açmayabilir. Dış borç krizi ise bir ülkenin kamu ve özel kesimine ait borçların ödeyememesi durumunda ortaya çıkar (Özer, 2001:22).

Türkiye 1988-1993 döneminde yaşadığı ekonomik sorunların veya düşük yoğunlukla bunalımın benzerini 1995-1999 döneminde de yaşadı. Çünkü ekonomideki yapısal-kurumsal sorunlar devam ediyordu. Yüksek enflasyon, yüksek reel faiz, nominal döviz kurundaki yükselmeye rağmen aşırı değerlenmiş ulusal para, yüksek kamu kesimi açıkları ve denetimsiz finansal piyasanın yarattığı rant ekonomisi. Bu ortamda reel yatırımların durması, spekülasyon eğilimlerinin ve rant gelirlerinin yükselmesi kaçınılmazdı (Şahin, 2007:245).

İç ve dış dengesizliklerin temel nedeni olan yapısal sorunların çözüme kavuşturulamaması ve reel kesimlerde yatırım, üretim ve istihdamın artırılmaması sonucu, daha önceki dönemlerde olduğu gibi 1994 krizi sonrasında da sürekli ve hızlı bir büyüme ortamı gerçekleştirilememiştir. “Yüksek faiz-düşük döviz kuru” politikasının ısrarla sürdürülmesi, Kasım 2000 ve Şubat 2001’de krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tecer, 2005:101).

Özetle kriz öncesi etkili olan birçok dengesizlik kriz sonrasında da kendini göstermektedir. Denilebilir ki, 1995-1999 döneminde yani 5 yıl gibi uzun bir süre boyunca, ülke ekonomisini 1994 Krizi’ne sürükleyen ekonomik ve siyasal faktörlerde herhangi bir iyileşme ve gelişme yaşanmamış, dengesizlikler yapay önlemlerle bastırılarak krize yol açmadan geçiştirilmeye ve olası bir kriz ertelenmeye çalışılmıştır. Bu tür, bastırarak zamana yayma politikaları, bastırma olanağı ortadan kalkınca daha şiddetli krizlere yol açmaktadır. Dahası bu şekilde kaybedilmiş 5 yıl, Güneydoğu Asya

ülkelerinin ve Çin'in ise rekabet güçlerinde ciddi bir sıçrama yaptıkları döneme denk gelmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011:586).

3.3.2.2000 Kasım Ekonomik Krizi

3.2.2.1.2000 Kasım Ekonomik Krizi ve Öncesi Ortam

Türkiye 1999 yılının sonuna doğru ekonomik açıdan son derece sıkıntılı bir görünüm içindeydi. Ekonomi küçülmeye karşılaşmış, enflasyon % 70'e ulaşmış, bütçe açıkları taşınmaz düzeye gelmiştir. Hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı üç haneli sayılara ulaşmıştı. Yaklaşık 30 yıldır iki haneli yüksek enflasyon yaşayan Türkiye'nin sonraki aşamada hiper enflasyona geçmesi bekleniyor olmuştur. Türkiye bu koşullar altında 2000 yılında IMF stand-by desteğinde yeni bir ekonomik programa girdi. Bu programın üç temel kaynağı vardı: (1) bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması (2) önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur (crawling peg) uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi (3) yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması. Bu çerçevenin temel amacı enflasyonun düşürülmesi ve sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanmasıydı (Eğilmez ve Kumcu, 2011:352-353).

2000 yılına Türkiye yeni bir ekonomik program ile girdi. IMF desteğini de arkasına alan bu programın ele aldığımız konu açısından en çarpıcı tarafı, artış hızı önceden açıklanmış bir döviz kuru rejimini merkezinde barındırmasıydı. 2000 yılının başından başlayarak 1.5 yıl boyunca döviz kurunun günlük ne değer alacağı önceden açıklandı. Bu süre sonunda ise giderek genişleyen bir aralık içinde dalgalanacaktı kur. Temel amaç enflasyonla mücadeleyi sadece sıkı maliye ve para politikasına bırakmamak, onları enflasyonda oluşan ataleti kırarak başka mekanizmalarla da desteklemektir. Daha önce 1985 İsrail ve 1989 Meksika programlarında da bu tür heterodoks (sıkı maliye ve para politikasına ek olarak fiyat, kur ve ücret artışlarının geçici süreler sınırlandırılması) programlar uygulanmış ve başarılı olmuştur. Ancak Türkiye'nin uygulayacağını açıkladığı programda çok muhtemelen işçi sendikaları ve işverenlerle anlaşma yapmanın mümkün olmadığı düşünülerek, ücret ve fiyat artışı sınırlamalarına yer verilmiyor, yük sadece kur rejimine bırakılıyordu (Özatay ve diğerleri, 2009:7).

Program sürecinde döviz kuru politikasının aşağıdaki özelliklere sahip olacağı belirtilmektedir. Döviz kurunun izleyeceği yol, 1 Ocak- 31 Aralık 2000 dönemi için ilan edilecektir (Kepenek ve Yentürk. 2011:586-587);

- Bu süre zarfında TL, hedef TEFE oranına uyumlu olarak, yüzde 20 oranında değer kaybedecektir.
- Her üç ay sonunda, döviz kuru yolunun daha önceden ilan edilmiş bölümünü değiştirmeden, döviz kuru takvimi ek 3 ay daha uzatılacaktır.

2000’li yılların başında ağır bir finans sektörü krizi yaşamasına karşın Türkiye, piyasaya dayalı ekonomi modelinde yol almaya devam etmekte ve küresel sistemin esaslarına uygun düzenlemeleri yapmaya çalışmaktadır. Kamu maliyesini disiplin altında tutmaya çalışan bir maliye politikası uygulamasına enflasyon hedeflemesine yönelik bir para politikası eşlik etmektedir. Buraya kadar hiç değinmediğimiz çok önemli bir konuda yapısal reformlar sorunudur. Yapısal reform dendiğinde ekonominin yapısal sorunlarının çözümüne yönelik önlemler anlaşılır. Türkiye açısından en önemli yapısal sorunlardan biri, vergi sisteminin kayıt dışılığı tam olarak kavrayamaması ve sistemin dolaylı vergiler üzerine ağırlık vererek adaletli bir yapı taşıyamamasıdır. İkinci en önemli sorun bütün dünyada sorun olan ve taşınması kamu maliyesi açısından giderek daha büyük bir mesele haline dönüşen sosyal güvenlik sistemidir. Bunlara bir de Türkiye’nin ekonomik büyümesinin ithalata olan bağımlılığı, yani sanayi modelinin taşıdığı sorunlar eklenebilir. Bununla birlikte tarım kesiminin taşıdığı sorunlar, verimlilik sorunları gibi meselelerde ihmal edilmemesi gereken sorunlar arasında yer alır. Türkiye’nin bu sorunları çözecek maliye ve para politikasını uygulaması gerekir (Eğilmez ve Kumcu, 2011:363).

Programın yapısal reform ayağının en önemli unsurlarının başında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması geliyordu. Bu çerçevede kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) işlevsel hale gelebilmesi için yönetim kurulunun oluşturulması gerekiyordu. Ancak mart ayında öngördüğü atamalar ağustos ayının son günü gerçekleştirilebildi. Arada geçen süre zarfında atamalara ilişkin basına yansıyan ‘dedikodular’ şüphesiz bu kurum için kredibilite sorunu yarattı (Özatay ve diğerleri, 2009:7-8).

Bankacılık sektörü program yürürlüğe girmeden önce ciddi kırılganlık taşımaktadır. Özellikle 11 ay süreyle ilgili reformların yapılmamış olması kriz öncesi dönemde bankacılık sektörünün kırılganlığı daha da artmıştır. Bunların arasında, vade uyumsuzluğu ve geri dönmeyen borçların artması, kamu bankalarının görev zararlarının yükselmesi, bildirim zamanı dışında açık pozisyonların kontrol altına alınamamış olması, çok sayıda küçük ve sermayesi yetersiz bankanın izlenememesi, banka bilançolarında banka kağıdı oranının yüksek olması ve bankaların faiz riski taşımaları, döviz fazlalarının olmaması gibi özellikler sayılabilir (Kepenek ve Yentürk, 2011:590).

Yukarıda görüldüğü gibi 2000 yılı istikrar programı ekonomide var olan dengesizlikleri önemli yapısal reformlar yaparak ortadan kaldırmayı hedefleyen bir programdır. Bu yapısal reformların tarım kesimi reformundan, kamu ve özel bankacılık kesiminin reformuna, sosyal güvenlik sisteminin reformundan bütçe dışı fonlarda yapılacak olan reformlara kadar uzanmaktadır. Bir diğer önemli ihtiras ise Türkiye ekonomisinin 10 yıllar boyunca pekiştirerek derinleştirdiği neredeyse tüm dengesizlikleri kısa sürede kaldırmayı hedeflemesidir. Ortaya atılan reformlar ve dengesizliğin kaldırılması yöntemi olarak da Ortodoks istikrar politikaları ve klasik IMF reçetelerine dayanıldığı açıkça görülmektedir. Türkiye ekonomisinin yapısı ve özelliklerine ilişkin özgün bir analizinin olmadığı, birçok gelişmekte olan ülkeye önerilen standart kalıbın programın omurgasını oluşturduğu söylenebilir (Kepenek ve Yentürk, 2011:587).

Türkiye 1999 yılında IMF Stand-by desteği ile girmiş olduğu Enflasyon ile Müdahale Programında (EMP) başarısız oldu. EMP'nin başarısızlığına birçok neden gösterilebilir. Bu nedenlerden bazıları programın özünde veya yapısında vardı. Kimi iktisatçılar programın doğuştan sakat kurgulandığını, yapısal yetersizlik ile malul ve başarısızlığa mahkum olduğunu savunmuşlardır. Başarısızlığın diğer bir nedeni de uygulamadan kaynaklandı. Programın başarısız olmasında uygulamadaki uyumsuzluklar, ara hedeflerin tutturulamaması da rol oynamıştır (Şahin, 2007:253).

3.2.2.2.2000 Kasım Ekonomik Krizi'nin Etkileri

Türkiye 22 Kasım'da somut olarak kriz yaşamaya başlamıştır. Bu tarihe bankalar arası piyasada gecelik borçlanma basit faizi yaklaşık üç kat artarak ortalama % 110.8'e en yüksek oran ise % 210'a çıkmıştır. Burada altının çizilmesi gereken bankalar arası

piyasada ortalama faiz 13 Kasım'dan itibaren önceki aylara göre yükselmesidir. Örneğin, 15 Kasım tarihinde ortalama gecelik faiz % 81.45 olmuştur. Faiz sonrası günlerde düşmüş ve sıçrama kamu kesimi maaş ödemesine bağlanmıştır ama daha önceki aylarda böyle bir sıçrama olmamıştır. Ağustos, Eylül, Ekim aylarının 15'inde gecelik faizler sırayla % 37.3, % 44.5 ve % 38.5 olarak kaydedilmiştir (Uygur, 2001:6).

	NET İÇ VARLIKLAR (TRİLYON LİRA)	NET DIŞ VARLIKLAR (TRİLYON LİRA)	PARA TABANI (TRİLYON LİRA)	REZERV (MİLYON \$)	GECELİK FAİZ (%)	İKİNCİL PİYASA FAİZİ (%)	KUR (USD/LİRA)
KASIM 15	-1828	7092	5264	24161	81.5	40.8	682110
16	-1873	7334	5461	24520	73.7	38.5	681799
17	-1866	7273	5407	24433	34.4	40.1	682942
İLK DÖNEM							
KASIM 20	-2035	7108	5073	24185	45.5	42.1	683645
21	-1992	6959	4967	23842	66.5	46.1	686461
İKİNCİ DÖNEM							
KASIM 22	-362	5909	5547	22263	110.8	52.0	687009
23	-1357	5950	4593	22284	85.5	49.4	688360
24	-498	5475	4977	21583	115.1	53.5	688849
ÜÇÜNCÜ DÖNEM							
KASIM 30	1172	3348	4520	18820	315.9	97.6	682883
ARALIK 1	1094	3422	4516	18942	873.1	84.1	682101
4	1832	2958	4790	18299	782.5	131.4	681032

Tablo 4: Merkez Bankası'nın Bilançosu, Faiz Hadleri ve Kur; Kasım- Aralık 2000

Kaynak: Fatih Özatay ve diğerleri, **Türkiye Ekonomisi Yeni Yapı (2000-2008)**,

İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.11

15 Kasım'dan 30 Kasım'a kadar rezervi 5 milyar doların üzerinde azalan (15 Kasımdaki rezervin % 22'si) MB 30 Kasım'da net iç varlığını sabit tutacağını açıkladı. Gecelik faiz oranı aynı gün yüzde 316'ya sıçradı. Faiz yükselmelerine çok duyarlı olan bankalar son derece zor anlar yaşamaya başladılar. Ertesi gün gazetelerde Hükümetin IMF ile gece yarısında pazarlığa başladığı, yeni bir kredi istediği haberi çıktı. Buna rağmen gecelik faiz oranı 873'e fırladı. 30 Kasım'da aldığı kararlara rağmen, 4 Aralık'ta TMSF kontrolüne çoktan alınması gereken ama alınmamış bir bankaya likidite vermek zorunda kaldı MB. İki gün sonra Demirbank TMSF kontrolüne geçti ve IMF Türkiye'ye yeni bir kredi açacağını duyurdu. 18 Aralık'ta anlaşma kamuoyuna duyuruldu. Dört gün sonrada MB yeni para programını açıkladı. 2000 yılının başında açıklanan günlük döviz kurlarında da bir değişikliğe gidilmedi. Buna karşın MB bilançosu üzerine koyulan limitler değiştirildi. IMF'nin açtığı kredi ile MB'nin döviz rezervleri 18 milyar dolardan 28 milyar dolara çıktı (Tablo 4) (Özatay ve diğerleri, 2009:12)

3.3.2.3.2000 Kasım Krizi'nin Sonuçları

Türkiye 1994 krizinden sonra hızlı bir büyüme trendine girmiştir. 1997 yılında % 8'lik, bir büyüme ile kapatmıştır. 1998 yılında başlayan küçülme 1999 yılında devam ederek % -6.1'e gerilemiştir. 1997 yılında enflasyon (TÜFE) % 85.7 iken, 1997 yılından sonraki yıllarda enflasyon oranları 1998 yılında % 84.6, 1999 yılında % 64.9 ve 2000 yılında % 39.0'a gerilemiştir.

Cari açık/GSMH oranı 1999 yılında % -0.7 iken bu oran 2000 yılında -4.2 puan azalarak % -4.9 seviyelerine kadar gerilemiştir. KKBG/GSMH oranı 1999 yılında % 15.5 iken 2000 yılında 3.7 oranında puan kaybederek % 11.8 olarak gerçekleşmiştir. İç borçlar/GSMH oranı 1999 ile 2000 yılları arasında fazla değişmemek koşuluyla % 0.3 oranında azalarak 1999 yılında % 29.3, 2000 yılında % 29.0 olmuştur. Dış borçlar/GSMH oranı 1995 yılından itibaren 2001 yılına kadar sürekli bir artış eğilimindedir ve bir önceki yıla göre 5.3 puan artarak 2000 yılında % 59.3 seviyelerinde olmuştur. KVDB/TDB oranı 2000 yılında % 23.8 seviyesindedir. TL'nin aşırı değerlenmesi 1999 yılında % 23 seviyelerinde iken, 13.5 puan artarak 2000 yılında % 36.5 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5).

YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
REEL BÜYÜME	8	7.1	8.3	3.9	-6.1	6.3	-9.4	7.8
ENFLASYON (TÜFE) (%)	93.6	80.4	85.7	84.6	64.9	39	68.5	29.7
ENFLASYON (TEFE) (%)	88.5	85.9	81.8	71.8	53.1	32.7	88.6	30.8
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar \$)	-13	-10.5	-15.3	-14.2	-10.4	-22.3	-4.4	-8.5
İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	60.6	53.2	54.1	58.7	65.4	51	75.7	69.8
CARİ AÇIK (Milyar \$)	-2.3	-2.4	-2.6	1.9	-1.3	-9.8	3.3	-1.7
CARİ AÇIK/GSMH (%)	-1.3	-1.3	-1.3	1	-0.7	-4.9	2.3	-1
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI/TCMB NET REZERVİ (%)	-16	-13	-13	9	-5	-42	-16	-6
KKBG/GSMH (%)	5	8.6	7.7	9.4	15.5	11.8	16.4	12.8
İÇ BORÇLAR/GSMH (%)	17.3	21	21.4	21.7	29.3	29	69.2	54.8
DIŞ BORÇLAR/GSMH (%)	41.9	43	42.7	45.5	54	59.3	77	73.1
KVDB/TDB (%)	21	21.5	21	21.5	22.2	23.8	14.4	12.6
TL'NİN AŞIRI DEĞERLENMESİ (1995=100) (%)	0	2.6	9	18.5	23	36.5	12	25

Tablo 5: Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Kaynak: DİE (2003), 1923-2002 İstatistik Göstergeler, DİE Matbaası, Ankara

YILLAR	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İŞSİZLİK (%)	7.9	8.1	7.8	8.1	6.9	6.0	6.4	6.8	7.7	6.5
İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR \$)	19.2	22.7	24.7	20.8	22.3	29.3	30.7	37.1	45.4	54.2
DIŞ BORÇ STOKU (MİLYAR \$)	27.3	28.4	31.4	33.4	33.9	32.5	31.6	32.4	34.6	40.5
TOPLAM BORÇ STOKU (MİLYAR \$)	46.5	51.1	56.1	54.2	56.2	61.8	62.3	69.5	77.0	94.7
İTHALAT (MİLYAR \$)	21.0	22.9	29.4	23.3	35.7	43.6	48.6	46.0	40.7	54.5
İHRACAT (MİLYAR \$)	13.6	14.7	15.3	18.1	21.6	23.2	26.3	27.0	26.6	27.8
DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYAR \$)	-7.4	-8.2	-14.1	-5.2	-14.1	-20.4	-22.3	-19.0	-14.1	-26.7

Tablo 6: Temel Makro Ekonomik Göstergeler (1991-2001)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Dış Ticaret Bakanlığı ve TÜİK

İşsizlik oranları 2000 yılında 1999 yılına göre % 1.2 oranında azalarak % 6.5 seviyesinde kalmıştır. İç borç stoku 1994 yılından 2000 yılına kadar sürekli olarak artan bir seyir izlemiştir ve 1994 yılında % 20.8, 1995 yılında % 22.3, 1996 yılında % 29.3, 1997 yılında % 30.7, 1998 yılında % 37.1, 1999 yılında % 42.4 ve 2000 yılında ise %

54.2 olarak gerçekleşmiştir. Dış borç stoku 1994 yılından 1999 yılına kadar küçük dalgalanmalar içerisinde bulunmasına rağmen 2000 yılındaki dış borç stoku 1999 yılına göre % 6.1 oranında artmıştır. İç borç stoku ile dış borç stokunun toplamını oluşturan toplam borç stoku 2000 yılında 1999 yılına göre % 17.7 artarak % 94.7 olmuştur. İhracat 1999 yılında %26.6 iken 2000 yılında % 27.8 ve ithalat 2000 yılı 1999 yılına göre % 14.2 artarak % 54.5 olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1996 yılından itibaren artmaya başlamış fakat 2000’li yıllarda tekrar düşüşe geçerek % 51.01 oranında meydana gelmiştir. Dış ticaret dengesi 2000’li yıllarda % -26.7 seviyelerindedir. % 23 seviyelerinde iken, % 13.5 oranında artarak 2000 yılında % 36.5 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6).

Kasım 2000 krizi tam olarak atlatılamadığından dolayı Şubat 2001 krizinin meydana gelmesine sebep olmuştur. Kasım 2000 krizi ertesinde teşhis ve tedavi hatası devam ettiği için Türkiye ekonomisi yeni bir krize açık görünümünü sürdürmüştür. Bu kez şubat ayının ikinci yarısında bir siyasal kriz ekonomik krize yol açtı (Eğilmez ve Kumcu, 2011:358).

3.3.3.2001 Şubat Krizi

3.3.3.1.2001 Şubat Ekonomik Krizi ve Öncesi Ortam

2000 yılı “Enflasyonu Düşürme Programı” çerçevesinde belirlenen para politikası, 2000 yılı kasım ayına kadar olan kur sepetinin önceden açıklanan hedefler değerleriyle uyumlu olarak merkez bankası bilanço kalemleri üzerine sınırlama getiren kurallara dayalı şekilde yürütülmüştür. Ancak hızla genişleyen cari işlemler açığı ile 2000 yılının ikinci yarısında yapısal reformların hayata geçirilmesinde meydana gelen gecikmeler ve özelleştirme hedeflerinden sapma yaşanması iç ve dış piyasalarda tedirginlik yaratmıştır. Merkez bankasının likidite yaratmasının dış sermaye girişlerine bağlanmış olduğu para politikası çerçevesinde, tedirginlik nedeniyle azalan sermaye girişi para piyasasındaki faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Yükselen faiz oranları, bilançolarında vade uyumsuzluğu olan bazı bankaların mali yapısını bozmuş ve bankacılık sisteminde bir güvensizlik sorunu baş göstermiştir. Mali sistemin giderek artan likidite ihtiyacı finansal krize dönüşmüş ve merkez bankası piyasaya sağladığı fon miktarını artırmak zorunda kalmıştır. Söz konusu durum merkez bankası bilanço büyüklükleri için belirlenen hedeflerden sapmayı beraberinde getirmiştir. 2000 yılı

aralık ayı başında Uluslararası para fonu tarafından sağlanan Ek Rezerv Kolaylığı, kısa vadeli sermaye girişleri ve uygulanan programı güçlendirici ek yapısal ve mali önlemlerle beraber faiz oranlarında bir miktar gerileme görülmüş ve finansal piyasalarda kısmi bir rahatlama gözlenmiştir (TCMB, 2001:13).

Türkiye Aralık ayının sonlarına ve Ocak 2001'in başlarına doğru kriz ortamından çıkmaya başlamıştır. 5 Ocak'ta merkez bankası döviz rezervleri yeniden 25 milyarın üzerine çıkmış ve şubat krizine kadar da bu seviyenin altına inmemiştir. 2000 Aralık ayı sonunda ortalama % 199 olan İnterbank gecelik faiz oranları, Ocak ayında % 42'ye düşmüştür (Özmen, 2003:45).

19 Şubat'ta, Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında çıkan siyasi gerginliğin ardından ikinci bir kriz yaşanmış ve ekonomiden çok miktarda sermaye yurt dışına çıkmıştır. Bankaların açık pozisyonlarını kapama isteği nedeniyle döviz talebi artmış ve likidite sıkışıklığı ortaya çıkmıştır. Hemen ardından faiz oranları tekrar çok yükselmiştir. Ciddi bir rezerv kaybı ile karşılaşmamak için TCMB döviz satmama kararı almıştır. 22 Şubat 2001 tarihinde 7 saat süren Bakanlar Kurulu toplantısı ile kur dalgalanmaya bırakılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011:593).

Şubat Krizi tam atlatılmayan Kasım Krizinin devamıdır. Devlet yönetimindeki bir anlaşmazlık, zaten baskı altında tutulan krizi su yüzeyine çıkarmış, para piyasasında faiz ve kurların artışına sebep olmuştur. Anlaşmazlığın ekonomide kriz şeklinde yansımalarının sebebi, ekonominin siyasi iradeden bağımsız olmaması, ekonominin siyasilerin tutum ve davranışlarına göre yön bulmaya çalışmasıdır. Türk toplumunda her an bir hükümet bunalımı çıkacakmış beklentisinin egemen olması ve devletin ekonomide işletmeci gibi faaliyette bulunması, krizi ateşlemiştir. Dolayısıyla ekonomik kökenli olmayan kriz, ekonomi kökenli Kasım krizine göre ekonomide daha fazla tahribat yapmıştır. Şubat krizinin altında da ekonomik yapı bozukluğu vardır ama fitili ateşleyen siyasilerdir. Türkiye ekonomisinde reel sektörü harekete geçirici makro ekonomik politikalar uygulanmadığı sürece parasal araçlarla ekonominin iyileşmesini sağlamak pek mümkün değildir. Reel ekonomi canlanmadan ve ekonomide büyüme sağlanmadan krizi atlatmak ise, güzel bir hayaldir (Karluk, 2009:440).

3.3.3.2.2001 Şubat Ekonomik Krizinin Etkileri

	BİRİM	TUTAR
GECELİK FAİZ	%	7500
HAZİNENİN BORÇLANMASI	%	144
DÖVİZ REZERVİ	MİLYAR \$	22.5
DEVALÜASYON	%	40
DÖVİZ KURU	TL	1078.25
DIŞ TİCARET AÇIĞI	MİLYAR \$	4.4
CARİ AÇIK	MİLYAR \$	3.3
ENFLASYON	%	86.6
DIŞ BORÇ/GSMH	%	77
KİŞİ BAŞINA GSMH	\$	2123
BÜYÜME	%	-9

Tablo 7: 2001 Krizinin Ekonomiye Etkileri
Kaynak: DPT, TÜİK ve Hazine Müsteşarlığı

Para piyasalarında gecelik faiz oranı % 7500'e çıkarken, hazine % 144 oranında borçlandı. Bu yüksek faiz denge sağladı ve TL'den kaçıışı durdurdu. TCMB, IMF onayıyla dövizde dalgalı kura geçti. Bu uygulamayla TL'nin değeri % 40 oranında

düştü. TCMB'den çekilen dövizler nedeniyle, döviz 5.3 milyar dolar azalarak 22.5 milyar dolar seviyesinde kaldı. Dış borç/GSMH oranı 2000 yılına göre % 17.7 artarak 2001 yılında % 77 oranında bir etki göstermiştir.

3.3.3.3.2001 Şubat Ekonomik Krizi'nin Sonuçları

Kasım 2000 krizinden sonra, artan faiz oranları ve belirsizlik ortamı iç talep ve üretimin düşme eğilimine girmesine neden olmuş, 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ikinci krizden sonra dalgalı kur rejimine geçilmesiyle birlikte bu eğilim artarak devam etmiştir. Türk lirasının değer kaybı, faiz oranlarının artması ve başta akaryakıt ve enerji olmak üzere kamu fiyatlarındaki yüksek ayarlama nedeniyle üretim maliyetlerinin artması sonucunda genel fiyat seviyesi artış eğilimine girmiş ve yıl sonu tüketici fiyatları enflasyonu % 68.5, toptan eşya fiyatları enflasyonu ise % 88.6 düzeyinde gerçekleşmiştir. TL'nin hızlı değer kaybetmesi, reel faizdeki yükselme ve bankacılık sisteminin kredi arzını daraltması, özellikle dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalar ile sabit sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiş ve reel GSYİH % 7.5 oranında azalmıştır. Ancak ithalattaki hızlı daralma ve ihracat ile turizm gelirlerindeki artış nedeniyle net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı pozitif yönde olmuş, cari işlemler dengesi ise 2001 yılı sonunda 3.4 milyar \$ fazla vermiştir. Bununla birlikte enflasyon, faiz oranları ve döviz kurundaki olumsuz gelişmelere, iç borçlanma vade yapısındaki kısılmaya rağmen alınan önlemlerle kamu kesimi faiz fazlasının GSMH'ya oranı öngörülen hedefin üzerinde % 7 dolayında gerçekleşmiştir (TCMB, 2003:13-14).

Yaşanan 2001 krizinde, dış ticaret açığı 22.3 milyar dolardan 4.4 milyar dolara düşmüştür. Kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi milli hasılaya oranı (KKBG/GSMH) 2000 yılında % 11.8 iken, 4.6 puan artarak 2001 yılında % 16.4 olarak gerçekleşmiştir. TL'nin aşırı değerlenmesi 2000 yılında % 36.5 düzeylerinde iken, 2001 yılında % 12 seviyelerinde gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında % 51 iken, 2001 yılında 24.7 puan artarak % 75.7 oranında olmuştur. İç borçların GSMH oranı 2000 yılında % 29 iken, 2001 yılında 49.2 puan artarak % 69.2 seviyelerinde olmuştur (Tablo 5).

Şubat krizi Türkiye için ciddi kayıplara ve ağır faturalara mal olmuştur. Meydana gelen ağır kriz koşulları sabit kurun terk edilmesine ve IMF'den tekrar kredi almayı da

kolaylaştırmak için Amerika da bulunan ekonomist Kemal Derviş'in ülkeye davetine yol açmıştır. Krizin bu denli büyük olması ekonomi yönetimi içinde, yıllardır ertelenen gereklilikleri daha fazla ertelemenin mümkün olmadığını anlamsını kolaylaştırmıştır. Türkiye yeni ve geniş yetkilerle donanımlı ekonomi bakanı öncülüğünde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını hazırlamaya başlamıştır (Çiğdem, 2012:69).

3.3.4.Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)

Şubat 2001'de krizden hemen sonra yürürlüğe giren acil önlem paketi ve yapısal reformlar stratejisine bağlı olarak çıkarılan yasalar ve Haziran 2001'de uygulanmaya başlayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı bir önceki istikrara programı süresince göze alınmamış olan yapısal reformların IMF gerekleri doğrultusunda yerine getirilmesi olarak özetlenebilir. 2002 yılında uygulamakta olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde revize edilmiş ve bu dönemde de mali disiplin, kamu faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranının yüzde 6.5 olması, kamu kesiminde reformların tamamlanması, bankacılık kesiminin güçlendirilmesi gibi IMF denetimli kemer sıkma politikaları izlenmeye devam edilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011:594).

Yeni program Nisan ortasında açıklandı. Mayıs ortasında yürürlüğe girdi. Programda çok önemli bir mali disiplin hedefleniyor, parasal disiplin sözü veriliyor ve özellikle bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması gündeme getiriliyordu. Bunun dışında krize yol açan kurumsal yapının radikal biçimde değiştirilmesi söz konusuydu ve bu bir dizi yapısal reform planlanmıştı. Niyetin bu sefer 'ciddi' olduğunun bir göstergesi daha program açıklanmadan önce değiştirilen MB yasasıydı (Özatay ve diğerleri, 2009:14).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın (Kemal Derviş Programı) temel amacı, döviz kuru rejiminin terk edilmesi sebebiyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığın süratle ortadan kaldırmak, bu amaçla eski alışkanlıklara bir daha geri dönülmesine imkan vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapıları oluşturmak, ekonomik etkinliği sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek, makro ekonomik politikaları enflasyonla mücadele de etkin bir şekilde kullanmak, sürdürülebilir büyüme ortamı sağlamak, kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarını gidermektir (Karluk, 2009:448).

Bu doğrultuda (Karluk, 2009:448-449);

- Programın öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir.
- Kamuda kaynak tahsisi sürecinde saydamlık ve hesap verilebilirliğin sağlanması gerekir. Rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.
- Bütün bunlarla, katlanılan fedakarlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması amaçlanmaktadır.

Programın bu temel ilkeler çerçevesinde alt hedefleri şunlardır;

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmek, bankacılık sektöründe, kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı gerçekleştirmek, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir şekilde güçlendirmek
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve saydamlık ile bağlanacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak

Güçlü ekonomiye geçiş programında (GEGP)'de, önce 1990-1999 döneminde ve EMP çerçevesinde ekonomideki gelişmeler ve yapısal sorunlar özetlenmiş ve yapısal sorunlar çözülmeden ekonomik istikrarın sağlanamayacağı ve güçlü ekonomiye geçilemeyeceği tezi savunulmuştur. Programın bel kemiğini söz konusu makro ekonomik hedefler doğrultusunda yapılması gereken reformlar ve düzenlemeler oluşturmaktadır. GEGP 2001 yılı için enflasyonu durdurmayı ve istikrar sağlamayı hedeflemiştir. Çünkü GEGP'ye göre, ekonomideki istikrarsızlığın ve 2000 programının başarısızlığının nedeni yapısal sorunların uzun zaman çözülmemesi ve giderek ağırlaşmasıdır. Yapısal sorunlar çözülmeden sadece maliye ve para politikaları ile kur

düzenlemeleri ile ekonomik krizin önü alınamaz, enflasyon durdurulamaz. O halde öncelik yapısal ve kurumsal düzenlemelere bırakılmalıdır. Önceki programın başarısızlığında bazı yönetsel ve uygulamadan kaynaklanan nedenler vardı, fakat yapısal reformların gerçekleşmemesi de başarısızlıkta önemli rol oynadı, halkın programa olan inancı sarsıldı (Şahin, 2007:257).

3.3.5.Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye Ekonomisi

Türkiye ekonomisi, 2001 yılında gerçekleşen % 5.7'lik küçülmenin ardından 2008 yılında kadar yüksek büyüme hızlarına ulaşmıştır. 2002-2007 döneminde en büyük büyüme hızı % 9.4 ile 2004 yılında gerçekleşmiştir. 2005,2006 ve 2007 yıllarında gerçekleşen ekonomik büyüme oranı sırasıyla % 8.4, 6.9 ve 4.7 olmuştur. Hükümetin 2002 yılından itibaren kararlılıkla uyguladığı ekonomik ve mali politikaların sonucunda gelir ve giderler arasında uyumun gerçekleşmiş olması, bütçede etkinlik ve tasarruf artışı sağlamış, vergi gelirlerinde ise yüksek performans sayesinde bütçe gelirlerinin de olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede merkezi yönetim bütçe giderlerinin GSYH'ye oranı ile faiz giderlerinin bütçe içindeki hem de GSYH içindeki oranı azaltılmış; bütçe ağıının belirgin şekilde düşürülmesiyle ve her yıl istikrarlı bir şekilde elde edilen faiz dışı fazla neticesinde kamu kesimi borçlanma gereğinde (KKBG) ve kamu borç stokunun GSYH'ye oranında önemli oranda düşüşler sağlanmıştır. Tablo 7'den görüleceği üzere, 2002 yılında % 11.5 olan bütçe açığının GSYH içindeki payı 2007 yılı sonunda % 1.6'ya gerilemiştir. Bu gerilemeye paralel olarak KKBG'nin GSYH içindeki paylarında da düşüşler kaydedilmiş, 2002 yılında % 9.8 olan KKBG'nin GSYH içindeki payı 2007 yılında % 0.07'ye gerilemiştir (Taban, 2011:6).

Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) 2002 yılından itibaren 2005 yılına kadar sürekli düşüşler halinde ilerlemiştir. TÜFE 2002 yılında % 29.7 iken 2005 yılında ise % 7.7 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2002-2007 yılları arasında işsizlik oranlarında yıllar itibariyle fazla değişiklikler yaşanmamıştır. Bu yıllar arasında işsizliğin en fazla olduğu yıl 2004 yılı olmuş ve işsizlik o yıl % 10.8 seviyelerinde olmuştur. Kamu dışı net borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı 2002-2007 yılları arasında sürekli bir düşüş halinde olmuştur. Bu oran 2002 yılında en yüksek % 25.2 iken, 2007 yılında en düşük % 1.3 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 8).

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	350.476	454.781	559.003	648.932	758.391	843.178
BÜYÜME HIZI (%)	6.2	5.3	9.4	8.4	6.9	4.7
TÜFE (%)	29.7	18.4	9.3	7.7	9.7	8.4
BÜTÇE AÇIĞI/GSYH (%)	11.5	8.8	5.2	1.1	0.6	1.62
İŞSİZLİK ORANI (%)	10.3	10.5	10.8	10.6	10.2	10.3
KKBG/GSYH (%)	9.98	7.32	3.63	-0.07	-1.88	0.07
KAMU NET BORÇ STOKU/GSYH (%)	61.4	55.1	49.0	41.6	34.0	29.5
KAMU NET DIŞ BORÇ STOKU/GSYH (%)	25.2	17.2	13.4	6.5	4.0	1.3
KAMU NET İÇ BORÇ STOKU/GSYH (%)	36.2	37.9	35.7	35.2	30.0	28.1
CARİ AÇIK/GSYH (%)	0.3	2.5	3.7	4.6	6.1	5.9

Tablo 8: Temel Ekonomik Büyüklükler (2002-2007)

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2009

3.4.2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZ

3.4.1.2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin Çıkışı ve Alınan Önlemler

2007 yılının Eylül ayında önce ABD'de başlayan ve ardından bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatıyor. ABD'deki mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolar'lık bir büyüklüğe ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük piyasası olmuştu. Başlangıçta mortgage kredilerinin büyük ağırlığı yüksek kaliteli müşterilere verilen kredilerden oluşuyordu. Bunlara prime

mortgage kredileri deniyor. Zaman içinde krediler daha düşük kaliteli müşterilere de yönelmeye başladı. Bunlara da subprime mortgage deniyor. 2008 ortasında ABD’de subprime mortgage kredilerini hacmi 1.5 trilyon dolara kadar yükseltmişti. ABD’de faizler geçmişte son derece düşük seviyelerde olduğundan subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli gruplar büyük ölçüde değişken faizli kredileri tercih etmişlerdir. FED’in son dönemde faizleri peş peşe artırmaya konut fiyatlarındaki düşüşün eşlik etmeye başlaması bu kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememe sorunlarıyla karşılaşmasına yol açtı (Eğilmez ve Kumcu, 2011:359).

Ticari bankalar, bir yandan sını ve ticari sermayeden giderek uzaklaşırken, öte yandan da yatırım bankacılığını benimseyip kar kaynağı olarak bireysel gelirlere yöneldiler. Yatırım bankacılığı ve finansallaşmış kişisel gelir bileşimi, 2001-07 arasında ABD’de ve başka yerlerde çok büyük bir balonla sonuçlanmış, nihayetinde de felakete yol açmıştır (Lapavitsas, 2010:25-26).

Finansal piyasalarda başlayan durgunluktan dolayı 2007 yılında subprime krediler veren kuruluşların % 25’inden fazlası iflas etmiştir. Dünya’nın önde gelen yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers’in 600 milyar borç açıklayarak iflas etmesiyle mortgage krizi küresel finans krizine dönüşmüştür. Bu kriz 1929 Buhran’ından sonra en büyük küresel finans krizi olarak tarihe geçmiştir (Çiğdem, 2012:71-72).

2008 yılında başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, finansal piyasalarda ortaya çıkan olumsuzlukları gidermek için likiditeye yönelik önlemler almış ve politika faiz oranlarını aşamalı olarak indirmiştir (TCMB, 2009:34).

Barack Obama Dönemi’nde alınan önlemler: ABD’de yeni başkan Barack Obama’nın göreve gelmesi ile küresel krizin derinleşen etkisi karşısında, gerek ABD’nin gerekse tüm dünya’nın beklentileri yükseldi. Başkan Obama tarafından açıklanan, 787 milyar tutarındaki yeni ekonomik paket dört temel üzerine kuruldu (Sönmez, 2010:23-25):

- İstihdamı Arttırmak için Acil Eylem Planı
- Yoksul Aileler için Acil Yardım Planı
- Kredi Borcu Olan Ev Sahipleri için Eylem Planı
- Finansal Krizin Aşılması için Tüm Araçların Kullanılması

Bu temeller üzerine inşa edilen ekonomi paketi, aşağıdaki ayrıntılara sahipti:

- 2009 ve 2010 yıllarında geçerli olacak bu uygulama ile tam zamanlı olarak çalışanlar için 3 bin dolar vergi kredisi sağlandı.
- Küçük işletmelerin kredilere kolay ulaşmasını sağlayacak revize mevzuatlar yürürlüğe girdi.
- Küçük işletmelerin yatırım ve istihdam imkanlarının artması için 2009 yılı sınırlı olmak üzere 250 bin dolar tutarında ek teşvikten faydalanması sağlandı.
- Yatırımların önünü açmak için sermaye üzerinden alınan tüm vergiler kaldırıldı. Bu uygulamaya faal ya da yeni kurulacak olan tüm işletmeler de dahil edildi.
- 2009 yılı içinde okul, yol, köprü, enerji gibi hızlı altyapı projelerine harcanmak üzere 25 milyar dolar tutarında bir kaynak ayrıldı. Bu önlem ile 1 milyon kişi için istihdam sağlanması hedeflendi.
- Otomotiv sektörüne yönelik olarak, yeni nesil ürün araştırmaları ve teknoloji yenileme gibi amaçlar için 50 milyar dolar tutarında bütçe ayrıldı.
- Çalışanların ve ailelerinin yaklaşık yüzde 95'ine vergi iadesi desteği sağlandı. İşçiler için 500 dolar, aileler için ise 1000 dolar tutarında bir vergi iadesi kararı yürürlüğe girdi.
- Mal varlıkları üzerine ipotek konulan ve faturalarını ödemekte zorluk çeken emekliler için, 10 bin doları geçmeyecek şekilde kullandırılması sağlandı.
- Mortgage ile ilgili tüm sorunlar Hazine Konut-Kentsel Kalkınma Sekreterliğine (HUD) yönlendirilerek, gerekli planlamalar organize edildi.
- Ev sahiplerine yardım etmek için mevzuat değişikliğine gidilerek, yürürlükte bulunan İflas Kanunu revize edildi.
- Sağlık, emniyet, itfaiye ve yeni tesislerin hizmete girmesi amacıyla alınması planlanan 25 milyar dolar tutarındaki vergiden vazgeçildi.
- İpotek vergileri revize edilerek, 10 milyon orta sınıf ailenin iflası ertelendi.
- Küresel ısınmaya neden olan karbon emisyonunu azaltmak için “Karbon Emisyon Piyasası” sistemi kuruldu. Bu sistem çerçevesinde, zararlı atık emisyonu yapabildiğini sağlayan ticaretleştirilebilir hakların satılmasına imkan verilerek, şirketlerden 646 milyar dolar toplanmasına karar verildi.

- Gelecek on yılda sağlık reformları alanında kullanılmak üzere, 634 milyar dolarlık bütçe hazırlandı.

İngiltere’de Alınan Önlemler: Dünyayı saran kriz, Avrupa’nın ikinci büyük ekonomisi İngiltere’yi de önlem almaya sevk etti. İngiltere’nin açıkladığı paketin büyüklüğü, 400 milyar sterlin (691 milyar dolar) buldu. Hükümet bankalara 50 milyar sterline (87.8 milyar dolar) kadar sermaye enjekte ederken, bu miktarın yarısı tercihli hisse ya da sürekli faiz getiren hisseler şeklinde değerlendirildi. İngiliz hükümeti, bankaların kısa ve orta vadeli borçlanması için 250 milyar sterline (439 milyar dolar) garanti etti. İngiltere Merkez Bankası (BoE), bankalara, yeterli nakit bulunmasını sağlamak için ihaleler yoluyla 200 milyar sterlin (351 milyar dolar) tutarında borç verdi. Böylece BoE’nin uygulanan likidite ihalesi sayısı iki katına çıkarken, üç aylık sterlin ve haftalık dolar ihaleleri de para politikası olarak uygulandı (Sönmez, 2010:25).

3.4.2.2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisine Makro Ekonomik Açıdan Etkileri

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
GSYH DA Kİ DEĞİŞİM (%)	0.7	-4.8	9.2	8.8	2.1	4.1	2.9
İŞSİZLİK ORANI (%)	10	13.1	11.1	9.1	8.4	9	9.9
İTHALAT (Milyon \$)	201964	140928	185544	240842	236545	251661	242.224
İHRACAT (Milyon \$)	132.027	102.143	113.883	134.907	152.462	151.803	157.715
NET DIŞ TİCARET	-69936	-38786	-71661	-105935	-84083	-99859	-54165
İHRACAT/ İTHALAT (%)	65.4	72.5	61.4	56	64.5	60.3	65.1
ENFLASYON (%)	10.06	6.53	6.4	10.45	6.16	7.4	8.17

Tablo 9: Seçilmiş Makro Ekonomik Göstergeler

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Raporu (2014)

2007 yılının Eylül ayında önce ABD’de ortaya çıkan ve daha sonra tüm dünya’ya yayılan Küresel Finans Krizi Türkiye üzerinde de olumsuz yönde etki bırakmıştır. Türkiye ekonomisi olumsuz neticeler çerçevesinde; GSYH’da ki değişim 2008 yılında % 0.7 iken 2009 yılına gelindiğinde bu oran -4.1 puan azalmayla birlikte % 4.8 seviyelerinde düşmüştür. İşsizlik oranı ise, 3.1 puan artarak 2009 yılında % 13.1 dolaylarında artmıştır. 2008 yılı sonunda % 10.06 olan enflasyon oranı 3.53 puan azalış ile 2009 yılında % 6.53 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 9).

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BÜTÇE AÇIĞI/GSYH (%)	-1.8	-5.5	-3.6	-1.4	-2	-1.2	-1.3
KKBG/GSYH (%)	1.6	5.1	3.65	1.37	2.08	1.18	1.39
TOPLAM KAMU KESİMİ NET BORÇ STOKU KESİMİ (Milyar TL)	268	309.8	317.8	290	240.6	197.7	177.9 (3.Çeyrek)
TOPLAM KAMU KESİMİ NET BORÇ STOKU KESİMİ/GSYH (%)	28.2	32.5	28.9	22.3	17	12.7	10.4 (3.Çeyrek)
NET DIŞ BORÇ STOKU (Milyar Dolar)	151.2	146.0	172.9	182.6	189.1	229.3	233.9
NET DIŞ BORÇ STOKU/GSYH (%)	20.3	23.7	23.6	23.6	24.1	28	29.2
CARİ AÇIK/GSYH (%)	-5.7	-2.3	-6.4	-10	-6.2	-6.8	-6

Tablo 10: Temel Makro Ekonomik Gelişmeler (2008-2014)

Kaynak: T.C. Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK

Bütçe açığındaki artışın finansman açığını artırmasından dolayı KKBG'nin GSYH içindeki payı % 1.6'ya yükseltmiştir. Kriz yılı 2009 yılında bütçe açığının GSYH içindeki payı % 5.5'e yükselmesi, KKBG'nin GSYH içindeki payını da % 5.1'e yükseltmesine neden olmuştur. Yine aynı dönemde Türkiye'nin net dış borç stoku artmasına rağmen, net kamu borç stokunun hem düzey hem de GSYH'ye oranı azalmıştır (Tablo 10) (Taban, 2011:17-18).

3.4.3.2008 Küresel Ekonomik Krizin Dünya Ekonomisine Makro Ekonomik Açıdan Etkileri

Ağustos 2007'den bu yana dünya ekonomisini yavaş yavaş etkisi altına alan fırtına, finansallaşmış kapitalizmin tam anlamıyla olgunlaşmış krizidir (Lapavitsas, 2010:25).

2007 yılının Ağustos ayında ABD emlak piyasalarında başlayan ve 2008 yılının Eylül ayında başta ABD'de olmak üzere bazı büyük mali kuruluşların iflas etmesiyle derinlik ve yaygınlık kazanan küresel mali krizin olumsuz etkileri 2008 yılının ikinci yarısından itibaren reel ekonomi üzerinde de hissedilmeye başlamıştır. 2008 yılının üçüncü çeyreği itibariyle, özellikle gelişmiş ülkelerde olmak üzere, büyüme oranları küresel ölçekte keskin bir şekilde yavaşlamıştır. Yılın dördüncü çeyreğine ilişkin göstergeler ise iktisadi faaliyetteki yavaşlamanın daha da derinleşeceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, 2008 yılının yaz aylarında hızlı bir şekilde artan emtia ve petrol fiyatları, özellikle sanayileşmiş ülkelere kaynaklanan talepteki azalma sonucunda yılın üçüncü çeyreğinden itibaren sert bir şekilde gerilemiştir. İktisadi faaliyetteki belirgin yavaşlama ve emtia fiyatlarındaki sert düşüşler, enflasyonun küresel ölçekte gerileme eğilimine girmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, başta sanayileşmiş ülkelere olmak üzere, merkez bankaları politika faiz oranlarında önemli ölçüde indirim gitmiştir (TCMB, 2009:30).

2008 Küresel Finans Krizi Türkiye'de olduğu kadar başta ABD ile Merkez ve Çevre Avrupa ülkelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Merkez Avrupa ülkelerinden olan İtalya 2008 yılında % 1.3 oranında daralma yaşamıştır. Çevre Avrupa ülkelerinde ise 2008 yılında daralma yaşayan ülke % 3.6'lık oranla Estonya olmuştur. 2008 Küresel Finans Krizinden sonra 2009 yılında Merkez Avrupa ülkelerinin tamamında bir daralma yaşanmıştır. Bu daralmayı en fazla hissedilen devletler % 5'lik bir oranla Avrupa'nın en

büyük ekonomisine sahip olan Almanya ve İtalya'dır. Almanya'yı takip eden diğer Avrupa devletleri ise, % 4.9 ile İngiltere, % 3.6 ile İspanya ve % 2.2 ile Fransa'dır. Çevre Avrupa'da ise, Polonya hariç diğer Avrupa devletleri küresel krizin etkilerini olumsuz anlamda yaşamışlardır. Bu olumsuzluktan en fazla etkilenen devlet % 15 oranıyla Litvanya olmuştur. Bu devleti sırasıyla Estonya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan devletleri takip etmiştir (Tablo 11).

BÖLGELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
DÜNYA	3	-0.6	5.1	3.8	3.2	3.3	3.4	3.1
MERKEZ ÜLKELER	0.5	-3.2	3	1.6	1.5	1.4	1.8	2
ÇEVRE ÜLKELER	6.1	2.4	7.4	6.2	4.9	4.7	4.6	4.0
MERKEZ AVRUPA	0.7	-4.1	2	1.4	-0.6	-0.4	0.9	1.5
İTALYA	-1.3	-5	1.8	0.4	-2.4	-1.9	-0.4	0.8
İNGİLTERE	0.5	-4.9	1.7	1.1	0.3	1.7	3.2	2.7
ALMANYA	1.2	-5	4	3.1	0.9	0.5	1.6	1.5
İSPANYA	0.9	-3.6	-0.3	0.4	-1.6	-1.2	1.4	3.1
FRANSA	0.3	-2.2	1.7	1.7	0.3	0.3	0.2	1.2
YUNANİSTAN	2	-2	-4	-6.9	-7	-3.9	0.6	2.5
ÇEVRE AVRUPA								
ESTONYA	-3.6	-14.1	3.3	8.3	1.6	3.8	4	3.9
LİTVANYA	2.9	-15	1.4	5.9	2.4	3.5	3.6	3.9
MACARİSTAN	0.9	-6.8	1.3	1.6	-0.3	1.1	1.4	2.1
ROMANYA	7.3	-6.6	-1.6	2.5	1.4	2.9	2.2	2.4
BULGARİSTAN	6	-5	0.4	1.8	0.6	0.9	0.6	1.8
POLONYA	5	1.7	3.9	4.5	2	1.6	2.2	2.9

Tablo 11: Kriz ve Dünya: 2008-2014'te Büyüme ve 2015 Tahmini

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Eurostat

ÜLKELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	14.718.6	14.418.7	14.964.4	15.517.9	16.163.2	16.768.1	17.419.3
JAPONYA	4.849.2	5.035.1	5.495.4	5.905.6	5.937.9	4.898.5	5.354.4
ÇİN	4.457.7	5.105.8	5.949.6	7.314.5	8.386.7	9.469.1	8.283.3
ALMANYA	3.640.7	3.306.8	3.310.6	3.631.4	3.427.9	3.636.0	3.485.9
İNGİLTERE	2.709.6	2.217.4	2.296.9	2.464.6	2.470.6	2.523.2	2.919.1
İTALYA	2.318.2	2.116.6	2.059.2	2.198.4	2.014.4	2.072.0	2.355.3
BREZİLYA	1.653.5	1.622.3	2.142.9	2.474.6	2.247.7	2.246.0	2.155.6
İSPANYA	1.600.9	1.458.1	1.387.4	1.455.9	1.323.2	1.358.7	1.567.7
KANADA	1.542.6	1.370.8	1.614.1	1.778.6	1.821.4	1.826.8	1.713.4
HİNDİSTAN	1.223.2	1.365.3	1.708.5	1.880.1	1.858.7	1.876.8	1.908.3
MEKSİKA	1.101.3	895.0	1.051.1	1.171.2	1.185.7	1.260.9	1.273.5
ENDONEZYA	510.5	538.6	709.3	845.6	877.8	870.3	777.8
RUSYA	1.660.8	1.222.6	1.524.9	1.904.8	2.017.5	2.096.8	2.127.5
AVUSTRALYA	1.054.6	997.6	1.249.4	1.498.4	1.555.6	1.505.9	1.125.8
FRANSA	2.937.3	2.700.7	2.651.8	2.865.3	2.688.2	2.807.3	3.089.1
GÜNEY KORE	1.002.2	901.9	1.094.5	1.202.5	1.222.8	1.304.5	1.167.6
HOLLANDA	935.7	860.3	837.9	894.6	823.6	853.8	902.0
İSVİÇRE	524.3	509.5	549.1	658.9	631.2	650.4	525.6
BELÇİKA	509.8	474.5	472.1	513.8	483.2	508.3	535.0

Tablo 12: GSYİH, 2008-2014, Cari Fiyatlarla, Milyar \$

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Göstergesi (2014)

Dolar bazında bakıldığında ülkeler arasında 2008-2014 yıllarında en çok GSYİH elde eden devlet ABD olmuştur. Yaşanan 2008 Ekonomik Krizinden etkilenmiş ve diğer ülkeler gibi 2009 yılında GSYİH'sı azalmıştır. Küresel Krizi'nden sonra 2009 yılında Asya ülkeleri arasında Japonya ve Çin GSYİH'nı sırasıyla 1859 ve 6481 milyar dolar artırırken bir diğer Asya ülkesi olan Güney Kore'nin GSYİH'sının 1003 milyar dolar azaldığı görülmektedir. Merkez Avrupa ülkelerinin, başta güçlü bir ekonomiye sahip olan Almanya olmak üzere yaşanan ekonomik krizden etkilendiği ve GSYİH içersindeki payının 3339 milyar dolar azaldığı görülmektedir. (Tablo 12).

GELİŞMİŞ ÜLKELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
ALMANYA	2.8	0.2	1.2	2.5	2.1	1.6	0.9	1.5
ABD	3.8	-0.3	1.6	3.1	2.1	1.5	1.6	2.1
AVUSTURYA	3.2	0.4	1.7	3.5	2.6	2.2	1.6	1.8
DANİMARKA	3.4	1.3	2.3	2.8	2.4	0.5	0.3	1.7
FRANSA	3.2	0.1	1.7	2.3	2.2	1	0.6	1.3
İNGİLTERE	3.6	2.2	3.3	4.5	2.8	2.6	1.4	0.9
İRLANDA	3.1	-4.5	-0.9	1.2	1.9	0.5	0.3	1.2
İSPANYA	4.1	-0.2	2	3.1	2.4	1.5	-0.2	0.6
İSVEÇ	3.3	1.9	1.9	1.4	0.9	0.4	0.2	1.8
İTALYA	3.5	0.8	1.6	2.9	3.3	1.3	0.2	1.5
JAPONYA	1.4	-1.3	0.7	0.3	0	0.4	2.7	2
KANADA	2.4	0.3	1.8	2.9	2.3	2.2	1.9	2
YUNANİSTAN	4.2	1.3	4.7	3.3	1.5	-0.9	-1.4	0.3
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER								
ARJANTİN	8.6	6.3	10.5	9.8	1.0	10.6	23.9	28.2
BREZİLYA	5.7	4.9	5	6.6	5.4	6.2	6.3	5.9
ÇİN	5.9	-0.7	3.3	5.4	2.6	2.6	2.1	2.5
ENDONEZYA	9.8	5	5.1	5.3	4	6.4	6.4	6.7
FİLİPİNLER	9.3	3.2	4.1	4.7	3.4	4.3	4.2	1.7
HİNDİSTAN	8.3	10.6	9.5	9.5	10.2	9.5	6.3	7.5
İSRAİL	4.6	3.3	2.7	3.4	1.7	1.5	0.4	1.8

Tablo 13: Enflasyon 2008-2015, %

Kaynak: IMF, Economist Intelligence Unit, World Bank, IMF (*) Tahmini

2008 Küresel Finans Krizi, gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin makro ekonomik göstergelerinden biri olan enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Gelişmiş ülkeler sıralamasında enflasyonun en fazla yaşandığı ülke Yunanistan'dır. Yunanistan'da bu oran % 4.2'dir. Daha sonra onu en yakın takip eden ülke İspanya olmuştur. İspanya'da enflasyon 2008 yılında bir önceki yıla göre 1.3 puan artarak % 4.1'e yükselmiştir. 2008 finansal Krizi'nin enflasyon bazında gelişmiş ülkelerde en az yaşandığı ülke Japonya olmuştur. Japonya'da enflasyon oranı % 1.4 seviyelerinde

gerçekleşmiştir. Japonya'ya en yakın ülke % 2.4 enflasyon oranı ile Kanada olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre enflasyondan daha fazla etkilenen ülkeler olmuşlardır. Enflasyon oranının gelişmekte olan ülkeler sıralamasında başı çeken ülkesi % 9.8 enflasyon oranıyla Endonezya olmuştur. En yakın takipçisi olarak % 9.3 enflasyon oranıyla Filipinler gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler içerisinde enflasyondan en az etkilenen ülke % 4.6 oranıyla İsrail olmuştur (Tablo 13).

ÜLKELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
İSPANYA	11.3	17.9	19.9	21.4	24.8	26.1	26.4	23.5
İRLANDA	6.1	1.2	13.9	14.6	14.7	13	11.2	10.5
YUNANİSTAN	7.6	9.5	12.5	17.7	24.2	27.3	25.8	23.8
ABD	5.8	9.3	9.6	8.9	8.1	7.4	6.3	5.9
İTALYA	6.8	7.8	8.4	8.4	10.7	12.2	12.6	12
FİNLANDİYA	6.4	8.2	8.4	7.8	7.7	8.2	8.5	8.3
İSVEÇ	6.2	8.3	8.6	7.8	8	8	8	7.8
KANADA	6.2	8.3	8	7.4	7.3	7.1	7	6.9
İSRAİL	6.2	9.4	8.3	7.1	6.9	6.3	6	6
ALMANYA	7.4	7.8	7.1	6	5.5	5.3	5.3	5.3
İNGİLTERE	5.5	7.7	7.9	8.1	8	7.6	6.3	5.8
LÜKSENBURG	4.4	5.5	5.8	5.7	6.1	6.9	7.1	6.9
JAPONYA	4.0	5.1	5	4.6	4.3	4	3.7	3.8
AVUSTURYA	3.9	4.8	4.4	4.2	4.4	4.9	5	4.9
DANİMARKA	1.7	6	7.5	7.6	7.5	7	6.9	6.6

Tablo 14: İşsizlik Oranları 2008-2015, %

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Göstergeler, (*) Tahmini

İşsizlik oranları ülkeler itibarıyla büyük farklılıklar göstermektedir. İşsizliğin en fazla yaşanmış olduğu ülke % 11.3 ile İspanya olmuştur. İspanya'yı ikinci sırada takip eden ülke konumunda % 7.6'lık işsizlik oranıyla Yunanistan olmuştur. 2008 küresel finans krizinin merkezi konumunda olan ABD'de işsizlik oranı % 5.8 oranında seyretmektedir. İşsizliğin en az yaşandığı ülkeler % 4 seviyesinin altında bulunan % 3.9 ile Avusturya ve % 1.7 ile Danimarka'dır (Tablo 14).

GELİŞMİŞ ÜLKELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	-2.5	-5.4	-10.3	-10.1	-9.1	-7.5	-4.9	-2.8
JAPONYA	-2.4	-2.9	-7.6	-6.7	-8.2	-8	-8.2	-8.1
AVRUPA BÖLGESİ	-0.6	-2.1	-6.2	-6.1	-4.1	-3.6	-2.9	-2.5
ALMANYA	-0.3	-0.4	-2.2	-3.2	-0.4	0.1	0.1	0.8
FRANSA	-2.3	-2.9	-7.2	-7	-5.2	-4.7	-4.1	-4.4
İTALYA	-1.4	-2.3	-5	-3.9	-3.5	-3.1	-2.8	-3.0
İNGİLTERE	-2.7	-4.6	-10.9	-9.9	-7.6	-5.8	-5.6	-5.1
İSPANYA	2.5	-2.3	-8.5	-5.2	-3.6	-9	-6.8	-5.7
ÇİN	2	0.9	-1.1	-0.7	0.1	-0.2	-0.6	-3
RUSYA	6.2	5.6	-4.2	-1.9	3.3	2.7	0.6	0.4
ARJANTİN	-2.9	-2.5	-1.2	-0.3	-1.4	-3.1	-3.3	-2.6
BREZİLYA	-1.9	-1.2	-3.5	-1.7	-2.6	-2	-3.3	-5
ENDONEZYA	-1.3	-0.1	-1.6	-0.7	-1.1	-1.9	-2.2	-2.3
HİNDİSTAN	-0.5	-4.9	-5.4	-3.4	-2.9	-3.8	-8	-4.3
GÜNEY AFRİKA	-0.6	-1.4	-5.2	-4.8	-4.5	-5.9	-5.9	-4.3

Tablo 15: Bütçe Dengesinin GSYİH'ya Oranı

Kaynak: 2014 Yılında Türkiye, Dünya Ekonomisi 2015 Yılından Beklentiler Raporu

2008 yılı Küresel Finans Krizi, başta dünya'nın ikinci büyük ekonomisine sahip İngiltere'yi ve diğer ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz etkileniş bütçe dengesinin GSYİH'ya oranını gelişmiş ülkelerde 1.4 azaltarak % 1.8 seviyesine, gelişmekte olan ülkelere ise, 1.5 oranında bir azalma ile % 0.3 seviyelerinde seyretmesine neden olmuştur (Tablo 15).

Gelişmiş ülkelerde kamu borç stokunun da kamu açıklarındaki artışlara paralel şekilde 2009 ve 2010 yıllarında yüksek oranlarda artması bekleniyor. ABD'de hükümet

borç stokunun GSYH'ya oranı 2007 yılında yüzde 63.1 iken bu oran 2008 yılında yüzde 70.5'e çıktı ve 2009'da yüzde 100'e yaklaştı. Bu oranın 2010'da ise yüzde 112'ye çıkacağı tahmin ediliyor. Gelişmiş merkez Ülkeler genelinde 2007 yılında yüzde 73.2 olan kamu borç stoku oranının 2009 yılında yüzde 91.9'a, 2010 yılında ise yüzde 99'a yükseleceği tahmin ediliyor. Çevre ülkelerin çoğunun kamu borç stoklarında önemli miktarda bir bozulma beklenmiyor (Sönmez, 2010:20-21).

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
REEL GSYH BÜYÜMESİ (%)	2.9	2.7	0.6	-4.1	2	1.6	-0.7	-0.4
GENEL DEVLET BRÜT BORÇ STOKU/GSYH (%)	68.7	66.5	70.3	80.2	85.9	88.3	92.9	95.2
REEL GSYİH (%)	3.3	3	0.4	-4.5	2	1.6	-0.7	-0.4
YILSONU İŞSİZLİK (%)	7.8	7.3	8.2	9.6	10.1	10.1	11.3	11.9
İTHALAT/GSYH (%)	16.38	16.56	17.50	14.21	16.88	18.64	18.84	18.07
DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyar Dolar)	-27.71	10.07	-79.61	21.71	16.76	-26.08	106.16	209.25
CARİ İŞLEMLER DENGESİ (Milyar Dolar)	-10.2	3.29	-212.37	-16.44	13	16.70	171.24	302.55
CARİ İŞLEMLER/GSYH (%)	-0.1	0.03	-1.56	-0.13	0.11	0.13	1.40	2.37
İHRACAT/GSYH (%)	16.12	16.64	16.91	14.39	16.75	18.44	19.70	19.71

Tablo 16: Avro Bölgesi - Temel Ekonomik Göstergeler

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Göstergeler (2014)

Avro Bölgesi, 2008 Küresel Finans Krizi'nin yaşanması ile birlikte zor durumda kalmışlardır. Bu durum makro ekonomik istikrar değişkenlerinde değişmelere neden olmuştur. Bunlardan bazıları; 2008 yılında büyüme oranı 2007 yılına göre 2.1 puan azalma göstererek % 0.6'ya düşmüş ve 2009 yılında ise % -4.1 ile negatif büyüme devam etmiştir. Yılsonu itibariyle 2008 yılında bir önceki yıla göre reel GSYİH

oranında 2.6 puanlık bir azalma söz konusu iken, işsizlik oranlarında 9 puanlık bir artış yaşanmıştır. Bu durum yılsonunda reel GSYİH % 0.4, işsizliğin ise % 8.2 olduğunu göstermektedir. Yaşanan kriz ile beraber 2008 yılında ihracatın GSYH karşılama oranında da bir azalma söz konusu olmuştur, bir önceki yıla göre 2.52 puanlık bir azalma göstererek % 14.39 seviyelerinde kalmıştır (Tablo 16).

3.4.4.2008 Küresel Krizi'nin Sonuçları

Kriz, her ne kadar başlangıçta bir ipotekli kont krizi olarak ortaya çıksa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüştü, ardından da hızla reel sektöre sıçradı. Bu durum, çevre “yükselen ekonomileri” daha da derinden etkiledi. 2002 sonrasında dünyada ikame edilen finansal mimari ve üretim paradigması bu sonucu hazırladı (Sönmez, 2010:21).

Balonun patlamasının analitik açıdan en önemli özelliği, bankaların likidite ve ödeme gücü sorunlarının birbirini destekleyerek, krizi adım adım ağırlaştırmasıydı. Bu kişisel gelirin finansallaşması ile yatırım bankacılığının doğrudan bir sonucuydu. Yatırım bankacılığı uygulamalarının yaygın bir şekilde benimsenmesi, ticari bankalar açısından likidite ile ödeme gücü arasındaki gerilimi şiddetlendirdi. Bu arada bağımsız yatırım bankaları hep birlikte baskılara maruz kalıyorlardı (Lapavitsas, 2010:33-34).

ABD’de başlayan ve diğer Avrupa ülkelerine de sıçrayan kriz ekonomileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri mağdur durumda bırakmıştır. Krizin gelişme yolundaki ülkeleri de derinden etkilemesinin birçok nedeni vardır. Her şeyden önce bu ülkeye yönelik sıcak para çekilmeye başlandı. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde sorunlar çıkınca bu sorunların gelişmekte olan ülkeleri de etkileyebileceği korkusu sıcak paranın çıkmasına yol açtı. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi, talebinde gerilemesine yol açınca gelişme yolundaki ülkelere yapılan ithalatta azalma olmaya başladı. Bu durum gelişme yolundaki ülkelerin dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin küçülmeye başlamasına yola açtı. Bütün bu karşılıklı daralma eğiliminin bir sonucu olarak bu kez petrol, metal fiyatları çok hızlı bir düşüşe girdi. Bu da ayrıca deflasyonist bir etki yaratmaya başladı (Eğilmez ve Kumcu, 2011:361-362).

2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin sonuçlarını genel anlamda dört başlık altında da toplayabilir;

3.4.4.1.Konut Fiyatlarındaki Meydana Gelen Düşüş

ABD’de emlak fiyatlarını ölçmek üzere kullanılan Case Shiller endeksi 2007 ortasından 2008 ortasına kadar % 16 oranında düşüş gösterdiği sırada uzmanlar bu endeksin % 10 oranında daha düşmesi gerektiğini öne sürüyorlardı. Sahip oldukları emlaklerin fiyatının yükselmesiyle refahlarının arttığını düşünen ve bu çerçevede borçlanıp para harcayan Amerikalılar için bu büyük bir şok oluşturuyordu. İngiltere’de emlak sahipleri daha da borçluydu. Yani bir anlamda kapitalizmin son yükselişi emlak fiyatlarının şişmesine üzerine kurulmuştu. Emlak fiyatları artıyor, emlak sahipleri kendilerini daha zenginleşmiş hissedip borçlanarak harcamalarını artırıyorlar, bu ekonomiye canlılık getiriyor ve emlak fiyatları da artıyordu. Emlak fiyatları arttıkça emlak talebi de artıyor, bu kez emlake dayalı kağıtlarla yapılan finansal işlemler büyüdükçe büyüyordu. Herkes yatırım amacıyla ikinci, üçüncü gayrimenkulünü alıyordu. Bu alımların altında yatan varsayım bunların günün birinde daha yüksek bedelle satılabileceği varsayımıydı. Bu varsayımın olmayabileceği anlaşılınca fiyatlar düşmeye ve balon sönmeye yöneldi (Eğilmez ve Kumcu, 2011:359-360).

3.4.4.2.Büyüme Oranındaki Düşüşler

Finansal krizin reel ekonomiye yansımaları nedeniyle hem ABD ve Avrupa gibi gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranlarında azalışlar görülmüştür. Konut kredisi kaynaklı krizler sonrası iyileşmenin bankacılık ve hisse senedi krizlerine göre daha fazla zaman almaktadır. Onun içi büyüme oranlarının yükselmesi zaman almıştır (Çiğdem, 2012:77).

3.4.4.3.İşsizlik Oranlarındaki Artış

ABD’de başlayan bu kriz Avrupa ülkelerine de sıçramış bunun yanında ekonomileri gelişmiş ülkelere bağlı olan Çin, Rusya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde krize maruz kalmıştır. Kriz gelişmiş ülkelerin finans sektörünü çöktürirken, gelişmekte olan ülkelerin özellikle reel sektörlerinin daralmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkeler bu krizle mücadele edebilmek için bir dizi kurtarma ve teşvik paketleri açıklamışlardır. Ülkeler finansal önlemler paketleri yanında vergi indirimleri ve kamu

harcamalarını artırıcı önlemlerin yer aldığı mali paketleri de yürürlüğe koymaya başlamışlardır. Merkez bankaları birbirleriyle eşgüdümlü olarak faizleri düşürmüşler ve likidite artırıcı ortak önlemler almaya karar vermişlerdir. Ancak bütün bu önlemler gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin durgunluğa girmesini engelleyememiştir. Bunun yanında kriz finans ve reel sektörün istihdamına da yansiyarak yüz binlerce kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur (TOBB, 2009:3).

3.4.4.Enflasyonist Etki

Küresel kriz'den dolayı enflasyon oranları artış göstermiştir. Para birimi Euro'ya sabitlenmiş olan ülkelerde enflasyon oranları 2007 yılı başında yüzde 5 seviyesinde iken, 2008 yılının ortasında yüzde 14 seviyesine yükselmiştir. Benzer bir şekilde para birimlerini ABD dolarına karşı sabit tutan orta doğu ülkelerinde de görülmüş ve enflasyon oranları ortalama 4 kat artmıştır. Aynı dönemde dalgalı kur rejimi uygulayan ülkelerde enflasyon oranındaki artış ise sabit kur rejimi uygulayan ülkelerdeki artışa göre daha sınırlı kalmış ve ortalama yüzde 3 seviyesinden yüzde 7 seviyesine yükselmiştir (Çiğdem, 2012:80).

3.4.5.2008 Küresel Ekonomik Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi

Türkiye de diğer ülkeler gibi küresel krizden ağır biçimde etkilendi. Birçok ülkeyi 2008 başlarında ya da ortalarında etkileyen küresel kriz Türkiye de etkisini 2008 yılının son çeyreğinden itibaren gösterdi. Krizin etkilemesiyle birlikte para politikası ve maliye politikası da gevşetildi. 2009 yılında bütçe açığı bir önceki yılın üç katı kadar yükseldi. Maliye politikası uygulaması çerçevesinde bazı kesimlerde vergi indirimleri uygulandı. Para politikası ise asıl olarak faiz indirimlerine yöneldi. Merkez bankası referans faizini hızlı biçimde ve önemli oranda indirdi. Bu indirim hem piyasa da talebin daha fazla erimesini engelledi hem de Hazine'nin borçlanma ihtiyacının minimum maliyetle karşılanmasını sağladı. Merkez bankası ayrıca ekonominin canlanmasına yardımcı olmak üzere kredilerin genişletilmesini sağlamak için mevduat karşılık oranlarını düşürdü ve bu karşılıklara faiz vermeye başladı (Tablo 17) (Eğilmez ve Kumcu, 2011:362).

YIL	TASARRUF MEVDUAT FAİZ ORANI (%)	TCMB REESKONT FAİZ ORANI (%)	İTERBANK GECELİK FAİZ ORANI (%)
2007	21.03	25.00	15.75
2008	25.68	25.00	15.00
2009	15.67	15.00	6.50
2010	12.98	14.00	1.50
2011	15.90	17.00	5.00
2012	16.10	13.50	5.00

Tablo 17: 2007-2012 Yılları Arası Faiz Oranları

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler (1923-2011), TCMB

Derin bir küresel çöküşün ardından, geniş kapsamlı devlet müdahaleleriyle talebin desteklenmesi ve finans piyasalarındaki belirsizliğin ve sistematik riskin düşülmesi çabası, daha önemli bir çöküş riskini şimdilik önledi. Ama bu devlet müdahalelerinin, büyük bütçe açıkları ve beraberinde önemli büyük kamu borç stoklarına yol açtığı da madalyonun diğer yüzünde yatan gerçek. 2009'un son çeyreği ile kriz, "devletin mali krizi"ne dönüşmeye başladı (Sönmez, 2010:28).

SONUÇ

Makro ekonomik istikrar değişkenleri, ulusal ekonomileri ve dünya ekonomilerini analiz etmek için kullanılmaktadır. Bu değişkenler ekonomik büyümeyi ölçmede, diğer ülkelerle olan dış ekonomik ilişkilerinde ve finans piyasalarındaki meydana gelen gelişmelerin izlenmesinde kullanılarak bir ülkenin ekonomik performansını gösteren göstergeler olarak yorumlanmaktadır.

Makro ekonomik istikrar değişkenleri, iktisat politikasının araçları olan para, maliye ve gelirler politikası araçlarının çerçevesinde kullanılarak piyasa ekonomisinin bozulmadan, dengeli bir şekilde çalışmasını sağlayarak ekonomi de sürdürülebilirliği amaçlamaktadır. Söz konusu değişkenlerin hepsinin aynı anda kontrol altında tutulabilmesi sonucunda ekonomik düzen, ekonomik yapı ve ekonomik süreç belli sınırlar içerisinde gerçekleşebilmektedir. Bu değişkenlerin kontrol altında tutulması, yüksek büyüme, iktisadi etkinlik, gelir dağılımda eşitsizliğin azalmasına ve fiyat istikrarının sağlanması gibi iktisadi amaçlara neden olmaktadır. Ama yaşanan her ekonomik olay çok karmaşık ve değişkenli olduğundan dolayı ekonomik değişkenler kontrol altında tutulamamaktadır. Bu durum iktisat politikası kapsamında hükümetin makro ekonomik dengelerin nasıl ve hangi yönde değiştirileceğini belirleyen kararları alması sonucunda gerçekleşmektedir.

Türkiye ekonomisi çeşitli boyutlarda ve farklı yapılarla krizler yaşamıştır. Bu krizlerin bir bölümü kendi dışında gerçekleşen gelişmelerden kaynaklanırken diğer bir bölümü ise, kendi yapmış olduğu yanlış iktisat politikası hatalarından kaynaklanmaktadır. 1990'larda yaşanan olumsuzluklar ilk olarak 1991 yılında yaşanan Körfez Krizini ortaya çıkardı. Yaşanan bu kriz, Irak ekonomisinin kötüye gitmesi nedeniyle Irak-Kuveyt arasında çıkan anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Ekonomi de 1990'da gerçekleşen canlanma, 1991'de yaşanan Körfez Kriziyle tekrar durmuştur. 1991 yılından sonra ekonomi de yaşanan olumsuzluklar daha sonra yanlış uygulanan iktisat politikası hataları nedeniyle 1994 Ekonomik Krizi'ni ortaya çıkardı. Yaşanan bu kriz, yanlış uygulanan iktisat politikası aracı olan maliye politikasından, borçlanma politikasının ekonomik kurallar çerçevesinde yönetilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum ekonomik dengeleri ciddi biçimde etkilemiştir. Alınan kararlar sonucunda ekonomik dengeleri gözeten ve sürdürülebilirliği bir temele oturtmak amacıyla 5 Nisan

1994 İstikrar Kararları uygulamaya konulmuştur. Alınan bu kararlar, hızla büyüyen ekonomi karşısında istikrarlı bir yapı oluşturamamış ve başarılı olamamıştır. Türkiye ekonomisi 5 Nisan 1994 istikrar kararlarından sonra 2000’li yılların başında Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizleri olan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerini yaşamıştır. Bu ekonomik kriz mali nitelikli bir kriz olup yanlış uygulanan iktisat politikası ile birlikte faiz ve kurların artışlarından kaynaklanmaktadır. Türkiye ekonomisi her geçen gün ağırlaşan yeni bir ekonomik bunalıma sürüklenmeye başladı. Hükümet yaşanan bu bunalımdan kurtulmak için dışarıdan yardım almaya karar verdi ve Aralık 1999’da IMF ile Stand-by anlaşmasını imzalayarak 2000-2002 yılları arasında uygulanacak olan Enflasyon ile Mücadele Programı (EMP) yürürlüğe girdi. Bu program kamu kesimi açıklarını kontrol altında tutarak faiz oranlarını ve enflasyonu düşürmeye yönelik önlemler alarak ekonominin büyüme potansiyelini arttırmayı amaçlamaktadır. Enflasyon ile mücadele programında belirlenen para ve döviz kuru politikaları sadakatli bir şekilde uygulanmasına rağmen, program başarılı olamadı. Yaşanan bu başarısızlık ve ekonomide yaşanan bu olumsuzluklar adeta Türkiye ekonomisinde yeni bir krizin habercisiydi ve bu durum Şubat 2001 krizinin ortaya çıkmasına neden oldu. Mali kesimde yaşanan güvensizlik ortamı ve 19 Şubatta Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan siyasal kriz, ekonomik krize yol açtı. Ekonomide yaşanan likidite sıkıntısı nedeniyle döviz kurunun hızlı bir şekilde yükselmesi ile kriz doruk noktasına ulaşmış oldu. Bu gelişmeler üzerine hükümet yeni bir program hazırlanacağını ilan etti. Ve IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda 14 Nisan 2001 tarihinde yeni bir Stand-by anlaşması imzalanarak 2002-2004 yılları arasında uygulanacak olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında kapsamlı bir program açıklandı. Bu program ekonominin istikrara ve rekabet gücüne kavuşmasını ve sürdürülebilirliği tekrar kazanmasını amaçlamaktadır. Ekonomik ve finansal değişkenlerde ortaya çıkan olumsuzluklar ekonomiyi istikrarsız bir yapıya sürüklemiştir. Bu yüzden uygulama itibariyle Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonuçlarının başarısının sınırlı kaldığı söylenebilir.

Türkiye’nin kendi dışında gerçekleşen ve Türkiye’nin de etkilendiği bir diğer kriz merkez üssü ABD olan ve tüm dünyaya yayılan 2008 Küresel ekonomik krizidir. Yaşanan bu kriz ABD’deki taşınmaz mal piyasasının birden değer kaybetmesi ve bunun sonucunda oluşan ipotekli satışlardaki kişisel iflasların artmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye ve diğerk ülkeler bu küresel krizden oldukça fazla etkilenmişlerdir. Bütün dünya krizden kurtulmak ve var olan etkisini azaltmak için talebi canlandırıcı gevşek maliye ve para politikalarını uygulayarak faiz oranlarını olabildiğince aşağı düşürmeye çalışmışlardır. Büyük bir çöküşün ardından alınan bu önlemler neticesinde dünya ekonomisi 2010 yılında tekrar toparlanma sürecine girmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 12.Baskı) Gazi Kitabevi, Ankara 2006
- Aren, Sadullah. **İstihdam Para ve İktisadi Politika**, İmge Kitabevi, 2008
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004
- Armanoğlu, Fahir. **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınları, İstanbul 1999
- Ataç, Beyhan. **Maliye Politikası**, (Genişletilmiş 7.Baskı) Etam A.Ş Matbaa Tesisleri, Eskişehir 2006
- Balı, Selçuk ve Büyükşalvarcı Ahmet. **1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi**, Çatı Kitapları Yayınevi, İstanbul 2011
- Batirel, Ömer Faruk, Ataç Engin, Falay Nihat, Çoşkun Gülay, Moğol Tayfun. **Devlet Bütçesi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009
- Bedestenci, Çetin ve Canitez Murat. **Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulamaları**, (5.Baskı) Gazi Kitabevi, Ankara 2007
- Bocutoğlu, Ersan. **Makro İktisat Teoriler ve Politikaları**, (10.Baskı) Murathan Yayınevi, 2013
- Bocutoğlu, Ersan, Çelik Kenan, Berber Metin. **Makro İktisada Giriş**, (5.Basım) Derya Kitabevi, 2006
- Bülbül, Duran, Ejder Haydar L., Şahan Özgür. **Devlet Bütçesi**, Ankara 2005
- Çelik, Kenan. **Makro İktisada Giriş**, (6.Baskı) Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, Trabzon 2015
- Çelik, Kenan. **Uluslararası İktisat**, (4.Baskı) Murathan Yayınevi, 2008

- Dinler, Zeynel. **İktisat**, (1.Baskı) Ekin Kitabevi, Bursa 2007
- Doğruyol, Cengizhan. **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, (5018 Sayılı Kanuna Göre Hazırlanmıştır) Savaş Yayınevi, Ankara 2006
- Düğer, İ.Hakkı. **İktisada Giriş**, Emre Ltd, Kütahya 1998
- Edizdoğan, Nihat. **Kamu Maliyesi**, Ekin Kitabevi, Bursa 1998
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu Ercan. **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, (12.Basım) Remzi Kitabevi, İstanbul 2008
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu Ercan. **Ekonomi Politikası ve Türkiye Uygulaması**, (Tümüyle Yenilenmiş 15.Baskı) Remzi Kitabevi, İstanbul 2011
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu Ercan. **Ekonomi Politikası**, Om Yayınevi, İstanbul 2002
- Erdem, Metin, Şenyüz Doğan, Tatlıoğlu İsmail. **Kamu Maliyesi**, (5.Basım) Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2007
- Eren, Ercan. **Makro İktisat**, (4.Basım) Avcıol Basım Yayın, 2006
- Erginay, Akif. **Kamu Maliyesi**, (Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş 17.Baskı) Savaş Yayınları, Ankara 2003
- Ertek, Tümay. **Makro Ekonomiye Giriş**, (Genişletilmiş 3.Baskı) Beta Basım Yayın Dağıtım, 2008
- Ertürk, Emin. **İktisada Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006
- Gerçeksever, Abdülkadir. **Kayıp Kimlik Basra Körfezi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005
- Gürsoy, Yaser. **Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi**, (Güncellenmiş 7.Baskı) Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011
- Işık, Kadir, Organ İbrahim, Karayılmazlar Ekrem, Işık Hayriye. **Kamu Maliyesi**, Ekin Kitabevi, Bursa 2005

- Karluk, S. Rıdvan, **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, (Gözden Geçirilmiş 11. Baskı) Beta Basım, İstanbul 2007
- Karluk, S. Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politikaları**, (7.Basım) Beta Basım, İstanbul 2003
- Kaya, Feridun. **Dış Ticaret ve Finansman**, (3.Baskı) Beta Yayınları, İstanbul 2013
- Kepenek, Yakup ve Yentürk Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, (19.Basım) Remzi Kitabevi, İstanbul 2007
- Kepenek Yakup ve Yentürk Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, (24.Basım) Remzi Kitabevi, İstanbul 2011
- Lapavitsas, Costas. **Finansallaşma ve Kapitalizm Krizi**. İngilizceden Çeviren: Tuncel Öncel. Yordam Kitap Basım Dağıtım Ltd. Şti, 2010
- Oktay, Ertan. **Makro İktisat Teorisi ve Politikası**, (3.Basım) Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2002
- Öcal, Tezer. **Makro İktisat**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd Şti, İstanbul 2007
- Özatay, Fatih, Yılmaz Hasan Hakkı, Çoşkun Nazende Özkaramete, Aysan Ahmet Faruk, Ercan Hakan, Sayan Serdar, Şahinöz Ahmet, Yiğidim Arslan, Halıcıoğlu Ferda, Atiyas İzak, Ardor Hakan Naim, Caner Asena. **Türkiye Ekonomisi Yeni Yapı (2000-2008)**, İmaj Yayınevi, Ankara 2009
- Özer, Mustafa. **Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2001
- Özyurt, Hasan. **Para Teorisi ve Politikası**, (Geliştirilmiş 3.baskı) Aksakal Kitabevi, Trabzon 2010
- Parasız, İlker. **İktisadın A B C'si**, (10.Baskı) Ezgi Kitabevi, İstanbul 2007

- Parasız, İlker. **İktisada Giriş**, (Gözden Geçirilmiş 8.baskı) Ezgi Kitabevi Yayınları, 2006
- Parasız, İlker. **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, (9.Baskı) Ezgi Kitabevi Yayınları, 2006
- Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1998
- Pehlivan, Osman. **Vergi Hukuku Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi**, Celepler Matbaacılık, Trabzon 2009
- Pekin, Tevfik. **Makro Ekonomi**, (Gözden Geçirilmiş Yeni Basım) Zeus Kitabevi, İzmir 2005
- Pınar, Abuzer. **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, (3.Baskı) Naturel Yayıncılık, Ankara 2010
- Seyidoğlu, Halil. **İktisat Biliminin Temelleri**, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2006
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulamaları**, (Geliştirilmiş 17.Baskı) Güzem Can Yayınları, İstanbul 2009
- Sönmez, Mustafa. **Teğetin Yıkımı Dünya'da ve Türkiye'de Küresel Krizin 2009 Enkazı ve Gelecek**, Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. 2010
- Şahin, Hüseyin. **İktisada Giriş**, (Gözden Geçirilmiş 7.Baskı) Ezgi Kitabevi, Bursa 2006
- Şahin, Hüseyin. **İktisat İlkelerine Bakış**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1997
- Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, (Yenilenmiş 9.Baskı) Ezgi Kitabevi, Bursa 2007
- Şener, Orhan. **Kamu Ekonomisi**, Alkım Yayınları, İstanbul 1998
- Şener, Orhan, Kirmanoğlu Hülya, Şenatalar Burhan. **Kamu Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009
- Şıklar, İlyas. **Para Teorisi ve Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009

- Şimşek, Salih ve Aydın M. Kemal. **İktisat Bilimine Giriş**, (4.Baskı) Değişim Yayınları, 2004
- Tecer, Meral. **Türkiye Ekonomisi**, (Genişletilmiş 2.Baskı) TODAİE, Ankara 2005
- Tokgöz, Erdiñ, Telatar Funda, Şahinöz Ahmet, Türkkan Erdal, Telatar Erdiñ, Kaynak Muhteşem, Gür Timur Han, Akmut Özdemir, Esen Oğuz, Morgil Orhan, Oyan Oğuz, Serin Necdet, Ongun M. Tuba, Uygur Ercan, Sarıarslan Halil, Sayan Serdar, Küçüker Celal, Töre Nihat. **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, İmaj Yayıncılık, Ankara 2001
- Tunay, K. Batu. **Makro Ekonomi Teori ve Politikası**, Arıkan Basın Yayım Dağıtım Ltd, Şti, İstanbul 2007
- Türk, İsmail. **Maliye Politikası Amaçlar ve Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, (20.Basım) Turhan Kitabevi, Ankara 2007
- Uluatam, Özhan. **Kamu Maliyesi**, (6.Baskı) İmaj Yayıncılık, Ankara 1999
- Ulusoy, Ahmet. **Maliye Politikası**, Mikro Yayıncılık, Konya 2006
- Unay, Cafer. **Genel İktisat**, (2.Baskı) Ekin Kitabevi, Bursa 2000
- Ülgener, Sabri. **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, (6.Baskı) Der Yayınevi, 2000
- Ünsal, M.Erdal. **Makro İktisada Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004
- Ünsal, M.Erdal. **Makro İktisat**, (2.Baskı) Kutan Ofset Matbaacılık, 1999
- Ünsal, M.Erdal. **Mikro İktisat**, (Genişletilmiş 9.Baskı) İmaj Yayınevi, Ankara 2012
- Yıldırım, Kemal, Bakırtaş İbrahim, Yılmaz Rasim. **Makro İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınevi, Bursa 2006
- Yılmaz, Gülay Akgül. **Kamu Maliyesi**, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2006
- Yılmaz, Türel. **Uluslararası Politika da Orta Doğu**, (Güncelleştirilmiş 2.Baskı) Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009

Zaim, Sabahattin. **Çalışma Ekonomisi**, (10.Baskı) Filiz Yayınevi, 1997

Tezler

Acun, Serdar. **Ekonomik Kriz ve Eksik İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013

Atılğan, Özgür. **Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi (1992-2010)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2011

Bekiroğlu, Cemil. **Türkiye’de İşsizlik Sorunun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans Bankacılık Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi, 2010

Çiğdem, Reşid. **Türkiye Ekonomisinde Yaşanan 1994-2001 Krizlerinin ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi**, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012

Durak, Şuayip. **İşsizlik, İstihdam Politikaları ve İşsizlikte Mücadele Programı Örnekleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2011

Durgut, Dilek. **Faiz Oranlarını Etkileyen Makro Ekonomik Faktörler: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010

Erçevik, Başak. **Döviz Kuru ve Faiz Oranının Dış Ticaret Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Para Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2011

- Güner, Hasan. **İstihdamın Arttırılmasında Girişimciliğin Önemi: Girişimciliği Destekleme Modeli Olarak İşgem'ler**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010
- Kubar, Yeşim. **Bir İktisat Politikası Aracı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2009
- Ordu, Cem Ferdi. **Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013
- Özçelik, İsmail Yüksel. **Kamu Borç Yükü- Borçlanmasının Sürdürebilirliği İlişkisi ve Türkiye Uygulaması**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2005
- Özer, H.Gül. **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi**, (Güncelleştirilmiş Doktora Tezi), Ankara 2006
- Özmen, Mehmet. **Kasım 2000- Şubat 2001 Ekonomik Krizleri ve Göller Bölgesi Mermercilik Sektörüne İlişkisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2003
- Sever, Erşan. **Döviz Kuru Rejimleri ve Ekonomik Etkileri Bakımından Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikalarının Analizi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2004
- Tayyar, Ahmet Emrah. **Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Makro Ekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2011

İnternet Kaynakları

Ahmet Yılmaz, “**Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Karlar ve Krizler**” Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. Cilt 11 sayı 1, (2006)
<http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2006%20I-II/03-Turkiye-Ekonomisinde-Ucretler-Karlar-ve-Kriz-Ahmet-Yilmaz.pdf>

Ayşe Çekel Danışoğlu, “**Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi**” Sosyal Bilimler Dergisi. (2007), s.1-11
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosbil/article/viewFile/1023020030/1023018928>

Banu Uçkan, “**Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog**” Çimento İşveren Dergisi. (2006), s.16-21
<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/2mak991.pdf>

Mehmet Öztürk, “**I.Körfez Savaşı’ndan (1990-1991) – 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk- Amerikan İlişkilerine Etkileri**” Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, (2010), s.1-27
<http://www.akademikbakis.org/eskisite/19/08.pdf>

Milli Eğitim Bakanlığı. **Muhasebe ve Finansman Dış Ticaret Kavramları**, Ankara: MEB, 2011
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Muhasebe%20Uygulamas%C4%B1.pdf

Taban, Sami. **Seta Analiz: Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, sayı 37, (Mart 2011), s.3-31
<http://file.setav.org/Files/Pdf/kuresel-finans-krizi-oncesi-ve-sonrasi-donemde-turkiyede-ekonomik-buyumenin-dinamikleri.pdf>

TCMB, **Yıllık Rapor 2001**, Ankara 2002

TCMB, **Yıllık Rapor 2002**, Ankara 2003

TCMB, **Yıllık Rapor 2008**, Ankara 2009

TOBB, **Yıllık Ekonomik Rapor 2008**, 2009

Uygur, Ercan. “**Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri**”,

Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara 7 Nisan 2001

<http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>

Vurucu Demir, Meral. **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu 4749 Sayılı Kamu**

Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında

Kanunun Gerektirdiği Yenilikler, Önceki Mevzuat ile

Karşılaştırılması, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol

Genel Müdürlüğü, Ankara 2004

<http://www.mud.org.tr/uploads/yuklemeler/Mdemir.pdf>

